

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falster 1983

**LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE
SAMFUND**

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE SAMFUND

Årbog 1983 – 71. årgang

Skrift: Times
Papir: Thai-Cote
Tryk: Lollands-Postens Bogtrykkeri, Maribo
Bogbinder: B. Sandersens Bogbinderi, Næstved

Omslagsbilledet:

Torkilstrup gamle præstegård tegnet af Greti Hansen, Maribo. Bernhard Severin Ingemann blev født i præstegården den 28. maj 1789, og en sten ved vejen minder herom. Ingemann fik lykkelige barndomsår og hentede mange indtryk, som han senere brugte i sine kendte morgen- og aftensange. Den dejlige tid fik en brat afbrydelse, da Ingemanns fader døde nytårsaften 1799, hvorefter præstegården måtte forlades. I »Levnetsbogen« fortæller Ingemann om tiden på Falster. Den nye præst blev Otto Grundtvig, og broderen, Nikolaj Frederik Severin, kom ofte på besøg og ind i det selskabsliv, som udfoldede sig præstefamilierne imellem. Ikke mindst søgte han gerne til Gundslev præstegård, for provst Blicher havde kønne døtre.

Indholdsfortegnelse

Franz Kafkas sommerferie på Marielyst Af den tyske litteraturforsker Peter Engel	7	Lolland-Falster i bogverdenen	47
Grundtvig og Falster	17	Af Verner Hansen	
Af Ketty Lykke Jensen, Eskilstrup		Lolland-Falsters museer	57
En jødisk borgermand i Nakskov	26	Lolland-Falsters lokalhistoriske arkiver .	67
Af afdøde konsul Georg Wiingaard, Bandholm		Årbøger og lokalhistoriske skrifter om Lolland-Falster	71
Da tællelyset var eneste lysfrembringer .	39	Lolland-Falsters historiske Samfund	72
Af afdøde kontorchef Rasmus Dresen, Nykøbing		Person- og stedregister	79
Sydfalstringen, som fotograferede sin barndomsegn	46		
(Carl Østen)			

Franz Kafkas sommerferie på Marielyst

Af den tyske litteraturforsker *Peter Engel*

Orientering:

Artiklen om Franz Kafkas sommerferie på Marielyst er udarbejdet i forbindelse med forberedelsen af en samlet tysk udgivelse af Ernst Weiss' forfatterskab. Den tyske litteraturforsker Peter Engel har under dette arbejde fremdraget breve og dagbogsnotater nedskrevet af Kafka under og efter opholdet på Marielyst – hvis hovedformål var en fælles korrekturlæsning af Weiss' roman »Franziska«. Fragmentariske og vilkårlige indtryk af dette nyetablerede feriested fås gennem Kafkas notater, som Peter Engel yderligere har gjort mere forståelige ved at sætte dem i relation til Kafkas egen verden, der i denne periode næsten kan karakteriseres som hans sjæleligt splittede virkelighed.

Som det fremgår af artiklen, havde Kafka på daværende tidspunkt endnu ikke markeret sig som forfatter – hans hovedværker bliver da også først udgivet efter hans død i 1924. Det kan derfor ikke vække forundring, at både Kafkas og Weiss' besøg på Marielyst dengang er gået helt upåagtet hen over hovedet på lokalbefolkningen.

Artiklen af Peter Engel er overladt Falsters Minder, som har ladet den oversætte ved Lore Belling. Illustrationerne er nogenlunde samtidige optagelser hentet i Falsters Minders arkiv. Umiddelbart under de fleste billeder er (med *kursiv*) anført et passende Kafka-citat.

Liselotte Mygh.

Franz Kafkas sommerferie i Danmark – et næsten ukendt kapitel af forfatterens liv

Forfatteren Franz Kafka fødtes i Prag den 3. juli i år for 100 år siden, og dette jubilæum har været anledning til videnskabelige seminarer om hans værker samt til udstillinger i flere lande.

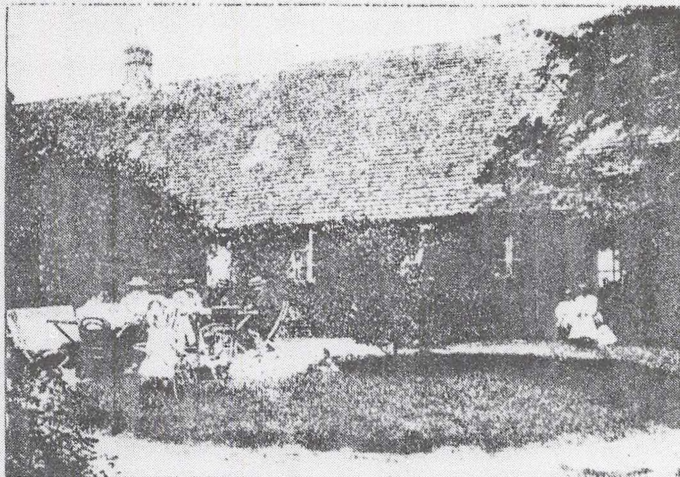
Så godt som upåagtet har han imidlertid i sommeren 1914 tilbragt en kort, men vigtig periode af sit liv i det dengang endnu næsten ukendte Marielyst Østersøbad på Falster. Det næsten to uger lange ferieophold i Danmark fandt sted i umiddelbar tilslutning til en begivenhed, der truede med at afspore ham sjæleligt – ham, den endnu næsten ukendte forfatter, der lige havde fået udgivet to mindre værker, »Betrachtung« og »Der Heizer«.

Den 12. juli 1914 var hans forlovelse med Felice Bauer blevet hævet på hotel »Askaniischer Hof« i Berlin efter et skænderi og i venners nærværelse. Dagen efter kørte Kafka til Lübeck for at begive sig videre på rekreation i den lille by Gleschendorf i Østholsten. Men den 15. juli lod han sig overtale af forfatteren Ernst Weiss – en af hans venner, der havde været vidne til forlovelsens ophævelse – til at ledsage ham til Marielyst. Med var også Weiss' veninde, hvis borgerlige navn var Johanna Bleschke, og som i Kafkas dagbog optræder forkortet

Marielyst Østersøbad

pr. Væggerløse St., Falster.

Telefon Væggerløse 9

anbefales.

Værelser med Pension fra 4 Kr. — Strandbade gratis.

E. Hermansen & A. Hansen.

— 110 —

»... det elendige hus, den dårlige mad uden frugt og grøntsager ...«

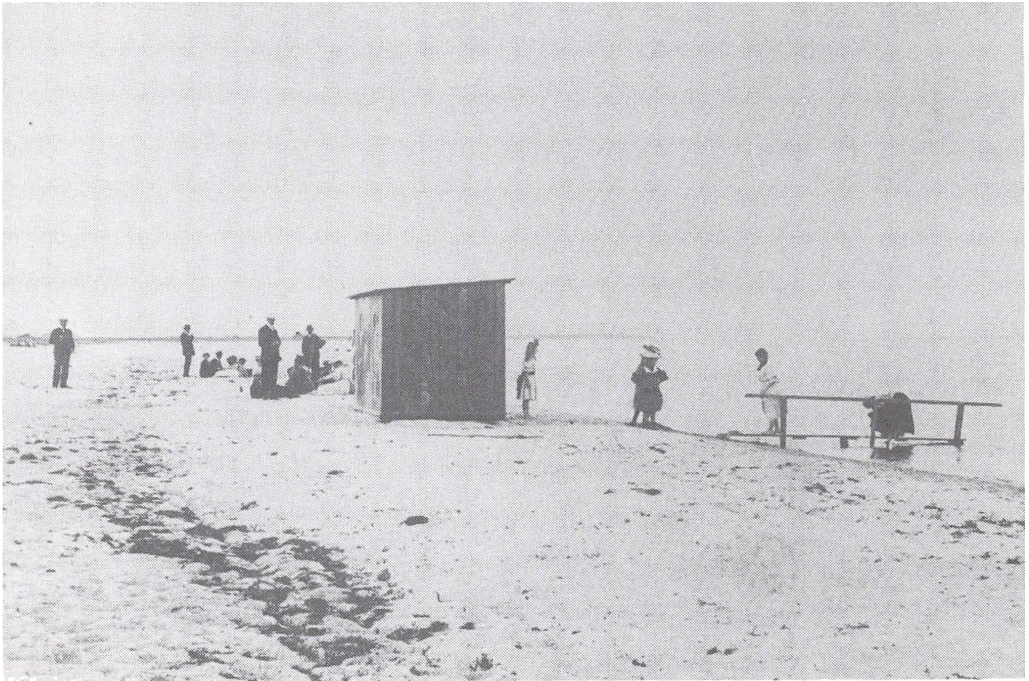
Det er en helt anden stemning, annoncen fra Vejviseren 1913-16 anslår.

som »H«, fordi hun blev kaldt »Hansi« eller »Hans«.

Hun gjorde senere karriere som skuespillerinde under det påtagede navn, Rahel Sanzara, og har skrevet den til dansk oversatte populære roman »Das verlorene Kind«.

Hvordan Weiss var kommet på ideen at tage til Marielyst – der som badested med hotellet Marielyst Østersøbad først var opstået i 1906 – kan ikke konstateres. Derimod er vi meget godt informeret om denne Danmarks-rejse forløb takket være optegnelser i Kafkas dagbog og enkelte breve.

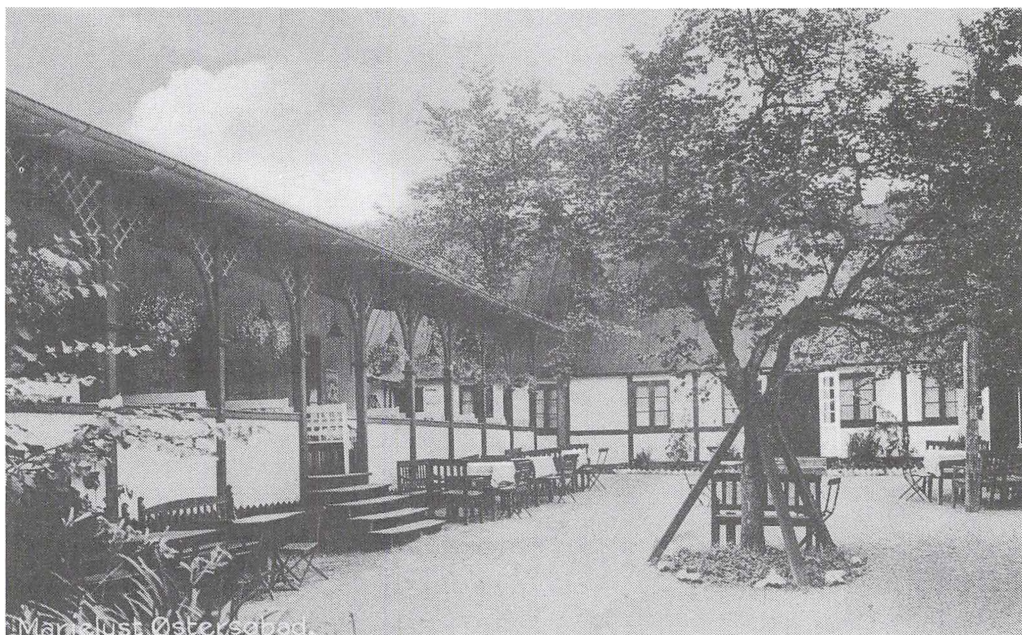
»Der var en enkel ubekvem omklædningskabine, en kummerlig lille badebro ud i vandet«.

Det fremgår af disse kilder, at digteren med sine ledsagere er kommet til Gedser med færgen og videre med tog til Væggerløse, hvorfra selskabet er blevet bragt til Marielyst med hestevogn. De indlogeredes på Marielyst Østersøbad, hvis kerne endnu eksisterer i dag som en del af Pensionisthøjskolen.

Som følge af den hævdede forlovelse var Kafka ved ankomsten til Danmark stærkt psykisk nedtrykt, skønt han egentlig var landet positiv stemt igennem to yderst forskellige personligheder.

Igennem filosofen og teologen Søren Kierkegaard, hvis arbejder han for første

gang havde stiftet bekendtskab med året før, følte han sig bekræftet som en ven, og overensstemmende med den danske gymnastiklærer Jørgen Peter Mullers system gjorde han gymnastik med nøgen overkrop foran åbent vindue både morgen og aften. På trods af sådanne sympatier har Kafka ikke nydt opholdet i det nordiske land, hvilket vel hovedsageligt må føres tilbage til hans sjælelige tilstand. Dateret 28. juli 1914 – hvor han netop var kommet tilbage til Prag – noterede han efter hukommelsen i sin dagbog: »Fortvivlende første indtryk af en øde egn, det elendige hus, den dårlige

»Fire par, i lampernes skær og til gramofonmusik i den store sal«.

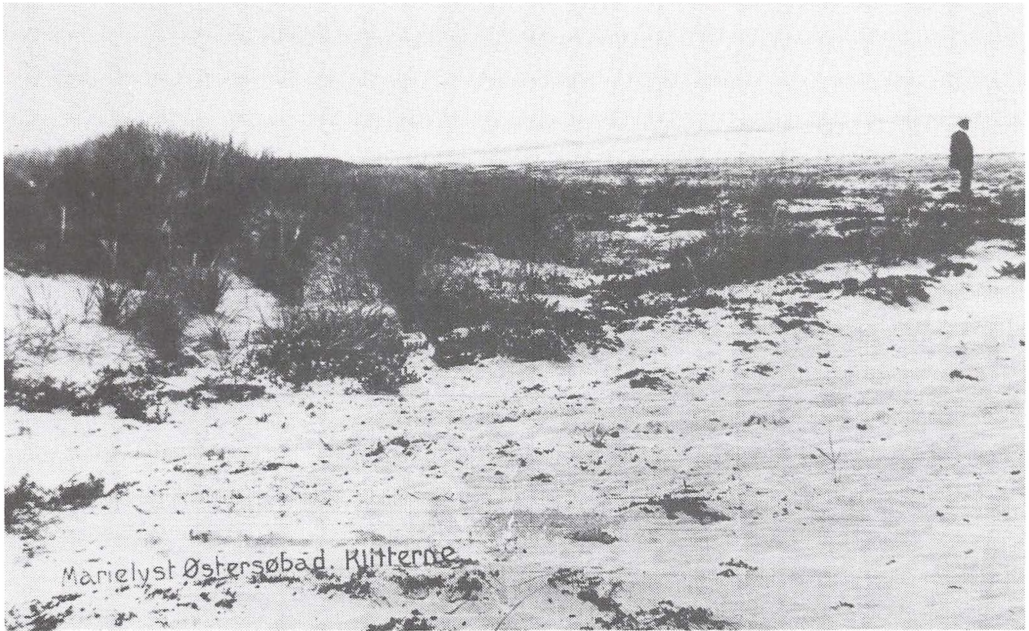
Kafka beskriver her lancier-dansning i festsalen, en del af den gamle Kohavepavillon ved Nykøbing F., der i 1909 var bygget til Marielyst Østersøbad.

mad uden frugt og grøntsager, stridighederne mellem W. og H. Beslutter at rejse næste dag. Opsigelse. Bliver alligevel«.

Disse udtalelser må man betragte lidt nøjere, fordi de vel kun vilkårligt gengiver de reelle tilstande på det daværende Marielyst. »Indtrykket af en øde egn« kan et udpræget bymenneske som Kafka jo virkelig have følt, da Marielyst jo netop var i opbygningsfasen. På den anden side var det jo netop ensomheden og det afsides beliggende, som dengang lokkede mange for i det mindste i ferietiden at komme bort fra byerne. At badehotellet virkede »elendig« på Kafka, må vel ligeledes tilskrives hans fore-

stilling som bymenneske om boligforhold. Dagene forinden havde han tilbragt i det første-klasses hotel »Kaiserhof« i Lübeck, hvor han fra vinduerne havde udsigt til den livlige sejlskibshavn – sammenlignet dermed kunne den spåntækte bondegård, som først 1906 var bygget om til hotel og 1909 var udvidet med en sektion fra Kohavepavillonen i Nykøbing F. – se »elendig« ud. Set med nutidens øjne synes bygningen nærmest hyggelig og bekvem.

Den »dårlige« mad uden frugt og grøntsager, som Kafka påtaler i sin dagbog, synes vel kun dårlig, fordi han igennem nogle år udelukkende havde ernæret sig ved vege-

»Fortvivlende første indtryk af en øde egn...«

tarisk kost og absolut anså al kødspisning som skadelig for sit helbred. I et brev fra Marielyst til hans yndlingssøster, Ottla, forlyder det også, at de næsten kun fik kødretter, hvad der var »afskyeligt«. En endnu mere drastisk skildring findes i en fælles skrivelse til hans venner i Prag, Max Brod og Felix Weltsch: »Tilsyneladende har jeg opgivet min selvrådighed, som har kostet mig min forlovelse, spiser næsten kun kød, så jeg bliver utilpas, og hvor jeg efter dårlige nætter med åben mund føler den misbrugte og straffede krop som et fremmed svineri i min seng«.

Hvad der desuden irriterede Kafka – end og så meget, at han med det samme ville rejse tilbage – var stridighederne mellem Ernst Weiss og Rahel Sanzara. Formodentlig havde Weiss lært hende at kende i 1913 i Berlin, da hun som 20-årig var ansat ved et bogforlag. Hun var således 12 år yngre end han selv, og han prøvede nu på at forme hende efter sit eget billede, hvad øjensynligt ikke gik for sig uden modstand. Diskussionerne mellem det ulige par måtte virke dobbelt pinligt på Kafka på baggrund af efterklangene fra hans egen mislykkede forlovelse. Alligevel rejste han ikke, men udholdt

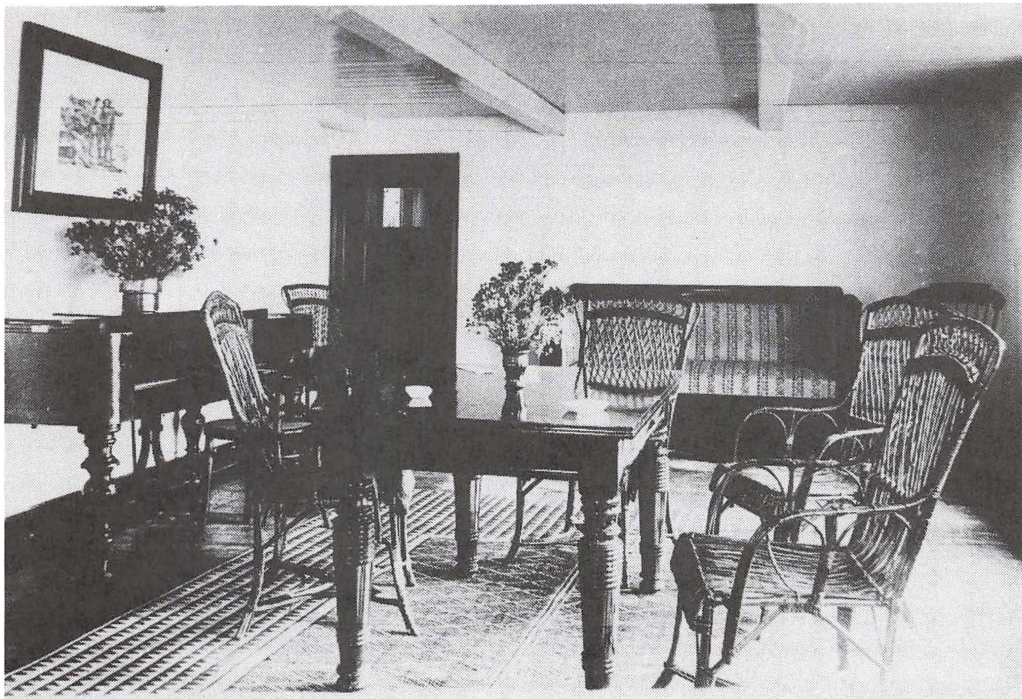

»Han tit meget korrekt i jakkesæt, hun solbrun, vege, men grove ansigtstræk«.
Kaffen indtages i det fri, her i haven foran det spåntækkede Marielyst Østersøbad.

disharmonien, fordi han ellers uvægerligt ville have været udleveret til sine egne triste tanker. Nu kunne han i hvert fald fra Marielyst skrive til sine venner i Prag: »Til kræfter kommer jeg ganske vist ikke her, men adspred mig dog«.

Til Kafkas »adspredelser« under opholdet i Danmark hørte badning og iagttagelse af de andre ferierende. Hans forkærlighed til svømning, som dengang på ingen måde var så populær som i dag, skal ses i sammenhæng med hans særlige åbenhjertethed over for den tids nye ideer, som også hans vegetariske kost og hans gymnastik tyder

på. Så snart han havde lejlighed til at bade, benyttede han sig af den – endda på dagen efter sin hævede forlovelse. På Marielyst var betingelserne åbenbart gode dengang, for Kafka skrev således til sin søster Ottla: »Hver dag det samme gode vejr og det samme bad ved samme dejlige strand«. Trods dette positive udsagn lyder ytringen ikke ligefrem begejstret, når monotonien betones så meget. Endnu tydeligere udtrykker han sig i brevet til vennerne Brod og Weltsch i Prag, hvori det hedder: »En temmelig øde strand med nogle virkelige ejendommelige danskere«. Det passer i hvert fald, at stran-

Der blev drukket kaffe og passiareet i Østersøbadets dagligstue – møbleret med lette kurvemøbler, samt det taffelformede klaver, til venstre for hvilket døren førte ind til restaurationen. Gennem døren i baggrunden kom gæsterne til gangen med værelserne.

den ved Marielyst med sin lige kystlinie og sit regelmæssige flade dige den dag i dag – uden for sæsonen – er lidet afvekslende. På Kafkas tid må jo alt have virket endnu mere trist, som fotografier viser: »Der var en enkel ubekvem omklædningskabine, en kummerlig lille badebro ud i vandet, en med tang oversået strand og kun nogle få – fuldt påklædte – damer og herrer som badegæster«.

Digterens hovedadspredelse ved Marielyst var uden tvivl hans iagttagelser af andre feriegæster, som ganske vist ikke var talrige, men åbenbart ejendommelige, som det

hed et sted i brevet. Den særlige evne til at se og fastholde det, han så, viste Kafka især i perioder, hvor han var sjæleligt stærkt belastet. Indtrykkene, han har samlet på det danske søbad, er i så henseende særligt typiske og værdifulde, fordi de giver indblik i Kafkas egen bevidstgørelses-mekanisme. Når han således anser »den rodede seng« hos det jødiske ægtepar, som boede ved siden af ham, for bemærkelsesværdig, så er det mere end et tilfældigt henkastet blik, det er snarere et signal, der gør ham forlegen, og som konfronterer ham med hans egne seksuelle vanskeligheder og netop forliste

»Hver dag det samme gode vejr og det samme bad ved samme dejlige strand«.

forhold til Felice Bauer, der ligeledes var jøde.

Senere betragter Kafka et andet dansk ægtepar, hvis ejendommeligheder han åbenbart stikords-agtigt fastholder for at kunne sætte de øvrige gæster i relief: »Han tit meget korrekt i jakkesæt, hun solbrun, vege, men grove ansigtstræk. Meget tavse, sidder ofte ved siden af hinanden, ansigterne på sned som skåret i sten (gemmer)«. Det synes næsten, som om digteren, der selv lige havde forpasset den konkrete mulighed for at binde sig til en kvinde, ville prøve på at forestille sig andre former for parforhold.

Også selskabsdansen i hotellets store sal ved »lampelys og grammofonspil« beskriver Kafka særdeles indtrængende og karakteriserer de meget forskellige typer af dansere, fra den »lystige, rødkindede verdensmand« til den »korrekte, renlige, pålidelige«. Alle de iagttagne enkeltheder, som en kvindes »særdeles kønne gang«, eller en korpulent herres meget »galante« dans, bliver i dagbogen ligesom holdt fast med et »fremmed blik« og viser i det mindste et verbalt forsøg på at nærme sig selskabslivet, hvorfra Kafka nu så sig endnu mere udelukket efter sin hævede forlovelse. Følelsen af at være iso-

»En temmelig øde strand med nogle virkelige ejendommelige danskere«.

leret blev han sig først rigtigt bevidst under opholdet i Danmark. Som to tekster bevidner, anså han allerede på Marielyst Ernst Weiss' tale-improvisation som noget uopnåeligt, og når han så dertil føjede sin uduelighed til at »lytte, at nyde med, at bedømme« ved den andens højtlesning, så resumerer en efterfølgende kort dagbogs-optegnelse dette som værende en fundamental iagttagelsesdeficit, når det dér hedder: »Min uduelighed til at tænke, til at iagttage, at konstatere, at huske, at tale, at medopleve bliver stadig større, jeg bliver til sten, må jeg konstatere. Min uduelighed bliver endda

større på kontoret. Hvis jeg ikke redder mig ved at arbejde, er jeg fortabt«.

Man skal ikke tage denne ytring alvorligt, som allerede sket, men som udtryk for hans eminente utilstrækkelighed i omgang med andre mennesker, som Kafka konstaterede, og som han på Marielyst – som følge af sin ophævede forlovelse – var blevet konfronteret med særligt eftertrykkeligt. For digteren lå den egentlige fordel af denne Danmarks-rejse ikke mindst i den klare erkendelse af denne utilstrækkelighed, denne rejse, som så at sige endte med et paukeslag, idet Østrig den 28. juli 1914 erklærede Ser-

I anledning af Kafkas besøg på Marielyst i 1914 lavede Falsters Minder i sommer en vinduesudstilling med et lille stykke Marielyst strand, spredte stykker herrebeklædning samt et udvalg af samtidige billeder fra badelivet på Marielyst.

bien krig og på grund af mekanismen i de europæiske forbundsforpligtelser dermed udløste Den første Verdenskrig. Da de første skud faldt ved fronten, havde Kafka – som var kasseret fra militærtjeneste – trukket sig tilbage til et arbejde, som senere

skulle vise sig at blive anset som et af de mest karakteristiske værker for ånden i vort århundrede. Han begyndte at skrive romanen »Der Prozess«, som forblev et fragment, og som tager udgangspunkt i begivenhederne ved hans forlovelses ophævelse.

Grundtvig og Falster

Af *Ketty Lykke Jensen*, Eskilstrup

Med rette er 1983 blevet kaldt »Grundtvig-året«. Det er vist helt sikkert, at næppe nogen anden person har formået at gribe så meget ind i det danske folkeliv i både det 19. og 20. århundrede. Trods det, at han fødtes for 200 år siden, er de fleste af hans talrige salmer kendt af så at sige alle danskere. På mange måder var han forud for sin tid, hvilket han så måtte høre for, når nogle syntes, at det gik for vidt med hans tekster og meninger, f.eks. da han havde skrevet salmen »Dejlig er den himmel blå«, og den blev trykt i Rahbeks ugeblad »Sand-sigeren«, fik den de ord med på vejen, at den måtte høre under »vandede moralske viser«. Salmen blev skrevet i 1810 og optaget i ugebladet den 10. april 1811. I vore dage kan vi næppe forestille os en jul uden netop den salme!

N. F. S. Grundtvig blev født i Udby præstegård den 8. september 1783. Hans far og mange slægtninge var præster – så det var ikke særlig mærkeligt, at Grundtvig også gik den vej – måske har han ikke haft lyst til netop den livsgerning, men han var vel mere eller mindre presset til det af familien.

At han overhovedet kom til at bære navnet »Grundtvig«, er noget af et tilfælde – han kunne nemlig lige så godt have heddet »Nykøbing«. En af hans forfædre, Hans Jørgensen (1644-1700), som var byfoged i Nykøbing Sjælland, tog, da han skulle gif-

tes, navnet »Grundtvig«. Og navnet menes at stamme fra Grundvig, der var en af fjerdingerne i Nykøbing købstad. På enevældens tid afløstes fjerdingerne af østre og vestre kvarter. Grundvig var oprindelig navnet på en vig øst for byen.

Grundtvig kom en del til Falster, fordi hans bror, Otto, var blevet præst i Torkildstrup efter den afdøde provst Ingemann, B. S. Ingemanns far, som døde sidst på året 1799.

I præstegården var der ofte gæster, og den unge Grundtvig havde således rig lejlighed til at lære en del mennesker – unge som gamle – at kende og desuden også mulighed for at få sig en snak om de lokale forhold. Aviser havde man ikke ret mange af på den tid, men man hørte naturligvis, hvad der hændte rundt omkring.

Det kom ham da også for øre, at rytterskolen i Eskilstrup ikke havde nogen skolegang, og at det havde stået på i ca. 10 år. Det kan faktisk også undre, at de sognepræster, som på den tid var i Ønslev-Eskilstrup sogne, ikke havde taget affære! Det drejede sig om K. R. Humble, som var præst fra 1772-1799, og P. Dalhoff fra 1800-1827. Den dengang 20-årige Grundtvig gik da også straks i gang med at skrive et læserbrev til den københavnske avis, »Politivennen«, og det er det første offentliggjorte fra hans hånd.

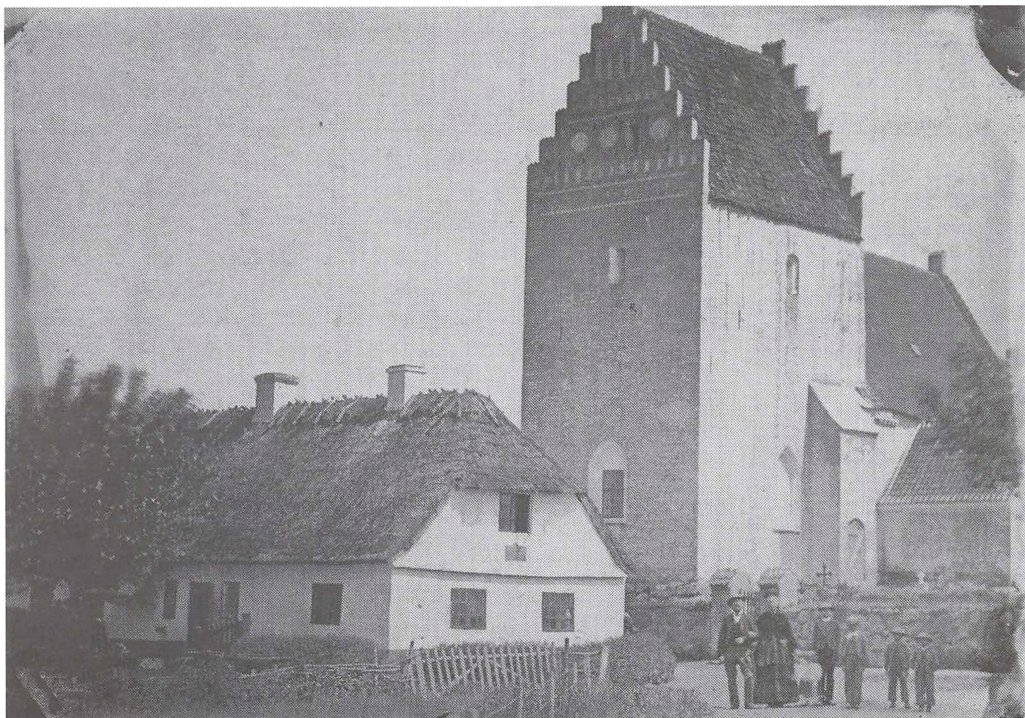
Den unge Grundtvig fra den tid, hvor han kom i de falsterske præstegårde.

Michel Larsen Krog, som havde været skoleholder i Eskilstrup fra 1768, var oprindelig underofficer, men klarede det meget godt. Der var jævnlig besøg af bispem, og det forlød deraf i 1789, at han »katekiserede meget vel«; i 1792 og 1795 var han syg og sengeliggende – og kunne naturligvis ikke undervise. I 1798 blev der så klaget over, at skolen ikke fungerede, som den skulle, fordi læreren lå i sengen, både gammel og blind. Krog var født ca. 1712 og var altså på det tidspunkt omkring 86 år – og så var det vel også helt rigtigt at finde en afløser for ham!

På trods af klagen i 1798 – og Krogs død i 1801 – kom der ikke nogen ny lærer, før Grundtvig begyndte at blande sig i det. Så snart Grundtvig var kommet hjem til Udby præstegård, satte han sig ned med pen og blæk og skrev følgende brev til bladet »Politivennen«:

Et Særsyn i det nittende Aarhundrede.

Neppe skulde man troe, at der paa en Tid, da der dog ikke blot skrives meget, men ogsaa gøres meget til Skolevæsenets Bedste – kan gives en Bye – end sige et Sogn – i Danmark, hvor man i en Række af Aar, har maattet savne al Skoleundervisning, og dog er det Tilfældet. – I et vist Sogn paa Falster, har i de sidste 10 Aar ingen Skoleholder været, thi saalænge er det siden, at den sidste derværende blev blind, og ophørte at forrette Embedet. Vedkommende vægrede sig ved at indsætte en ny – som man siger – paa Grund af, at den Gamle ej kunde undvære Skolelønnen. Dog, det er ikke troeligt, thi skiondt en saadan Handling kan synes at tilhøre et følsomt Hjerter, bærer den dog neppe Præg af Fornuftens Stempel, og Medlidenhed med eet Individ, paa et helt Sogns Ungdoms Bekostning, vorder – efter mine Tanker – neppe retfærdigt. – End

Den gamle skole i Eskilstrup, hvis undervisning Grundtvig kritiserede, fordi der manglede en skoleholder. Billedet, som er det ældst kendte fra Eskilstrup, stammer fra ca. 1860, og det er den daværende lærerfamilie, som står uden for.

mere, det er 3 Aar siden, bemeldte Gamle døde, og endnu er ingen ny – uagtet alle Opfordringer – indsat. – Hvad Under? om i et saadant Sogn, det Tilfælde har indtruffet, at en, der antegnede sig til Konfirmation, ej endnu kjendte Bogstaver; – thi var der end – som man maa formode, skiøndt man ej indseer det – de meest gyldige Grunde til denne skadebringende Opsættelse, bliver det dog stedse sørgeligt, at Oplysningen maa taale et saa voldsomt tilbagevirkende Stød, paa Steder, hvor den saameget kunde

behøve uafbrudt Fremskriden. – Hvor nedslaaende maa det ikke være for Stedets oplyste Religionslærer, at see sine Bestræbelser tabe saameget af den tilsigtede Nytte? da en stor Deel af hans Menighed er uskikket til at modtage hans Undervisning, den han ikke kan nedstemme til Skoleholderens første Funktioner.

Udbye Præstegaard ved Præstø
d. 5. Jan. 1804.

Nic. Fred. Sev. Grundtvig,
Kandidat i Theologien.

Allerede nogle dage efter ser man atter, at Grundtvig har skrevet et læserbrev – ligeledes om Eskilstrup.

Mere om det skoleholderløse Sogn paa Falster.

I min Anmeldelse i Politivennen No. 299, er, mod min Villie, indløbet den Fejltagelse, at det omtalte Sogn er unævnt. Da man – maaske – heraf kunde tage Anledning til at troe jeg vilde ved en saadan Ubestemthed kaste Skygge paa en heel Provinds, eller at beskyldte mig for en Frygt, der ved bevislige Tings Bekjendtgørelse var saare utidig, saa anseer jeg det for Pligt at Anmærke, at Sognets Navn er Eskildstrup, samt at det hører under Vesterborg Gods.

Thorkildstrup paa Falster d. 19. Jan. 1804.
N. F. Grundtvig.

Som det ses, er det sidste brev skrevet i Torkilstrup, og det er vel fordi, han under et besøg dér er blevet gjort opmærksom på, at han har udeladt at nævne byens navn i det første brev. For så hurtigt som muligt at gøre skaden god igen har han straks fattet pennen!

For at afrunde denne historie bør det sidste læserbrev også komme med her – det lyder således:

I Politivennen No. 299 og 300 søgte Under tegnede at vække Opmærksomhed paa det Slør, der hindrede ethvert uindviet Øje fra at skue de Grunde, der bevirkede hin Falsterske-Eskildstrup-Skoles mangeaarige Vakanse. Han anseer det for sin Pligt – ligesom Muligheden glæder ham – at anmærke denne Underlighed som Noget, der har eksisteret – Eskildstrup har – til alle Vedkom-

mendes Ære – faaet en Skolelærer, og Anmældereren har Grunde til at tro, S. T. Herr. Biskop Birchs saare agtværdige Virksomhed ej har bidraget lidet dertil.

Udby ved Præstø d. 22. Junii 1804.

N. F. S. Grundtvig.

Den lærer, som blev ansat, hed Ahrent Carsten Tücksen og var født på Als ca. 1780. Med sine 24 år var han lige blevet værdig på Brahetrolleborg Seminarium. Han blev i Eskilstrup til 1817.

Som nævnt traf Grundtvig mange mennesker i Torkilstrup præstegård – deriblandt også de jævnaldrende piger fra Gundslev præstegård – provst Blichers døtre.

Han fattede da også hurtigt kærlighed for den ældste af pigerne, Marie – som iøvrigt blev kaldt for »Falsters smukkeste pige«. Han nævnte dog ikke med et ord noget om, hvad han følte for hende, og da hun jo ikke kunne læse hans tanker, forlovede hun sig med en ung student, Poul Egede Glahn.

Grundtvig siger selv, at han tav i tre år, fordi han ville have udsigter – altså kunne forsørge en kone. Hans skuffelse efter Mariens forlovelse med en anden var dog meget stor, idet han skriver i sin dagbog: »Rejste vi til Gundslev, til det sted, hvor hun, hvem jeg blandt alle kvindelige skabninger agter højest, hvor hun som i fordums tid behandlede mig, som jeg troede med udmærket godhed, hvor hun, som nu er forlovet, befandt sig. At skildre mine følelser ved synet af hende er umuligt. Med bortvendt ansigt kyskede jeg den hånd, jeg først nu føler ville gjort mig lykkelig«.

Dette skulle ikke blive den eneste skuffelse for Grundtvig. Efter at være blevet cand. theol. blev han huslærer på Egeløkke på Langeland – og uheldigvis blev han for-

Den gamle præstegård i Gundslev, hvor provst Blicher boede, og hvor Grundtvig gerne kom på grund af de nydelige døtre. (Nørre-Alslev lokalhistoriske Arkiv).

elsket i grevinde Constance de Leth. Han led de voldsomste kvaler, da det jo var umuligt at få hende til hustru. For at prøve at glemme hende satte han sig ned og læste de gamle nordiske myter. Faktisk læste han så meget, at han helt glemte, at han levede – glemte, at han eksisterede her og nu – og blev delvis åndsformørket. Den megen læsning gjorde ham helt ude af stand til at tænke klart, han vidste ikke, hvad han skulle tro og mene og havde nogle meget vanskelige år.

På et tidspunkt i 1807 var Grundtvig en tur hjemme hos sine forældre. Rejsen foregik med hest og vogn, og de kørte over Lolland og Falster. Turen tog nogle dage, og man gjorde bl. a. holdt i Maribo. Ganske

naturligt var Grundtvig en tur inde i Maribo store stiftskirke og gik også rundt på kirkegården. På den tid var både kirke og kirkegård ret forfaldent; byens borgere havde ikke råd til at sætte det hele godt i stand. Hegnet omkring kirkegården var noget defekt, hvilket bevirkede, at byens gæs gik rundt derinde. Midt i alt dette fik Grundtvig øje på en gravsten med navnet Diderik Nicolai Blicher, død 28. juni 1805 ved landemødet i Maribo. Et landemøde er et årligt møde af samtlige provster i et stift under forsæde af biskoppen. Dengang kunne et landemøde tage flere dage, og da Blicher var død i Maribo, blev han begravet dér, selv om han egentlig hørte til i Gundslev, hvor han var provst.

Provst Blichers hjem i Gundslev mindedes Grundtvig ofte, og omkring 1812, hvor der var en svær tid, skrev han i digtet »Gundslev have«:

*Alt vil gamle minder vække,
samme lund og samme hække,
samme torne for mig stå,
samme roser for mig gå.
Har de år jeg lagt tilbage?
Var jeg udi verdens strøm?
Eller gik kun nogle dage?
Var det hele kun en drøm?
Der er stuen, mon derinde
også provsten jeg kan finde?
- - -
Var i denne kreds jeg blevet,
gladere jeg have levet.*

I 1808 tog han helt væk fra Langeland og slog sig ned i København. Han havde på det tidspunkt skrevet adskillige historiske værker og mente, at det var hans mål i livet at vække sine landsmænd – vække dem, således at de kunne »se sig selv« – selv begynde at tænke og ikke bare følge med strømmen. Der var sandelig nok at tage fat på! Nu, da han endelig havde fundet sig selv og vidste, hvad han troede på, gik det meget bedre med hans sjæleliv – det er klart.

I 1811 tog han mod til sig og skrev til provst Blichers yngste datter, Elisabeth, kaldet Lise, og bad om hendes hånd. Svaret blev »ja«, men det varede dog alligevel 7 år, inden de blev gift.

Da Grundtvig efter skuffelsen med Marie Blicher begyndte at interessere sig for hendes noget yngre søster, Lise, var han både forelsket, men også betænkelig. Det kom til udtryk i, at han efter et besøg i Gundslev skrev i sin dagbog: »I aftes legede vi blindebuk, som gav pant. Hermed gaves mange lejligheder til berørelse – ja, endog kys, men uvidnet samtale med Lise var mig ej mulig.

Jeg frygter ellers, at omend det lykkes mig engang at få hende til kone, ville vi ej vorde såre lykkelige med hinanden, thi hun synes at være noget hvas, og min tålmod er ikke stor«.

Faktisk levede Grundtvig et noget uroligt liv, der også kunne være svært for en kone. Han måtte virkelig slås for sine idealer, og det kostede ofte dyrt sådan at stå ved sine meninger – men han gjorde det, fordi han følte, at det var det rigtige.

Han var præst i en årrække – først nogen tid for sin far i Udby og siden i København. At det var gået noget op og ned med hans økonomiske midler, vises ved, at han efter sit bryllup med Lise og til sin død i 1872 boede ialt 16 steder.

I sine ledige stunder skrev han, og det er ikke så lidt, det er blevet til. Bl.a. trængte den gamle danske salmebog til en forbedring. Salmerne deri var for det meste oversat fra tysk – og ofte ret dårlige – og det var Grundtvig en sand mester i at rette op på. Han har skrevet over 1500 salmer og sange og desuden en del værker. Det, han har skrevet, fylder omkring 30.000 trykte sider, og hvis man regner med, at en bog har omkring 300 sider, vil det blive til 100 sådanne – og det må nok siges at være en bedrift!

I 1826 tillod Grundtvig sig at fremkomme med den mening, at mange præster misfortolkede bibelen – han gik mere ind for den personlige tydning af de forskellige skriftsteder og mente, at den gammeldags »historiske« kristendom måtte ændres. Grundtvigs angreb var for en del rettet mod professor, theol. Clausen, hvilket fremkaldte en injurieproces. Derved blev Grundtvig idømt en bøde og samtidig sat under livsvarig censur.

Før dommen faldt, havde Grundtvig dog nedlagt sit embede i statskirken. Dette skete kort før pinse 1826 – året, som blev fejret

Gundslev præstegård havde et hyggeligt og gammelt interiør, som præsenterede sig smukt. (NørreAlslev lokalhistoriske Arkiv).

som tusindåret for kristendommens komme til Danmark.

Blandt nogle salmer, som Grundtvig havde skrevet til denne pinse, var »Den signede dag med fryd vi ser« – men censuren forbød, at den blev sunget i kirkerne.

I somrene 1829, 30 og 31 rejste Grundtvig til England for at studere og afskrive nogle gamle angelsaksiske håndskrifter. Han blev understøttet af kongen til disse rejser. I England havde han også mulighed for at opleve, hvor meget anderledes folk levede dér. De havde mere frihed, end danskerne havde under Frederik VI's enevoldsmagt, og

det stod ham klart, at »ånden virker kun i frihed«. Fra da af talte han for frihed i kirke, i skole og i det almindelige borgerlige liv. Efter en ansøgning til kongen var Grundtvig fri for censur fra 1837.

Grundtvigs livsanskuelse førte videre til det syn på kirke og skrift, som efter ham er kaldt grundtvigianisme. Han oplevede da også at se nogle af sine ideer ført ud i livet ved oprettelsen af friskoler, folkehøjskoler og valgmenigheder. Ved sit 50-års jubilæum som præst fik han rang lig Sjællands biskop – han havde efterhånden fået mange tilhængere og beundrere.

Marie i Gundslev præstegård var provst Blichers ældste datter. Grundtvig blev meget betaget af hende, men fik aldrig erklæret sig over for hende, som blev kaldt »Falsters smukkeste pige«. I stedet var det hendes søster, Lise, som blev Grundtvigs første kone. Marie Blicher er tegnet af kunstnerinden Herdis Buck. (NørreAlslev lokalhistoriske Arkiv).

Fra 1832 havde Grundtvig prædikeret i Frederiks tyske kirke på Christianshavn, men fra 1839 fik han embede som præst ved Vartov – og det var en af de få stillinger i den danske statskirke, som han med god samvittighed kunne overtage. Fra da af levede han et stille og roligt liv. Hans åndelige udvikling tog dog slet ikke af, og heldigvis kunne han efter 1837 skrive uden censur.

Grundtvig havde været med til at vække det danske folk, som i 1848 gav det udslag, at der blev dannet en fri forfatning.

Af Grundtvigs børn kan nævnes Svend Grundtvig, som blev folkemindforsker –

han samlede og udgav »Danmarks Gamle Folkeviser« i 1853, desuden samlede han de gamle folkelige fortællinger, som var gået i arv fra den ene slægt til den anden uden at være nedskrevet.

Grundtvigs yngste søn, Frederik Lange, fik på en noget mærkelig måde forbindelse med Falster. Han drog i 1881 til Amerika og slog sig ned som nybygger for også senere at tage en præstegering op blandt de danske immigranter. Han traf i sin menighed en mand ved navn Lars Rasmussen, som var meget tavs og fåmælt. Efterhånden fik han dog et fortroligt forhold til F. L.

Et gammelt billede af Torkilstrup præstegård, hvor Grundtvig ofte kom på besøg, fordi hans broder var præst dér.

Grundtvig. I de lange vinteraftener sad de to mænd og talte sammen, og Lars Rasmussen fortalte mange og udførlige træk fra sin barndomstid i en falstersk bondegård. Grundtvig skrev det ned, og det blev en virkelig god skildring af livet i en falstersk bondegård i midten af 1800-tallet. Der redegøres med stor nøjagtighed for alle enkeltheder i gårdens udseende, bondens sysler inde og ude, familielivet og forholdet til omgivelserne.

Lars Rasmussens fortælling blev til bogen »Livet i Klokkergården«, som udkom i 1909 og i en ny udgave i 1981. Frederik

Lange Grundtvig kom ikke til at opleve bogens udsendelse, thi han døde i 1903, kun 48 år gammel.

Hans moder var Marie Toft, som N. F. S. Grundtvig havde giftet sig med, efter at Lise var død i 1851. Da hun døde i 1854, kort efter at Frederik Lange var født, giftede den 75-årige Grundtvig sig for tredje gang med den 32-årige enke, Asta Reedtz.

Grundtvig blev ved med at skrive lige til sin død den 2. september 1872. Han blev således 88 år gammel. Danmark har meget at takke Grundtvig for – han var en virkelig ener.

En jødisk borgermand i Nakskov

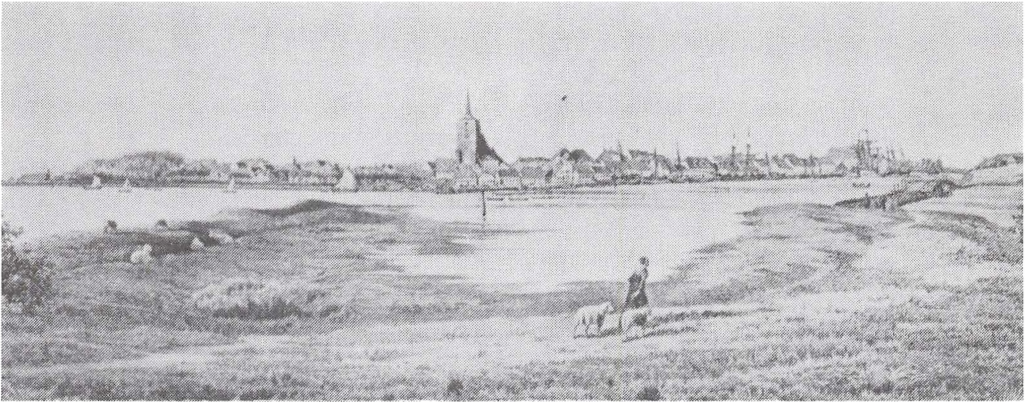
Af Georg Wiingaard

Konsul Georg Wiingaard, der efter sin Nakskov-tid flyttede til Bandholm og boede dér resten af sin levetid, nåede at få udgivet tre bøger om »Dem fra Lolland«. Han fortalte om de mennesker, som var lidt anderledes end andre. Wiingaard ville absolut ikke hænge nogen ud som »originaler«, men skildrede følsomt, hvorfor de var blevet lidt »egne«. Han sparede heller ingen anstrengelser med hensyn til cykelture for at få de mest rigtige oplysninger frem. Wiingaard efterlod sig flere utrykte manuskripter, og her bringes et af dem om en jødisk borgermand fra Nakskov. Beretningen er et minde om et særligt kapitel i Nakskovs historie, nemlig jødernes. En søn af Moses Cohn, Viggo Cohn, har iøvrigt i Nakskov Samfundets årsskrift 1947 skrevet nogle barndomsminde fra Nakskov.

Moses Cohn var jøde, som navnet siger, og som hans ansigtstræk ikke fornægtede. Iøvrigt var hen en lille trind mand med kraftigt mørkt hår, med studset skæg, der rundede om mund og hage, og med kønne brune øjne, en venlig, flittig og velmenende mand, som tog del i sin bys liv, følte sig fuldtud som dens borger og tilmed udfoldede et livligt initiativ som sådan – naturligvis mest i

sine modnere år, da hans forretning og økonomi var fæstnet. Det var således ham, der stiftede den første Odd Fellow loge i Nakskov, blev dens overmester og senere storklogedeputerede og med iver deltog i logens velgørenhedsarbejde, der interesserede ham til hans sidste stund. Han var også med til at stifte en lokal afdeling af De danske Forsvarsbrødre og blev dens første formand, som han tillige var i bestyrelsen for den nu forlængst afdøde veteranforening, Våbenbrødrene, der som medlemmer optog deltagere i de slesvigske krige. Moses Cohn, der vel var af jødisk æt, men helt naturligt dansk i sin tankegang, havde selv deltaget i krigen 1864 og som infanterist været med ved Dannevirke, Bustrup og Sankelmark. Endelig var han i mange år næstformand i Håndværker- og Industriforeningen, hvor hans nære ven, fabrikant Røssel, var formand, og var med til at garantere denne forenings køb af Gæstgivergaarden Harmonien i 1880. Ejendommen kostede da med alt inventar 60.000 kroner.

Moses Cohn var født den 27. december 1839. Han boede i tidens løb i forskellige ejendomme i Nakskov, men altid i Søndergade, altså i byens midte. En bror til ham hed Isak Cohn, var sadelmager og boede i Vejlegade. Hvorfor deres forældre havde udstyret sønnerne med så udpræget gam-

Nakskov omkring 1860 på den tid, da Moses Cohn var borger i byen.

meltestamentlige navne, kan man spørge om, begge forældrene var dansk fødte og ingen af dem religiøse. Moderen boede efter faderens død i en lille lejlighed i Nakskov, som Moses måtte hjælpe hende med, da hun ingenting ejede. Hun døde 1878 og ligger begravet på den jødiske kirkegård i Nakskov.

Moses Cohns første hustru var fem år ældre end han. Hun hed Amalie Beate Philip og var født i København som eneste barn af skrædder Baruch Philip. Forældrene døde, da hun var ganske ung uden at efterlade hende noget, så hun måtte prøve at klare sig selv. Hun startede en lille modehandel i Pilestræde, men den har nok ikke gået alt for strålende, for hun tog imod et tilbud fra en kendt og velstående jødisk borger i København, Wulff Heyman, og blev optaget i hans hus til støtte for husmoderen i det store hjem, hvor der var mange børn.

Heymans har sikkert, som jødisk skik var dengang, sørget for at finde hende en passende livsledsager indenfor det jødiske sam-

fund; ialtfald holdt de bryllup for dem, og så drog de unge altså til Nakskov. Det var en rejse dengang. Den har sikkert gået over Korsør, da man ellers måtte gøre den lange tur med diligencen gennem hele Sjælland og Lolland-Falster. Den anden vej var såmænd lang nok, togene holdt ved hver eneste station, men de var jo nygifte, og at køre med jernbane var desuden noget nyt. Fra Korsør måtte de med en lille postbåd til Nakskov over det ofte urolige Langelandsbælt, men hvordan det så er gået, kom de vel til vejs ende og flyttede ind i en ejendom, der tilhørte kancelliråd Schou. Der havde Cohn sin butik, som for størstedelen søgtes af omegnens bønder, medens byens folk fortrinsvis handlede hos buntmager Brandrup, der også havde butik i Søndergade, men var ældre på pladsen.

Fra sin butik kunne han følge gadens liv, byens hovedgade, hvor det meste foregik. Omkring dagens midte kom, når en borger var gået bort – efter klokkeringning fra kirken – det langsomme, sorte ligtog forbi imod kirkegården. Så var gadens stenbro

strøet med sand og grankviste, og foran toget strøede unge sort- eller hvidklædte piger blomster ad togets vej fra florbetrakne kurve. Så fulgte vognen med den kranssmykkede kiste, derefter præsten i fuld ornat og til sidst følget – som regel kun mænd, to og to i tavs og langsomt skridende gang.

Her boede de dog kun nogle år, før de flyttede til en anden Søndergade-ejendom, den nuværende nr. 23, der ejedes af den velhavende klædehandler J. A. Jørgensen. Her fik Cohn butik ud imod gaden, og ind til gården fandtes et stort værelse, som blev delt i to. Det største af disse var Moses Cohns værksted, hvor han arbejdede, og hvor hans kone – når hun da ikke havde andet at gøre – faldt til med sit sy- eller strikketøj, jævnlige bistået af sin mands gamle mor.

Det mindste af de fremkomne rum var familiens soveværelse, hvor de allesammen sov, og hvor sønnerne Frantz og Carl blev født og således tilsluttede sig Viggo og Bernhard, der allerede var kommet til verden i forældrenes første lejlighed. Det var trange forhold. Men i naboejendommen, som man kom til over en smal indkørsel, havde de foruden et ret stort værelse på første sal, som blev kaldt salen. Der stod de gode ting, som de lidt efter lidt fik i eje, et stort konsolspejl af mahogni med et forgyldt stueur under glasklokke på konsollen, og langs væggen smukke mahognistole omhyggeligt dækkede med shirtingsstykker. Salen blev sjældent brugt og slet ikke til hverdags, vistnok kun ved de beskedne selskaber, der blev holdt for familiens venner, og hvor traktementet bestod af smørrebrød med fruens hjemmelavede pålæg og en kop kaffe derefter. Siden fik herrerne en todde, Sct. Croix rom, og damerne blev budt skåle med syltetøj – jordbær, hindbær, blommer, kvæder o. s. v. – som de alle sad og langede til med teskeer, der til slut blev stukket i et

glas vand, som stod midt på bakken. Sådan var skikken da. Og selv om Moses Cohns økonomi i tidens løb forbedredes kendeligt, blev hans omgangskreds aldrig stor og traktementet altid beskedent.

Der kunne godt være lidt uroligt, når man hen på timerne kom på gaden i datidens Naxskov. Der fandtes en hel del småbeværtninger, og spiritus var billigt, fuldskab derfor ikke sjældent. Byens to politibetjente, Møller og Olsen, aftvang ikke større respekt, men vægterne plejede at kunne klare tingene – ikke mindst den stærke Nielsen, om hvem man sagde, at han kunne tage to kraftige mænd i stiv arm.

Købmand J. A. Jørgensen, som ejede ejendommen, var en hvidskægget, lunefuld herre, snart var han venlig og mild, snart rasede han fuldkommen ubehersket imod to unge piger, forældreløse slægtninge, han havde taget til sig, og altid ud ad et vindue, så andre hørte med, eller mod sin søn Theodor, som han snart forguede, snart overfusede på det groveste. Også karlen Jens, som han i godt humør omtalte som »min stive kusk Jens«, måtte ofte holde for, når købmanden rasede, men han tog det ganske roligt og uanfægtet og passede sine heste uden at lade sig genere af det. Han var ovenikøbet venstremand, hvilket kunne få Jørgensen til at springe i flint. Men han var husinventar alligevel ligesom kokkepigen Lisbeth, som han efter mange års forløb blev gift med, og husjomfruen, jomfru Johansen, som døde i selve sit virke, så den gamle købmand må have været god nok alligevel. Han havde nede i stalden et par dejlige køreheste under røgt af Jens. De blev næsten kun brugt til hans daglige køretur – til Halsted Kloster dyrehave, Vesterborg Sø, Aunede eller Østersøkysten, som det nu faldt ham ind – med en stiv og galloneret Jens på bukken.

Søndergade omkring 1870 – og det var i det kvarter, at Moses Cohn boede.

Efterhånden blev der for familien Cohn lidt trangt i de ringe rum, som børnene voksede til. Salen blev taget ind til dagligstue og et par andre rum knyttet til. Men så måtte husets frue dagen lang løbe op og ned ad en trappe, hvortil indgangsdøren altid stod åben, for at få forbindelse med køkkenet og mandens virke, og det tog på et helbred, der ikke var alt for godt i forvejen. Så flyttede de med boligen over i naboen, drejer Vendelboes, hus og fik en bekvemmere og lunere lejlighed på første sal ud imod Søndergade. Det skete bare for sent, hendes helbred havde fået mén, hun døde 1883, kort efter flytningen. Amalie Beate havde forøvrigt aldrig fundet sig rigtigt tilrette med Nakskov, hun var glad for sin gode og dyg-

tige mand, men religiøst opdraget, som hun var, pinte det hende, at hun her på grund af forholdene havde måttet opgive at leve efter de jødiske spiseregler, det kom hun aldrig helt over. Hun havde en køn sangstemme og sang ofte for sine småbørn, gerne lidt sentimentale sange efter tidens smag. Yndlings-sangen var H. C. Lumbyes »Du spørger min dreng, hvad jeg vil med den visne Viol« med tekst af A. M. Glückstad. Også hun, som hendes svigermor, blev stedt til hvile på den jødiske kirkegård.

I et sidehus til drejer Vendelboes ejendom boede en ældre kone, der ernærede sig ved at vaske trapper og gøre andet såkaldt grovere arbejde. Hun var en flink og rar kone, der ofte bød Cohns børn ind i sin stue

for at se de østerlandske mærkværdigheder, konkylier, buddhaer, pagoder o. s. v., som hendes søn havde sendt hjem, da han var sømand. Hun var meget stolt af sin søn og havde grund til det, han var nemlig den senere etatsråd H. N. Andersen.

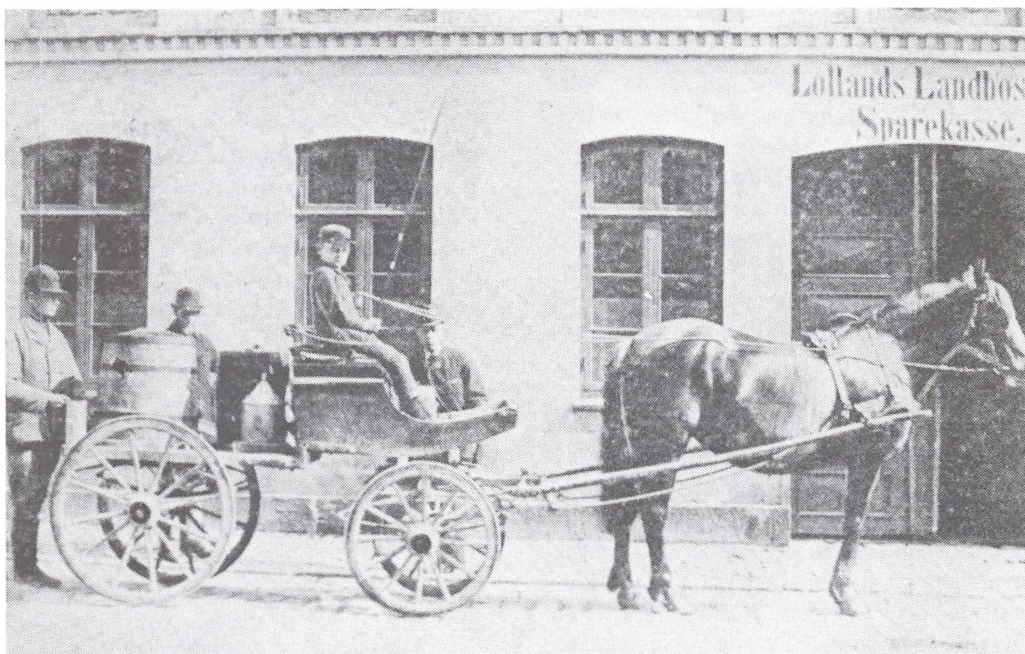
Moses Cohn var en hyggelig mand i sit hjem, næsten altid ligevægtig og fornøjelig. Han gav sig en hel del af med sine børn, da de var små, fortalte lange vrøvlehistorier, som han selv opfandt, og som altid blev forlangt gentagne, og citerede ved passende lejligheder »Den store Bastian«, som han vist kunne udenad. Da børnene blev større, var det mest sine egne oplevelser, han fortalte om – ikke mindst fra hans soldatertid i krigen. Det erindres således, at han fortalte om, hvorledes han og en kammerat havde stået på forpost og to prærsere på tilsvarende vagt i nærheden. De var ikke længere fra hinanden, end at de kunne hilse på hinanden med feltflaskerne og drikke hinanden til uden i ringeste måde at tænke sig at gøre hinanden fortræd.

En bogens mand var Moses Cohn ikke. Han havde en god, naturlig forstand, men han havde ikke mange kundskaber og brød sig ikke om bøger. Sagen var, at hans far skal have haft en teori om, at jo mindre man havde læst og lært i tilværelsen, des lykkeligere ville denne forme sig, og den havde han indprentet sine to drenge. I overensstemmelse med jødisk tankegang var dette resonnement ingenlunde. Jøderne har tværtimod selv under de mest forrykte forhold bestræbt sig for at opretholde slægtens åndelige liv. Men Cohns far skal selv have fået en god opdragelse under rigelige økonomiske kår og derefter ved sin fars fejle dispositioner være kommet i armod og ringe forhold, der yderligere forringedes ved den ulykkelige krig med England, tabet af Norge og statsbankerotten. Dette skal have

bibragt ham den nævnte uheldige teori. Moses, der var en opvakt og velbegavet dreng, havde fået tilbudt friplads i en realskole, men det satte hans far sig imod og meldte ham i stedet til en af hin tids såre ringe friskoler. Det bebrejdede Moses Cohn hele sit liv sin far, idet han regnede med, at hvis han havde fået en ordentlig skoleuddannelse, ville med hans evner tilværelsens muligheder for ham både åndeligt og materielt være blevet ganske andre. Nu sad han fra tidlig morgen og ofte til langt ud på aftenen og syede muffer og kraver. Dengang lavede buntmagerne altid deres varer selv. I travle tider, hen under jul for eksempel, havde han gerne en svend til hjælp, oftest en omvandrende tysker, og desuden en dame til huer og kasketter. I mange år var det en frøken Larsen, der senere kom til at bo i et af loftsværelserne i huset og spiste sammen med familien. Når han så sad der på sit værksted og kiggede ud ad vinduet, så han på den egebjælke, der rækker gennem hele huset, følgende indskrift fra dets bygherre: »1637 hafver Mickel Matson och Gunder Thomisd ladit dette Hus opbyg. Gud det fra Uløcke bevare«.

Moses Cohn gjorde selv alt, hvad han formåede, for at skaffe sine børn de bedst mulige kundskaber, hvad deres voksnede fremtid da også har båret vidne om.

I et af sidehusene til samme ejendom residerede købstadens kæmner, Christian Lund, til hvem byens borgere kom for at betale deres skatter, og i kælderens ud til garden holdt hans bror, Anton, til, han var urtekræmmer og vinhandler, vistnok fordums sømand. Han sad ofte i vinkælderen, der havde hans særlige interesse, og hvad han kaldte prøvede varerne. En tredje bror, Ludvig, var snedker og havde værksted nede ved stalden. Han var brandrød revolutionær og stod undertiden ude i gården,

I Søndergade lå også Sparekassen, og det er i året 1888, at mælkevoغن har gjort holdt udenfor.

røg på sin snadde og luftede sine vrede synspunkter, mod storborgerne i almindelighed og sin husvært, J. A. Jørgensen, i særdeleshed. Og hvad kan han så med al sin rigdom? sagde han en dag – ikke så meget som at lave et ordentlig skab! Endelig boede oppe på første sal over butikken søsteren, frøken Sophie, som holdt hus for de tre brødre. Hun var en flink og uhyre snaksom gammel pige, der havde mange kønne gamle ting i sine stuer.

Det var gået fremad for Moses Cohn, og da hans ældre konkurrent, buntmager Brandrup, døde, købte han hans hus, det nuværende nr. 11, og dér blev han, så længe han levede. Der var fem vinduer til gaden, en

stor dagligstue og et kabinet, mens spise-stuen vendte imod gården.

Efter nogle års forløb giftede Moses Cohn sig igen. Hans anden kone hed Augusta Rubin og fødte ham sønnen Einar og datteren Johanne. Hun var lille som han selv, mere moderne indstillet end sin for-gængerske og livlig og rask.

Foruden sine andre borgerlige tillidshverv havde Moses Cohn et af en særlig karakter. Han var chef – med titel af secondløjtnant – for det såkaldte politikorps, en slags afløsning af den gamle borgervæbning. Det bestod af 30 til 40 af byens borgere, og Cohn havde tjent som menig i det, men man har vel ment, at han som tidligere krigsdeltager

havde særlige forudsætninger for at være leder af det. Korpset var udstyret med blå uniformsfrakker med blanke knapper, mørke benklæder og uniformskasketter, bevæbnet med sabel og gevær og holdt våbenøvelser i Svingelen nogle gange om året. Geværerne var svære, gamle musketter – dem, der blev kaldt muskedonnere – men i 1883 havde de af ministeriet fået bevilget nye, mere moderne geværer, der blev uddelt til dem ved en parade i Søndergade ud for chefens bolig. Der stillede de forøvrigt altid op. Kommandér-sergenten overgav ledelsen til chefen, og så marcherede den lille tykke Cohn i sin fine uniform med dragen sabel i spidsen for sin armé gennem gaderne til Svingelen, efterfulgt af alle byens børn. Ved festlige lejligheder var der endda musik med, nemlig stadens musikkorps. Øvelserne, hvis art ikke mere huskes, fandt kun sted nogle få gange årligt, og sidste gang var der præsentation for byens borgmester og brandmajor med efterfølgende middag. Efter enkelte øvelser var der endda ikke blot festmiddag, men også bal i pavillonen i Svingelen, hvor de uniformsprydede korps-herrer svang deres damer i polka, vals og lanciers, så de lange slæb fejede om dem.

Svingelen var iøvrigt et kapitel for sig i datidens Nakskov. I den borgerlige forenings pavillon var der ofte musik og dans, man kunne spise der, men også selv have aftensmad med og spise den ved borde og bænke i det grønne. I Skovfogedhuset kunne man få vand på maskine, øl og sodavand. Siden blev der bygget et lille sommer-teater til det, og her spillede rejsende selskaber Nakskov sommerrevy, hvis sange og vitser godt kunne være nærgående mod byens kendte folk.

Men de store dage, de største i byens hele årlige liv, var Nakskov fugleskydning – kendt over hele det lollandske land. Den

varede tre dage, fra fredag til søndag, den sidste søndag i juli. Den blev indledt med et optog gennem byen med musik i spidsen.

Derefter kom nogle hvidklædte pigebørn, der på en bakke bar de sølvgenstande, der var skydningens gevinster. Så forrige års fuglekonge med et grønt skærf over brystet, besat med sølvplader, der var skænket af tidligere fuglekonger og bar deres navne indgraveret. Til sidst kom selve skytterne, nogle med bøsser på nakken, andre bærende det mål, der skulle skydes efter, altid en grønmalet og forgyldt flakt ørn – for så vidt mærkeligt nok, da fugleskydningen var et levn fra den gamle papegøjeskydning, der går helt tilbage til det 16. århundrede. Når optoget så var nået ud til Svingelen, blev ørnen hejst op i den høje mast på fugleskydningspladsen, og så skød man i de tre dage med lyst og iver til målet. Omkring midten af forrige århundrede havde den borgerlige forening overtaget arrangement og ansvar for fugleskydningen imod at erholde en trediedel af indtægten ved salget af teltpladserne. Denne fugleskydningsfest var noget, som mange voksne og særligt børnene i by og opland glædede sig til lang tid i forvejen og levede på længe efter. For her var alting på færde: karrusellerne snurrede, og luftgyngerne svang, bajadser blæste på trompet for at kalde folk til cirkus, ved kraftprøver slog stærke mænd drabelige slag på tyrehovedet, mens den stærke dames telt skilte med, at hun på et bræt kunne bære 10 voksne mandfolk. Spåkonen fjælede sit telt ved skovbrynet og læste langsomt og hemmelighedsfuldt af kortene om de unge pigers kærlighedsdrømme. Der var telte med havfruer, med frygtelige menneskeædere, med slangetæmmersker og meget andet.

Tombolaer og den slags forsynede bønderkarlene med småting og smykker til deres piger og med legetøj, skralder og tudehorn

Søndergade har altid været et forretningskvarter, og i billedet fra 1870 kan det blandt andet ses, at der var en fotograf og en bog- og papirhandel.

til børnene, dertil de berømte kristiansfelter honningkager. Lirekasser lerede de samme stadigt gentagne melodier, og skoven blev illumineret med kulørte lamper af byens trommeslager, Heerwagen, der også fik sin rigelige del af festen. Den sluttede tredje dags aften med middag i pavillonen, hvor den gamle fuglekonge overgav sit grønne skærf og sin værdighed til den nye, mens alt folket jublede både inde og ude, og gæsterne i de skummelt oplyste beværtningstelte tog sig en ekstra bajer.

Foruden Svingelen havde Nakskov den gang nogle anlæg, der gik rundt om byen på resterne af de gamle fæstningsværker. Et yndet opholdssted var »Runddelen«, en forhen feltbefæstet stilling, der lå omtrent, hvor nu politistationen ligger. »Ølkarret« nede ved havnen var også en sådan runddel. Og så var der volden, levninger af den såkaldte »høje kat«, der siden blev jævnet for at give plads for banegården.

Moses Cohn havde selvfølgelig venner og hans hus omgangsfæller, selv om selskabe-

Svingelen var et meget søgt udflugtssted i det gamle Nakskov, og her er Skovfogedhuset ca. 1875.

ligheden var begrænset og dens form beskednen. Hans bror, Isak, var forlængst flyttet fra byen, men på Akseltorvet boede en svoger til ham, manufakturhandler Joseph Levison, en velstående mand, der ejede den store gård, hvor forretningen blev ført. I hans butik, der havde meget stor søgning både fra by og land, blev kunderne betjent ved en lang disk, hvis endestykker var smykket med et, som det siges, virkeligt fint billedskærerarbejde. Levison havde lært i Schwerin og talte derfor udmærket tysk. Han havde også været i Paris til verdensudstillingen 1868 og snakkede hjemmelavet fransk, når han ville være morsom. Hans kone, fru Nana, var et elskeligt menneske, der døde ung fra 8 børn. Levison var en lille jovial mand, der i udseende mindede en hel

del om Moses Cohn selv. Efter ham overtog og fortsatte hans søn, Louis, forretningen.

Cohns svorne ven var fabrikant Røssel. Han havde som Cohn kun ringe boglig viden, men var en praktisk, fornuftigt tænkende mand, der havde arbejdet sig frem fra en lille smedie til maskinfabrikant. Fremmedord og fremmedklingende ord var han ikke kammerat med. Da han ved en større udstilling i Svingelen 1898 i sin egen skab af formand for Håndværker- og Industriforeningen skulle byde æresgæsterne velkommen og stod på den flagsmykkede tribune, måtte han tage tilløb et par gange for at få udtalt stiftamtmand Fabritius de Tengnagels navn.

Både Røssel og Cohn var medlemmer af den såkaldte »morgenklub«, der ikke havde

Den årlige fugleskydning i Svingle var en stor begivenhed, som samlede mange mennesker, og man morede sig godt. Billedet af denne folkefest, der gerne varede fire dage, er fra omkring 1900.

noget egentligt formål, men forpligtede sine medlemmer til hver søgnedag i en tidlig morgentime, inden forretningerne lukkedes op, at spadsere de 20 minutters vej til Svingle og drikke morgenkaffe dér. For Cohn fik disse spadsereture iøvrigt den behagelige virkning, at nogle fodsmerter, hidrørende fra en forfrysning under krigen, efterhånden forsvandt af sig selv.

På hjørnet af Nørrevold og Klostergade lå synagogen, det jødiske bedehus. Jøderne havde 1657 fået tilladelse til at nedsætte sig i Nakskov på betingelse af, at de købte hus og løste borgerskab. De første bosiddende jøder kom til Nakskov 1683 – én af dem, Isak Cantor, ligger under sin hebraiske gravsten på den jødiske kirkegård. Foruden Nakskov måtte kun Fredericia og Ribe

modtage jødiske borgere. Den oprindelige synagoge lå i Fruegade, men havde allerede i 1846 måttet nedrives på grund af alder og brøstfældighed. Der henstod imidlertid fra den tid en kapital, der kun måtte anvendes til at bygge en ny, og de mænd af menigheden, som endnu levede i Nakskov – den var da allerede ved at opløses – enedes så om at gøre det. Det var, foruden Moses Cohn, Joseph Levison, købmand Hirsch Philip, buntmager Goldstein og snedkermester Levison. Det tog lang tid, før bygningen stod færdig, og flere af de familier, der var tilbage, var i mellemtiden flyttet bort. Huset var indrettet til gudstjeneste på første sal og med lejlighed til opsynet i stuen. Det blev indviet 1880 ved en sørgegudstjeneste i anledning af fru Nana Levisons død, og der

har forøvrigt kun været få egentlige gudstjenester i det – den sidste 1887, hvor en dr. Wallach fra Faaborg konfirmerede Moses Cohns søn, Frantz, og Joseph Levisons to døtre.

I 1930 blev synagogen overdraget Nakskov kommune for en ringe købesum, men imod at denne påtog sig at vedligeholde kirkegården på Jødevej. 1959 blev den nedrevet ved en gadeudvidelse.

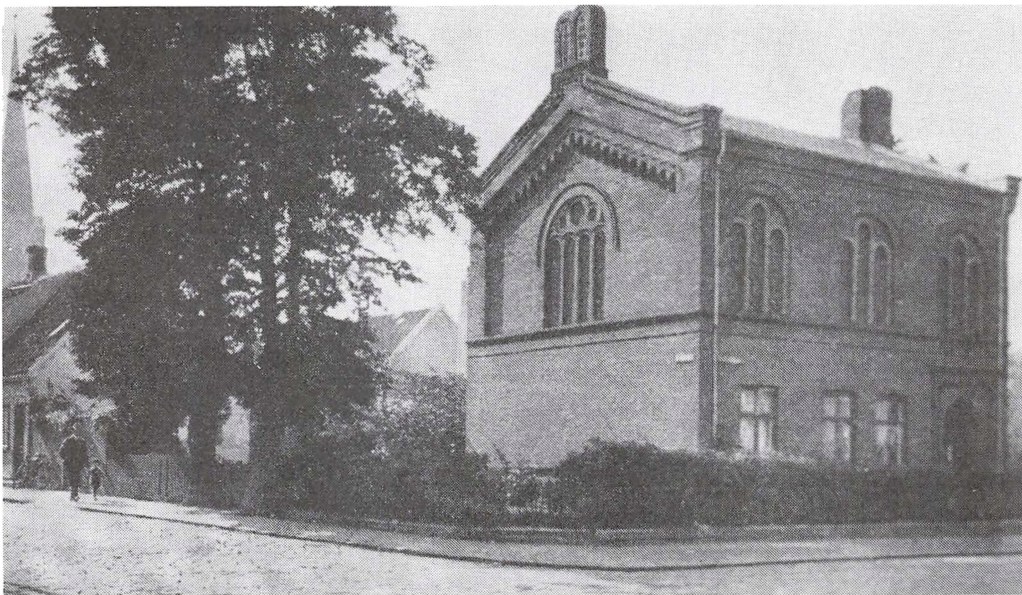
En af de sandt ortodokse var købmand Hirsch Philip, der boede på hjørnet af Tilegade og Præstestræde. Om lørdagen, Sabbaten, sad han i sin stue med en silkealot på hovedet og læste i en tyk hebraisk bibel. Hans kone, som gerne kaldte sig selv for madame, var en lille svær kone med hvid kappe og briller. Der blev sagt, at hun ikke tog det så nøje med religionen som manden, men hun var et fortræffeligt menneske, der i stilhed gjorde en hel del godt. Der var også en søn hjemme og en datter, Frederikke, som blev den sidste af den gamle jødiske menighed i Nakskov, og hvis grav er den sidste på kirkegården. Hun døde 1920. Så var der to sønner i København, og de kom hjem om helligdagene for at være med til at danne menighed med de 10 mænd, der efter jødisk skik skal til, for at alle hellige forskrifter kan opfyldes. Hirsch Philip havde indrettet en lille synagoge i et loftsværelse og udsmykket det, så godt han kunne. I et skab med broderet forhæng stod nogle thoraruller fra den gamle synagoge, som ved sådanne lejligheder blev taget frem og højtideligt oplæst, som ritualen foreskriver. Men efterhånden kneb det mere og mere at skaffe en tilstrækkelig menighed samlet, selv ved hjælp af jødiske handelsrejsende, der blev hentet på hotellerne, når de blev opdagede. Efter gudstjenesten kom gamle Philip ned i stuen og gav, som den patriarkalske sædvane var, sine børn sin velsignelse, idet

han lagde sin hånd på deres pande. Alt i huset var indrettet til anledningen, således var der på dørstolperne anbragt hylstre, som indeholdt et hebraisk udtog af thoraen, de fem mosebøger i den gamle pergamentrulleform. Ved påsketid blev huset rensset for syret brød, og i påskeugen blev der kun spist usyret, ligesom det daglige spisestel blev afløst af et andet, der udelukkende brugtes i påsken. Den første aften i påskeugen sad gamle Philip for enden af et langt bord iført en hvid kittel, som han efter traditionen i sin tid havde fået af sin brud, og hvori han skulle hvile i sin kiste. Ned langs bordet sad hans familie og de indbudte gæster, deriblandt oftest også Moses Cohn og hans familie, og så læste den gamle beretningen om udgangen af Ægypten. Bordet var festligt smykket, og der var dækket med usyret brød og bitre urter. Ved løvsalsfesten i oktober havde Philip hvert år bygget et træhus i sin gård – uden tag, men i stedet dækket med løv og indvendigt pyntet med blomster og frugt. Der sad så han og familien med palmegrene og en sydlandsk frugtart og sang de foreskrevne bønner og hymner.

Også om lørdag aften, når sabbaten løb ud, var det festligt. Der blev sunget en lovsang til en ældgammel melodi og drukket vin af et sølvbæger, der var også en sølvbøsse med røgelse, som man lugtede til. Endelig blev et brændende vokslys slukket med en dråbe vin, og så var sabbatsdøgnet endt.

Hos Moses Cohn fandt intet af alt dette sted, dog blev sabbatslyset altid tændt.

På hjørnet af Vejlegade og Toldernes Stræde boede frøknerne Betty og Karoline Hertz, der også hørte til menigheden. Det var et par søde gamle væsener, der bare havde for få oplevelser selv og derfor interesserede sig for meget for andres. En af

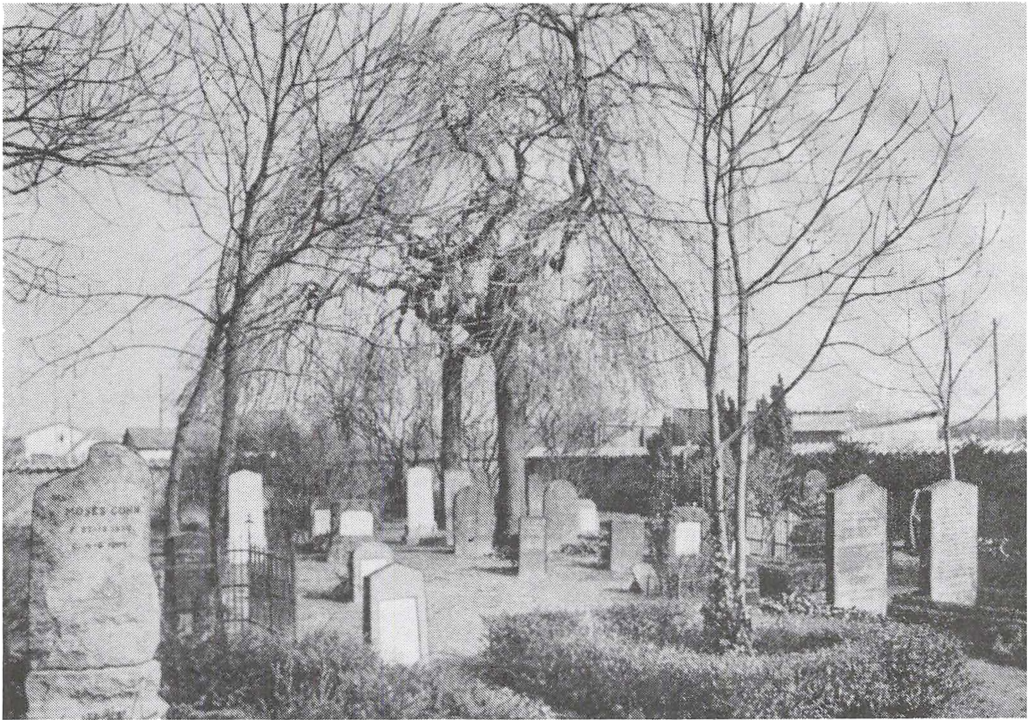

1714 blev den første jødiske synagoge bygget i Nakskov, men bygningen forfaldt og blev i 1846 solgt til nedrivning. Den nye synagoge, som ses på billedet, blev i 1880 opført på hjørnet af Nørre Boulevard og Klostergade. Synagogen kom i mange år til at stå tom, indtil den blev overdraget byen.

dem sad altid på en forhøjning ved hjørnevinduet og fulgte med derfra, og det hed sig, at konerne fra »det store hus«, altså fattiggården, der havde deres gang i huset, fik en femøre for hver nyhed, de kunne komme med.

Som løn for det tapre forsvar, Nakskov under belejringen i 1659 havde ydet mod svenskerne, og som hjælp mod de græselige ødelæggelser og plyndringer, disse havde øvet, fik byen blandt andet det privilegium, at der ikke måtte holdes krammarked i den, men dens borgere fik ret til at handle på dem, der blev afholdt i stiftets andre købstæder. Derfor var der i ældre tid altid en del af Nakskovs håndværkere, som

drog på handel, når der skulle være marked i Maribo, Rødby, Sakskøbing o. s. v. Det gjaldt også Moses Cohn, han kørte til marked med vognen fuld af store kasser med muffer, kraver, huer og hatte og dertil et telt til handelsbod. Vel ankommen slog han teltet op på markedsbyens torv, og så falbød han dér sine varer midt i markedstummen. Andre gjorde naturligvis det samme. Cohns værste konkurrent var buntmager Goldstein, der også var fra Nakskov, de to førte altid en drabelig kamp om bøndernes søgning og pudsede hinanden, hvor mulighed var. Da engang Goldstein var kommet farende op til Fejø, fordi han havde erfaret, at Cohn var der med sine varer, hævnedes

Jødekirkegården i Nakskov er et fredet og særpræget sted. Den ældste gravsten er fra 1722, og den sidste begravelse skete i 1929. På de gamle sten er der kun hebraisk indskrift, men på de nyere er der også dansk tekst. På dette lidt ældre billede ses Moses Cohns gravsten yderst til venstre.

Cohn sig ved næste gang at tage derover på en af de talrige jødiske helligdage, hvor han vidste, at Goldstein, der var ortodoks, måtte blive derfra. Goldstein rejste siden til hovedstaden og blev indehaver af det kendte pelsfirma J. Goldstein & Søn. Så blev de to forhen så skrappe konkurrenter perlevenner, og Cohn købte det meste af sit forbrug hos ham.

Den ene af Cohns sønner, Carl, var blind. Trods dette var han en dygtig skakspiller og en fremragende pianist. Han var en meget

selvfølelse og selvbevidst mand. Ved et selskab i Nakskov hos boghandler Øberg blev han opfordret til at spille, men afviste det. Det er ikke en kunstners pligt at spille til selskabelighed, sagde han.

Moses Cohn døde den 4. august 1909. Han hviler på den jødiske kirkegård i Nakskov sammen med sin mor, sin første hustru og sin søn, Bernhard. Der er meget stille derude, det er de glemte dødes have. De gamle aske folder sig skyggende ned over gravene.

Da tællelyset var eneste lysfrembringer

Af Rasmus Dresen

Rasmus Dresen var født i 1869 og døde i 1949. Hans slægt havde i 4-5 generationer haft gården »Nørrevang« i Frejlev, og det er herfra, at hans skildring stammer. Rasmus Dresen overtog i 1891 en gård i Bregninge på Sydøstlolland og kaldte den »Bregndal«. Det var gamle bygninger, men han byggede nogle helt nye og gode. Omkring den første verdenskrigs begyndelse solgte Rasmus Dresen »Bregndal« og boede derefter nogle år i et hus i Frejlev. En af hans store interesser var brugsforeningsbevægelsen, og i den kom han til at udøve en stor indsats. Han fulgte en opfordring fra en direktør i Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger om fra ca. 1920 at blive uddeler i en nyoprettet brugsforening i Nøbbet på Lolland. Rasmus Dresen blev derefter rejsende inden for Fællesforeningen, men efter nogle år overtog han en kontorchefstilling på FDBs daværende lager i Nykøbing F. og boede i denne by til sin død.

Førend endnu de snart få, der er tilbage, hvis barndom og ungdom faldt i tiden fra 1870 til 1880, er forsvundet ud i det store ukendte, mener jeg, det kan have sin interesse at fortælle om den snart fjerne tid,

da tællelyset var eneste lysfrembringer. Livet, som det levedes dengang på en bondegård, var sikkert omtrent det samme overalt, men da jeg selvfølgelig bedst er kendt med, som dagen forløb i mit barndoms- og ungdomshjem, er det forståeligt, at jeg holder mig hertil.

Man kan ikke beskyldes den tids Frejlevbønder for, at de ikke tog morgenstunden i agt; allerede kl. 5 morgen begyndte dagens gerning. Den, der stod først op om morgenen, var mor, og samtidig med, at hun kaldte på piger og karle, tændte hun ild på gruben i den åbne skorsten for så snarest som muligt at få kaffekedelen i kog. Der måtte ingen tid gå til spilde, hun tog derfor sin rok med ud i stegset (køkkenet) og spandt, indtil kedelen var i kog.

Skulle vi – min broder eller jeg – i skole den dag, overhørte hun os samtidig i vore lektier, som vi havde for den dag. Der hjalp ingen kære mor, vi måtte om og om igen, til det var konstateret, at vi kunne vore ting til punkt og prikke.

Imens var karlen og drengen gået over i hakkelseloen og givet hestene morgenfoder og derefter gået i gang med at skære hakkelse. Dette morgenarbejde besørgedes med en hakkelsemaskine, der blev trukket med håndkraft. Kl. ca. 5.30 mødte tærskemanden, Peder Poulsen, og han hjalp nu til med

hakkelseskæringen, indtil mor kaldte os ind at drikke kaffe. Efter at kaffen var drukket, tog han fat på tærskearbejdet. Dette blev udført med plejl og var akkordarbejde, således at når der var tærsket 18 tønder, var den 19. tærskemændens.

Samtidig med at mandfolkene skar hakkelse, tog pigerne fat på malkningen. Som et bevis på den gennemførte økonomi tjener dette: Mellem hakkelseloen og kostalden var indmuret et lille vindue med fire små ruder, og her blev lygten med tællelyset hængt, så den samtidig kunne lyse i hakkelseloen og kostalden. Efter at der var drukket kaffe, tog Peder Poulsen fat på tærskearbejdet. Han anmodede mor om at sætte lyset hen i vinduet, så det kunne skinne over på tærskeloen. Denne lå ved den modsatte side på gårdspladsen, mindst 30 alen fra køkkenet, så jeg skal love for, at lyset ikke just har været blændende!

Når vi var færdig med hakkelsen, mødte far. Han tog sig i almindelighed en lille ekstra skraber, medens hakkelseskæringen stod på, men så mødte han også. Han betroede nemlig kun sig selv til at hente korn til hestene, som han blandede i hakkelsen; heller ikke dette blandingsarbejde betroede han til andre.

Imidlertid var pigerne færdig med malkningen og gik ind i stegset med mælken. Så snart de var vel ude af stalden, begyndte mugningen her, og dette besørgeades i almindelighed af drengen. Men var det småt med lyset, så længe lygten med tællelyset hang i vinduet, blev det langt værre nu. Så snart far var færdig med at blande hakkelsen, tog han lygten med ind i hestestalden for bedre at kunne se, mens han striglede hestene. Karlen muggede i hestestalden, og når dette var besørget, vandede han hestene ude ved brønden. Når pigerne var nået ind i stegset med mælken, blev denne siet op i bøtter el-

ler lerkfade, som stillede ind på hylder for at trække fløde.

Når morgen-syslingen var endt, hakkelsen skåret, hestene striglet og vandet, der var muget i såvel heste- som kostald, køerne havde fået deres morgenfoder, og far havde fodret svinene – også et arbejde, han nødigt betroede til andre – blev dagens første måltid indtaget, nemlig davren.

Selve placeringen ved bordet var absolut ikke tilfældig. Ved bordenden sad far og mor, og fars plads var altid til højre. Bag ved bordet sad først Peder Poulsen og ved hans side karlen og nederst drengen. Foran stod storepigen ved siden af mor og ved hendes side lillepigen og allernederst min bror og jeg. Så længe vi ikke kunne nå op til bordet, lå vi på knæene, hver på sin stol; det kunne aldrig tænkes, at pigerne sad ned.

Davren bestod af to retter, og var det i slagtetiden, var formaden altid finker. De var stegt i panden og blev serveret, ved at selve panden med finkerne blev stillet ind på bordet, hvorefter vi alle hver med sin gaffel tog til os af retterne; der blev spist brød til.

Jeg ved ikke, om det er gået andre som mig. Det blev senere almindeligt, at hver tog sin part op på en tallerken, men for mig står det, som at finkerne smagte betydelig bedre dengang, de blev spist direkte af panden.

Var det ikke slagtetid, var formaden næsten stadig en kogt spegesild. De voksne fik hver en sild, men min bror og jeg måtte dele en. Jeg skal love for, at vi vidste regnskab med, hvem der skulle have hovedstykket, og hvem der skulle nøjes med rumpen, som blev anset for den dårligste halvpart. Der blev spist tørt brød til, og dette gjaldt alle uden netop far og tærskemænden, som tillod sig den luksus at smøre et tyndt lag smør på brødet. Navnlig vi børn var ikke så lidt misundelige på disse to foretrukne.

Rasmus Dresen, da han var kontorchef på FDBs lager i Nykøbing F.

Eftermaden var søbedavre, og denne ret var øl og mælk, der var kogt sammen med vandgrød og tørt brød. Jo ældre brødet var, des bedre, da det så kogte bedre ud. Søbedavren blev serveret i et lervad, som blev stillet midt på bordet, og heraf søbede vi alle. Dette stred ikke mod den tids hygiejne.

Efter spisningen slikkede hver deltager sin træske så rent, som det var muligt og tørrede den derefter helt ren med dugen. Denne blev fornyet hver søndag, men var unægtelig ikke de sidste dage just blændende hvid, men det tog nu ingen sig nær. Jeg kan huske, at Peder Poulsen og Ole (karlen) havde ejendomsskeer, og disse anbragte de ved at stikke skeskraftet ned ved vindueshaspen, så var den jo så dejlig nær ved til næste måltid. Jeg husker også, at far daglig kom med følgende udtale til min bror og mig: - Hug nu i jer, drenge, vi har ikke tid til at sitte her hele dagen! Jeg er ikke helt utilbøjelig til at tro, at han benyttede denne tiltale til os for at animere det øvrige selskab, som han jo ikke godt kunne tiltale så frit, som tilfældet var med os.

Efter davren toges der fat på dagens egentlige arbejde. Hvis dette var pløjning, var far altid første mand. I almindelighed

pløjede far og drengen, medens karlen, Ole, tarsk med plejl på den anden lo. Til dem, der var ude at pløje, blev der kl. 9.30 båret mellemmad ud i marken, medens dem på tærskeloen spiste mellemmad inde i stuen. Dette måltid bestod af smørre- eller fedtebrød med pålæg af kød eller ost og om lørdagen tillige et stykke kage.

Når far var i marken, sad mor ene for bordenden, ellers var rangforordningen den samme. Hver smurte sin egen mad, kun til os drenge blev maden smurt af mor.

Efter mellemmaden gik arbejdet igen til kl. 12, så blev middagsmaden indtaget. Denne var næsten stadig flæsk eller kød- mad serveret på forskellig måde, f.eks. kogt grønkål, der spistes sammen med kogt

flæsk, ærter med kogt flæsk eller lamme- og gåsekød, kogt flæsk med stuvet hvidkål og så fremdeles. Der var variation, men i hovedsagen salt flæsk og kød af lam og gæs, der dannede grundvolden for alle ugens middagsmåltider. Herfra danner dog søndagen en undtagelse, da var det en næsten stående regel, at denne dag serveredes der sødsuppe med sagogryn, rosiner og blommer; blommerne var hjemmeavlede og hjemmetørrede, og ofte fik vi som eftermad om søndagen æbleskiver.

Far havde eneret på efter middagsmaden hele året at tage sig en middagsøvn på ca. en halv time. For os andre var denne middagsøvn kun tilladt fra 1. maj til Nysted efterårsmarked, der dengang hvert år holdtes 20. september. For alle andre genoptoges arbejdet straks efter, at middagsmaden var spist. Far var en absolut dygtig arbejdsleder; havde f. eks. drengen været med ude at pløje, skulle han i middagsstunden fodre hestene. Men ved siden af dette skulle han nok sørge for et arbejde til denne, som passede til tiden, før der atter skulle spændes for.

Når klokken var 13.30, blev der kaldt ind til kaffe, og til denne blev der hverken budt puddersukker og endnu mindre st. melis; men derimod brunt sukker (kandis) samt fløde. Der blev ikke spist noget til eftermiddagskaffen.

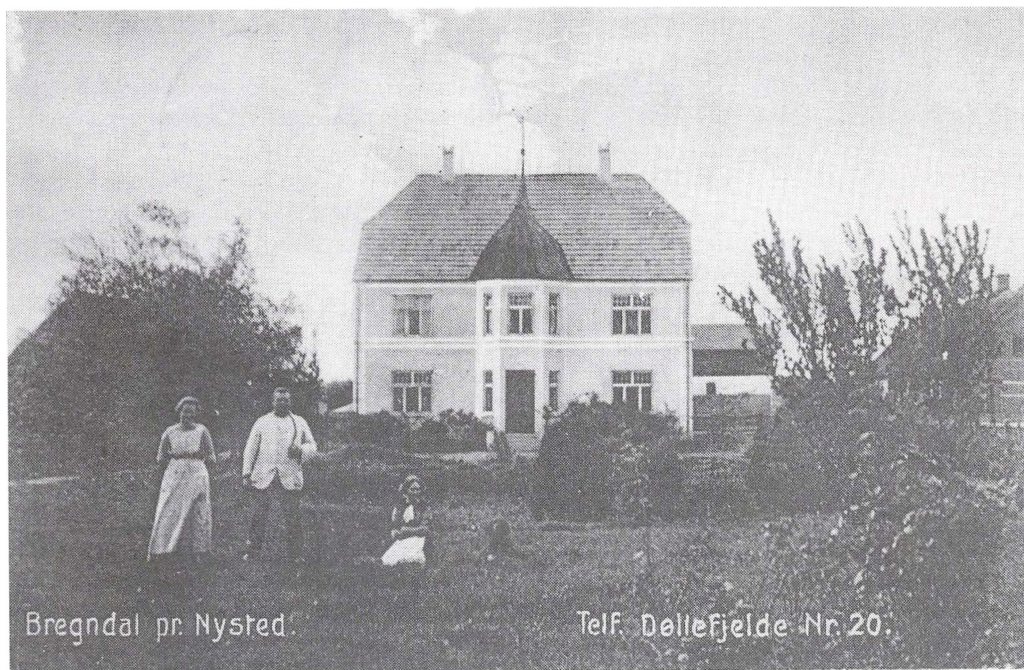
Pløjefolkene spændte nu atter hestene for, og tærskemændene gik atter i lag med deres arbejde, til klokken blev 16. Så blev der kaldt ind til midtften – et måltid, der svarede til mellemmaden med smørre- eller fedtebrød med pålæg. Selvfølgelig blev også dette måltid bragt ud i marken til pløjefolkene.

Efter midtften fortsattes arbejdet, til bogstavelig talt ingen mere kunne se en hånd for sig. Der var ikke tale om at holde

fyraften til noget bestemt klokkeslet hverken i mark, lo eller lade. Når det var umuligt at se mere, blev der spændt fra, hestene blev vandet og sat på stald og fodret, der blev båret skærehalm ind på hakkelseloen til næste dag. Også tærskfolkene holdt nu fyraften, og efter at alle havde vasket sig, begav hele forsamlingen sig ind til dagens sidste måltid, næari (nadvren). Dette måltid var nærbeslægtet med davren, dog blev der aldrig her serveret kogt spegesild, men derimod var søbemaden den samme som om morgenen. Som forret mindes jeg, at der ofte blev budt på sembesul, hermed forstod man kogt skinke, som dyppedes i senep, og som spistes sammen med tørt brød.

Nu var det fyraften for mandfolkene, men endnu havde kvinderne ca. 2½ times arbejdsdag tilbage. I det hele taget var kvindernes arbejde i gamle dage langt mere trælsomt end mændenes. I min tidligste barndom mindes jeg, at pigerne mugged i kostalden om morgenen. Senere blev dette dog mandfolkearbejde, men køernes fodring blev længe ved at være kvindearbejde, om jeg ikke husker fejl lige til 1882. Kvinderne måtte kærne smør, bage brød, brygge øl med meget andet. Jeg husker, at en gammel mand, der var noget af en filosof, engang sagde: – Når fruentimmerne ælter dej, så skal de drilles, for får vi dem gjort rigtig gale i hovedet, så dejner de i bare arrigskab dejen rigtig ekstra igennem, og så bliver brødet bedre. Men når de brygger, så skal vi snakke godt for dem, for så glemmer de at hente vand, og så bliver øllet godt.

Efter at der var dækket af bordet, drak kvinder og karle en kop kaffe, medens far og Peder Poulsen hver eneste aften drak deres to teknægte. Ole blev derefter siddende ved bordet og talte om krigen 1864, som de begge havde deltaget i – et emne, som de aldrig blev færdig med at samtale om.

Rasmus Dresen, hans kone og datter foran gården »Bregndal« i Bregninge, som han lod nyopføre.

Nu anbragte kvinderne den høje lysestage foran kakkellovnen. Denne indretning bestod af et trækors, der tjente til fod, heri var anbragt en ca. 1 meter høj opstander, der foroven var forsynet med et hul passende til deri at anbringe et tællelys. Når lyset var tændt, tog mor plads med sin rok nærmest ved kakkellovnen ud mod langbordet, og lige overfor placerede storpigen sig også i almindelighed med sin rok. Men der var den forskel, at medens mor spandt enten uld eller hør, måtte storpigen nøjes med at spinde blår. Lillepigen kartede derimod næsten stadig uld eller lappede tøj og stoppede strømper. Karlen og drengen sad i mellemrummet mellem lillepigen og mor og læste aviser, der ofte var mere end 8 dage gamle.

Vi holdt nemlig aviser sammen med 4 andre eller læste romaner fra sognebiblioteket.

Mor blev snart søvnig, og dette var heller ikke at undres over, da hun jo havde været i travl virksomhed fra kl. 5 om morgenen. Hun opfordrede pigerne til at være med til at synge, og de var alle ret gode sangere.

Det gik nu løs med viser og sange, der næsten stadig handlede om ulykkelig kærlighed – viser som de, der havde været med i felten 48, 49 og 50, havde digtet om deres troløse kærester, der havde svigtet dem, medens de var borte. Og så var det ofte Heibergs eller Erik Bøghske sange, der måtte holde for. Fyraften var der ikke tale om før kl. 9.

Vi nutidsmennesker, som er forvænt med elektrisk lys, kan dårligt fatte, at et enkelt tællelys var tilstrækkeligt til 3 arbejdende kvinder og tillige lampe for to læsende mandfolk. Egentlig syntes vi, det gik helt godt, men så skete der noget: Fars søster var gift med Klaus Suhrs, Knoldeholm, og de havde fået en petroleumlampe. Mor ville ikke gerne stikke op for Maren Suhrs, og skønt far ikke var let at overtale til at sætte penge i noget nyt, måtte han til sidst give op. En dag, de havde været i Nysted, blev der hos blikkenslager Danielsen købt en lampe og hos købmand Bønnelykke 2 pot petroleum.

Klaus og Maren Suhrs havde også været i Nysted, og Maren Suhrs havde – som den fagmand hun jo var på dette område – bistået ved købet af lampen. Hun og hendes mand blev nu indbudt til at komme og være behjælpelige med ophængningen samt andet, som skulle ordnes, før vidunderet kunne tages i brug.

De mødte, og forarbejdet begyndte. Med en sejlgarvssnor blev der målt, i hvilken højde fra bordet lampen skulle hænge, samt hvor tilpas over bordet det skulle være – om ikke lige over midten eller måske helst lidt nærmere øverste bordende. Der var delte meninger, men da sagen var tilstrækkelig gennemdrøftet, skred man til handling. Der blev skruet et øsken op i loftet samt fabrikeret en lampekrog med passende længde, og også om krogens længde var der drøftelse. Imens havde Maren Suhrs og mor lavet selve lampen i stand. Der blev hældt petroleum i beholderen, og Maren Suhrs sørgede som fagmand for, at vægen blev helt gennemvædet med petroleum, ellers kunne den ikke trække petroleummen op fra beholderen, forklarede hun.

Endelig var alle forarbejderne endt, og nu kom det store øjeblik, da vidunderet

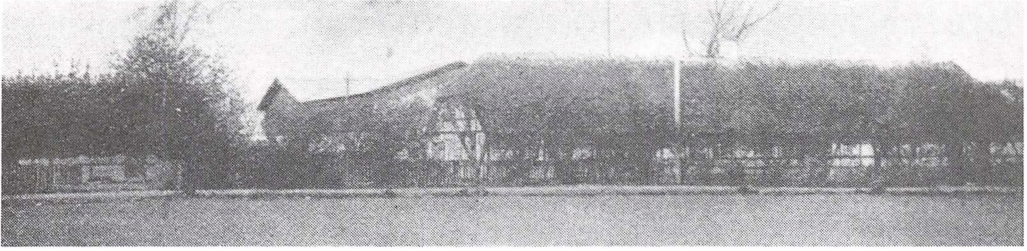
skulle tændes. Men nu fik far øje på petroleumsflasken, der stod på en stol henne i stuen: – Sæt det skidt ud i stegset (køkkenet), før vi sætter ild til indretningen der, ellers risikerer vi vel at brænde hele hytten af. Petroleumsflasken blev anbragt på et sikkert sted længst muligt borte fra lampen, og nu kom det store øjeblik, lampen blev tændt.

Du milde Gud, sikken et lyshav, om det så var længst borte i stuen, kunne den lyse. Alle var enige om, at nu var det fuldkomne, hvad lys angår, nået, og bedre kunne det aldrig blive.

Når jeg i tanken mindes denne aften, har jeg ofte tænkt: – Hvis der den aften var kommet en fremsynet mand og havde sagt: Om få år vil det blive således, at I bygger et hus i fællesskab, deri vil I installere maskiner, som skal trække en indretning, som kan skumme jeres mælk ren på et øjeblik. Mælken vil blive kørt sammen fra hele sognet op til dette hus og tilbage igen, når den er skummet. Men ikke nok dermed: om ca. 30 år vil I danne et nyt selskab og bygge et hus i fællesskab. Heri vil blive installeret mægtige maskiner, som frembringer noget, som kaldes elektricitet. Fra huset, hvor elektriciteten fabrikeres, vil der blive bygget ledningsnet ud til så godt som hver hus og gård, der vil blive installeret elektriske lamper i jeres hus, som vil lyse 10, ja 20 gange så kraftigt som den lampe, I der står og er så vigtige over.

Jeg er overbevist om, at dersom en mand dengang havde ført sådan tale, så ville alle straks have været enige om snarest mulig at få ham kørt ud på »dårekisten« i Saksøbing, for at han var skør på pæren, var jo klart.

Om søndagen havde tærskemanden aldrig frihed, for på den dag skulle han nemlig kaste det i ugens løb tærskede korn. Det-

Gården »Nørrevang« i Frejlev, som var Rasmus Dresens barndomshjem, og hvorfra hans skildring stammer.

te gik til på den måde: Kornet med avnen var øst op ved den bageste ende af loen, denne var fejtet aldeles ren. Nu satte manden sig på en skammel, tog en lille træskuffe i hånden, fyldte den med det aftærskede korn, som var blandet med avner; han kastede nu begge dele – korn og avner – hen mod loens modsatte ende. Det er forståeligt, at de lette avner straks faldt ned på logulvet, medens det tungere korn blev kastet helt op til den anden ende af loen.

Men tidselhoveder samt klinte var så tunge, at de fulgtes med kornet. Men den dygtige tærskemænd vidste råd herimod, han havde lavet sig en kost af sejpileris og bundet den på en særlig måde, så den var næsten helt flad. En sådan kost kaldtes en affejer; hermed kunne han uden at feje kornet med rense tidsel- og klintehoveder bort fra korndyngen.

Mandag formiddag blev det kastede korn kørt gennem en blæsemaskine og derefter målt op i tønder og skæpper, så tærskemænd kunne få sit i ugens løb fortjente korn målt fra. Ofte skulle såvel far som »Pa Polsen«, som han kaldtes til hverdag, have kornet solgt med det samme. I så tilfælde blev det læsset på en vogn og kørt til køb-

manden i Nysted, og som følge heraf blev det mandag eftermiddag, der blev hviledag for tærskemænd i stedet for søndagen.

Mange år er svundet siden den tid, som jeg har forsøgt at skildre, hvorledes en dag dengang forløb. Det var primitive forhold, der dengang rådede i Frejlev. De fattige dengang var fattige i en grad, som vi nu heldigvis ikke kender sidestykke til i vore dage. Blev der budt nutidsmennesket at indrette sig under en levestandard, som selv de, der dengang kaldtes rige, måtte, så ville sikkert alle påstå, at et sådant liv var uudholdeligt. Men skønt vi nu alle i vore dage har det langt bedre – det være sig kulturelt eller socialt, end tilfældet var dengang – så savner jeg dog den tilfredshed ved tilværelsen, som dengang var rådende. Velsandt, der var dengang også klynkepedere til, men disse hørte til sjældenhederne og var så godt som altid at finde blandt dem, der havde mindst at hyle over.

Kunne den tilfredshedens plante, som dengang groede så frodigt i Frejlevs jord, snart atter opstå og kaste spiredygtigt frø i Frejlevs hjem, store og små – ja, så tror jeg, vil en ny æra oprinde for min kære gamle barndoms og ungdoms by.

Sydfalstringen, som fotograferede sin barndomsegn

Carl Østen, som døde i juli måned i en alder af 81 år, var født i Gedesby, men selv om han forlod Falster og levede sin tilværelse andet steds, så var han meget stærkt knyttet til barndomsegnen.

Carl Østen var oprindeligt handelsuddannet i Stubbekøbing, men kom senere på et kontor i Nykøbing. En længere arbejdstid fik han på et kontor i København og var beskæftiget her som bogholder til 1938.

Foruden at have fået en alsidig erhvervs-mæssig uddannelse rejste Carl Østen umådelig meget. I en del år var han rejseleder, og efter at være gået på pension i 1960'erne

fortsatte Carl Østen med at opleve fremmede lande.

Han var international globetrotter, fortalte og fotograferede meget, men hjemstavnen havde en stor plads i sinde. Carl Østen besøgte ofte Falster, som han skrev artikler om og fotograferede på kryds og tværs.

Billedet tog han i 1941 af Svinehave voldsted ved Gedesby, hvis voldbanke formentlig stammer fra den tid, hvor der lå en kongsgård på grund af overfarten til Nordtyskland.

Lolland-Falster i bogverdenen

Af Verner Hansen

En af Rudbjerg-godsejerens opgaver kunne være at banke en god opdragelse ind i såvel sønner som døtre. (Fra Nationalmuseets bog om herregårdsliv).

Meget om herregårdsliv

Nationalmuseets store 8-bindsværk om herregårdsliv har fået den fortjente succes. Det er et dyrt værk at købe, og derfor har bibliotekerne en vældig efterspørgsel på bøgerne.

Der er gennem mange år samlet et stort materiale og skildringer til dette værk, som virkelig belyser arbejde, dagligliv og fest for de mennesker, som levede under herregårdenes tage og med en social status af vidt forskellig karakter.

I de otte store bind er der meget fra Lolland-Falster, men det er ikke muligt at omtale dette. Det kunne nok være en morsom idé, om stof og billeder fra landsdelen kunne samles i en særlig bog, men det er der nok ikke økonomiske muligheder for.

Om Marie Grubbe

Bogen om den berømte adelsdame, der endte som en fattig færgemandskone ved Grønsund færgested på Falster, fik megen omtale i aviser og tidsskrifter landet over.

Interesserede i Landsforeningen til Bekæmpelse af Dissemineret Sclerose skaffede gennem legatmidler og på anden måde det ret betydelige beløb, der måtte til for at finansiere udgivelsen af den smukke og omfattende bog. Lolland-Falsters historiske Samfund kunne støtte udgivelsen ved at stå for distributionen af bogen.

Den unge cand. jur. Jens Meier fik megen og fortjent anerkendelse for sit meget store og krævende arbejde, som der kom et smukt resultat ud af. Det

var også første gang, at der forelå det fuldstændige kildemateriale vedrørende Marie Grubbes levned. Dertil kom også bogens udmærkede skildring af Marie Grubbes dramatiske tilværelse.

Nyttig musikvejviser

Musikvejviser 1982-83 for Storstrøms Amtskommune er 2. udgave, og det er absolut en meget nyttig bog, som giver en række oplysninger. Det gælder bl. a. med hensyn til vejledende retningslinier for amtsmusikudvalg og vedtægterne for dette, ligesom der oplyses om bevillingerne. Der er orientering om musikskolerne, om uniformerede musikkorps, om festivaler, foreninger, musikformidling og spillesteder. Det fortælles også, hvor der er kor, folkemusik, beat og jazz. Endvidere om orkestre og organisationer, og endelig er der navne og adresser på folk, som på en eller anden måde giver sig af med noget, som berører musik.

Der er tydeligvis lagt et stort arbejde i at få så mange oplysninger med som muligt, og musikvejviseren fortjener anerkendelse.

En stiftelse i 100 år

Sakskøbing Håndværker- og Industriforenings stiftelse på byens Gåsetorv har passeret et 100 års jubilæum, og det blev markeret med et firesidet blad.

Der findes det opråb, som et udvalg af foreningens bestyrelse udsendte allerede i 1868, hvori der blev slået til lyd for dannelse af en fond til opførelse af en stiftelse for gamle og trængende håndværkere. Målet var »at skaffe den hæderlige borger et tilflugtssted, når alderdommen indfinder sig, og evnen til at erhverve hører op«. Det siges videre: »Ere bidragene end små og evnen hos mangan giver kun ringe, så vil Vorherre nok lægge sin velsignelse deri og vi i tidernes løb nå målet«.

Direkte gengives Kong Christian IXs godkendelse af fundatsen i 1883, der er et morsomt gammelt dokument.

Jubilæet blev iøvrigt markeret med oprettelse af et legat og en understøttelsesfond for stiftelsen, så svage medborgere kan blive gavnet.

Digte på lollandsk

Det er sjældent, at nogen skriver i lollandsk dialekt, men det gør Svend Erik Thomsen i »Lollandske digte«, og Claus Gress har både udgivet bogen på sit forlag, Kulturelt, og leveret nogle udmærkede tegninger til den.

Svend Erik Thomsen, som nu bor på Sjælland, er i sine digte vendt tilbage til 1950'erne, hvor han var dreng i Hauløkke på Lolland. I de lollandske digte,

som klinger godt, mindes han med varme de lidt pudsige mennesker, han mødte i Hauløkke – og ikke mindst traf på et skomagerværksted.

Hans sigte med digtene er smukt, thi han har i respekt og kærlighed en venlig erindring om mennesker, der på deres uvelviske – og dermed lidt sære måde – hældte en lille smule livsvisdom på en midt-lollandsk barnesjæl engang i halvtredserne.

Bogen koster 54,00 kr.

25 år på ungdomsskole

Nørre Ørslev Ungdomsskoles årsskrift 1982 bærer med rette præg af, at forstanderparret Kirsten og Knud Holm Pedersen har kunnet fejre 25 års jubilæum. De blev hjerteligt hyldet for en stor og varm indsats for de unge og det gode præg, som forstanderparret altid har sat på ungdomsskolens arbejde. Der gengives taler fra lejligheden, som blev holdt af Knud Holm Pedersen og formanden, Hakon Winther.

I årsskriftet skriver Askovs tidligere forstander, Knud Hansen, om »Kundskabens træ«, lærer Dagny Rytz om »Frihed og fællesskab«, og en elev på skolen, Anette Friis Pedersen, følger emnet op med en stil. Der er også et par artikler af tidligere elever, idet Anne Dorthe Larsen fortæller om »Oplevelser på safari« og Grete Birkedal Rasmussen om det at være »Au-pair i London«.

En af skolens gamle venner, Thorbjørn Skeel-Ankersen, bliver mindet med nogle af sine dejlige vignetter. Årets gang og en række forskellige skoleforhold bliver naturligvis også beskrevet i årsskriftet.

Fint arbejde om voldsted

I en skov lige uden for Maribo ligger godt gemt og svært at finde til et stort og velbevaret voldsted med borgbanker og grave. Eriksvolde hedder stedet, og man ved egentlig meget lidt om det, idet der intet skriftligt er fundet.

Museum Maribo har dog været med til at give en virkelig fin orientering om Eriksvolde. Baggrunden for hæftet er nogle udgravninger, som arkæolog Karen Løkkegaard Poulsen i sin tid foretog. Udgravningen kunne naturligvis ikke klare alle de dunkle spørgsmål, men det blev dog blandt andet fastslået, at anlægget formentlig må stamme fra midten af 1300-tallet. Dets formål er uklart, thi det har sikkert ikke noget med vanderkrigene at gøre, men har måske været et tilflugtssted i urolige tider. Bygninger synes der ikke at have stået på Eriksvolde, men måske palisader, og alene volde og grave har givet beskyttelse.

Hæftet om Eriksvolde er et fint arbejde, som må roses meget. Museets pædagogiske medarbejder,

Ove H. Nielsen, har formået at forme den korte og meget klare tekst med en række gode tegninger. Det er et hæfte, som giver god besked og i det hele virker tiltalende. Et virkelig eksempel til efterfølgelse med hensyn til, hvordan sådan noget skal laves.

Eriksvolde er på en privat grund, og hæftet siger, at voldstedet ligger overgroet og overladt til tidens tand. Der tages ingen stilling til, om der burde foretages en rydning og skabes en lettere adgang, men voldstedet ville nok lide for meget, hvis der kom for mange mennesker.

Digte fra Fejø

Poul Larsen på Fejø nøjes ikke med at være frugt-avler, for han digter også, og endda meget. Bogen »... idealer bli'r i støvet tråd ...« er fyldt med digte, som vidner om Poul Larsens store skriveglæde.

Det er Claus Gress, som har lavet en række nydelige vignetter til bogen og også sørget for trykningen. På forsiden er der et billede af et sølvbæger, som i 1872 blev fundet på Fejø. Præsentationen af dette fund har fået Poul Larsen til at skrive denne hyldest til sin hjemstavn: »Fejø! Lille lune ø! Nær kystens bølgekuk, du skænkede os af fædres spor en sølverskål så smuk!«

Det er nu ellers ikke lyrik om natur, som Poul Larsen skriver, men samfundsforhold. Han præsenterer stærkt sin holdning og utilfredshed med udviklingen og giver Socialdemokratiet hele skylden herfor.

Rødby-arkivets gode årsskrift

Lokalhistorisk Årsskrift 1983, som udgives af Lokalhistorisk Arkiv i Rødby, præsenterer sig i en nydelig form og med et levende indhold om det sydlige Lolland. Redaktøren, Hans Ivar Bentsen, har samlet en lille kreds af nogle gode lokalhistoriske skribenter, der kan fortælle, så det interesserer.

Der er artikler om den kendte indremissionske pastor Julius Bachevold, om Rødbyhavns dramatiske udvikling, som Anne Lise Hansen fortæller om, og det spændende kapitel om Rødbyfjords inddæmning belyses i en skildring af gårdene Lineslyst og Strandholm. Hans Rasmussen fortæller, og Anne-Marie Hellgren Larsen er med til at forme beretningen om hans lange liv som opsynsmand på digerne. Årsskriftet har artikler om Lolland-Falsters historiske Samfund og Sydllands kulturminde.

Hans Ivar Bentsen blænder op for det interessante, at en lille gruppe vil gå i gang med at forske i og klarlægge Rødbys foreningens liv – en opgave, der vil kunne være et eksempel for andre arkiver med hensyn til deres kommuner.

God bog om Nakskov

Tandlæge T. Skotte Hammer er en utrolig flittig mand, der elsker at skrive lokalhistorie, hvilket der kommer nogle særdeles gode resultater ud af.

Det gælder således »Nakskov på kryds og tværs – en byvandring«. Bogen, som er på 64 sider, har en vældig styrke i sin orienterende korte og rammende form, og forfatterens mange og udmærkede tegninger giver liv og afveksling, så man får lyst til at gå på »byvandring« og opleve det meget, som der kan fortælles om de mange forskellige steder i Nakskov.

Hammers bog er en dejlig mellemting mellem en turistbrochures korte og mere reklameprægede tekst og den store og tunge byhistorie. Det er helt naturligt, at bogen har fået offentlig støtte, således fra Fredningsstyrelsen, thi i sin heldige form repræsenterer den egentlig noget nyt, der animerer andre byer til at gøre ligeså.

Det Classenske Fideicommis

Næsgaardbogen 1982 fortæller naturligvis først og fremmest om det store og nyttige arbejde, som foregår på den kendte landbrugsskole, som har virket i en lang årrække.

Det er foreningen af »Gamle Næsgaardianere«, som udgiver bogen, der ikke alene belyser skole og undervisning, men også sider af almindelige landbrugsforhold.

I en særlig artikel giver baron P. Bertouch-Lehn, Lungholm, en orientering med mange oplysninger om Det Classenske Fideicommis, hvortil også hører Fuglsang på Lolland. Der mangler dog noget med hensyn til at nævne, hvilke institutioner på Falster som fideicommis'et har måttet afvikle på grund af vanskelige økonomiske forhold.

»Bagbord om«

Holger Vivike, der var en kendt SF'er, omtaler i sin erindringsbog, »Bagbord om«, et par forhold, som berører Lolland-Falster.

Moderen var ugift, og derfor havnede han hos sin bedstemoder, som boede i Lillebrænde. Her måtte Holger hjælpe til på forskellige måder, blandt andet med at plukke fjerene af fjerkræ, som de gik ind til Stubbekøbing torv og solgte. Der var desuden jobs med at save og hugge brænde og passe have, også fordi bedstemoderen hver eneste dag året rundt havde 18 køer at skulle malke med hånden. Drengen lavede lidt penge ved at bide hovedet af gråspurve og stege dem til salg blandt skolekammeraterne! Der blev også fanget rågeunger, som solgtes ved dørene i Stubbekøbing til en pris af 40 øre. Det kunne godt give en dagløn på 10 kr. Til fastelavn vandrede i to dage vidt omkring, syngende viser, og engang blev

fortjenesten 14 kr., hvor en arbejdsmand havde 3-4 kr. om dagen.

Holger arbejdede hos bønderne og i tre år i frugtplantagen hos sin lærer, Otto Henriksen, i hvis skole han lærte helt godt. Han kom i lære i en købmandsforretning i Nørre-Aleslev, men stak af for at komme til søs.

Ved folketingsvalget i 1939 fik Holger Vivike igen forbindelse med Lolland-Falster. Han var dengang kommunist og blev opstillet som kandidat i Maribokredsen, hvor partiet ikke havde et eneste medlem. Han cyklede rundt og fik skrabet 28 stillere sammen. Valget gav ham 124 stemmer mod 26 ved det tidligere valg – til partiledelsens store tilfredshed, siger han.

Da Nakskov erobrede

Lektor Marius Hansen nåede inden sin død at få lavet et lille hæfte om Nakskovs overgivelse til svenskerne i 1658. Hæftet blev udsendt af Johnny Langeland, Nakskov Bogtryk, i anledning af hans 10 års jubilæum.

Hæftet, som er forsynet med mange interessante gamle kort, er på 34 sider og bringer samtidige beretninger om det forsmædelige i, at byen i en slags panik blev overgivet til svenskerne, som var kommet over isen fra Langeland. Da svenskerne næste gang ville ind i Nakskov, blev de mødt med en meget energisk modstand, som genoprettede det første dårlige indtryk.

Huse omkring et torv

Der er en meget spændende historie knyttet til Nykøbings torv, og et meget vægtigt bidrag hertil er bogen »Huse omkring et torv«.

Sparekassen SDS står som udgiver i samarbejde med Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minder. Mange har ydet bidrag med billeder og kilder til teksten, som fremtræder i en række korte afsnit, som meget rammende tegner torvemiljøet med mennesker og bygninger.

Billedudvalget er meget stort og gør det til en fornøjelse at studere hæftet, som ikke var til salg, men udsendes gratis til Kulturmindeforeningens medlemmer.

Bogen er et fint bidrag til Nykøbings historie.

En højskolemands bortgang

I Lollands Højskoles årsskrift for 1982 vil man med vemod læse artiklerne om den tidligere forstander, Gustaf Bengtssons død. Han havde naturligvis efter sin afgang som forstander håbet på at få mange gode år, hvor han uden de daglige pligter skulle be-

skæftige sig med de mange ting i samfundet, som optog ham meget – men sådan blev det desværre ikke.

Poul Engberg, Johs. Petersen og Ingrid Eriksen giver i deres artikler et godt samlet bidrag til mindet om højskolemanden Gustaf Bengtsson.

I årsskriftet giver Thorvald Ovesen »Et juleønske«, Jon Ravnholt Ovesen beskæftiger sig med »Afguderi og overtro«, Kaj Marx har nogle synspunkter om »Narcissisme« – et modefænomen eller hva', og desuden er der nogle andre bidrag.

Årets gang på skolen og elevforeningens opgaver og arbejde bliver også skildret.

Bidrag til apotekernes historie

Apotekerne har en gammel og interessant historie, som er rig på mange enkeltheder, ofte af pudsig karakter. I tidligere tid var apotekerne nemlig noget helt andet end nu.

T. Skotte Hammer har ydet et særdeles godt bidrag til apotekernes historie i form af en bog om apoteket i Vesterborg, som har passeret de 140 år.

Vesterborg var i tidligere tid mere end nu et centrum, og derfor var det naturligt, at her kom det første apotek på Lolland-Falster. T. Skotte Hammer fortæller på sin kendte levende og gode måde om apotekerne i Vesterborg og fremdrager mange træk om livet på apoteket. Det drejede sig ikke alene om salget af medicin, men der var også handel med købmandsvarer, brevsamlingssted, produktion af fedtsvæerte og forskelligt andet.

Hæftet om Vesterborg apotek er på 40 sider i stort format, og det indeholder også tegninger af forfatteren.

Musiklivet på Lolland-Falster

Musiklivet på Lolland-Falster fra Christian den IVs tid til tiden efter første verdenskrig er emnet for denne bog af musik- og instrumenthistorikeren Dorthe Falcon Møller.

På grundlag af såvel trykt som utrykt kildemateriale er givet en levende skildring af først og fremmest musikens udøvere: Christian den IVs afdankede skibstrompeter, som fik instrumentist-privilegium for hele Lolland-Falster, 1700-tallets stads- og amtsmusikanter i købstæderne, 1800-tallets spillemandsslægter og musikdirektørerne fra begyndelsen af dette århundrede. Bogen er skrevet til festligholdelse af museet Falsters Minders 70-årsdag og til indretningen af det musikrum, hvis fornemste instrument er det nykonserverede 1700-tals cembalo bygget af Moritz Georg Moshack i København anno 1770. Denne torso er det eneste bevarede danskbyggede historiske cembalo.

Bogen belyser tillige offentlig koncertvirksomhed såvel som den store tid for amatørangforeninger fra slutningen af forrige århundrede. Samtidig er beskrevet en række nodefund, som dels vedrører spillemandstraditionen, dels viser en spændende sammenhæng med det københavnske professionelle musikmilieu.

Bogen er udgivet af Falsters Minder, Færgestræde, 4800 Nykøbing F. Pris: 35 kr.

Kirken i sognet og i tiden

Lolland-Falsters stifts årbøger beskæftiger sig under en omhyggelig redaktion af Tove Meyer Hægstad, Fejøl præstegård, med en række temaer, som belyser mange forskellige forhold indenfor folkekirken. Det må tilføjes, at der i stiftsårbogen også er mange bidrag med et udmærket lokalhistorisk indhold.

Årbogen for 1982 beskæftigede sig med »Kirken i sognet – og kirken i tiden«, og mange har ydet artikler til en alsidig belysning af det vigtige spørgsmål. Der er artikler om den kristne kirkes historie på Lolland, om kirkernes omgivelser, kirkegårdene og deres diger, gravminderne samt kirken i landsognet og i bymiljø.

Årbogen beskæftiger sig også med en række forhold indenfor Lolland-Falsters stift. Biskop Th. Græsholt har talt om »Året i stiftet og kirken«. Der er uddrag af skrivelser og regnskaber samt et referat fra det mere interne landemøde, hvor stiftsøvrigheden og provsterne samles i det særlige lokale i domkirken. Det kan nok undre lidt, at referatet med en række ligestyreligheder kan klares på en lille side! Drøftes der ikke nogen problemer, som man gerne vil orientere folkekirkenes medlemmer om?

Stort årsskrift fra arkiv

Det er egentlig imponerende, hvor mange skribenter Lokalhistorisk Arkiv i Nørre-Alslev kommune har, når et årsskrift skal laves. Det er tilmed mennesker, som har en god sans for at skrive om lokalhistorie.

Årsskriftet for 1983, som arkivlederen, Niels Frost, redigerer med en heldig hånd, er på ikke mindre end 122 sider, og rent praktisk er der et udførligt person- og stednavneregister.

Der er beretning om årets gang i det godt virkende arkiv, og så fortælles der lokalhistorie om kommunerne, topografisk lokalhistorie, sagn og overtro og lokalhistoriske personligheder. Desuden er der lokalhistorie om erhvervsvirksomheder, og det er egentligt et meget vigtigt lokalhistorisk emne, som arkiverne i høj grad bør dyrke. Mange og ofte mindre virksomheder ude omkring er forsvundet, og det

gælder om at få fat i deres historie, inden det bliver for sent.

Årsskriftet er ikke bare for folk i Nørre-Alslev kommune, thi det kan med interesse læses over hele Lolland-Falster.

Den rige Stubfrøken

Bogen om Signe Stub er et eksempel på en virkelig god personbeskrivelse, og det er ikke mærkeligt, at den har fået et særdeles godt salg i forbindelse med en fortjent anerkendelse.

Skolekonsulent Bjarne Lund Hansen har lagt et stort arbejde i at samle de flest mulige oplysninger til en fortrinlig skildring af »den rige Stubfrøken«, der ved et beskedent levned samlede sig en større formue, som blev til et legat, der skulle anvendes lokalt.

Bjarne Lund Hansen har i bogen, som er udgivet af bestyrelsen for Signe Stubs Sognegaard, søgt at tegne et rigtigt billede af, hvordan Signe Stub var, og hvordan hun levede sit liv, og det er lykkedes godt.

Der er mange, som har ydet bidrag med oplysninger, og der er i bogen et stort antal illustrationer, der ikke bare viser noget om personen Signe Stub, men også adskilligt om tiden, som den var, og den omverden, som »den rige Stubfrøken« havde.

Det kan tilføjes, at bogen med sine 56 sider foreligger i en smuk udførelse.

Høsten før i tiden

Rosa Engholm Petersen, Holeby, er kommet med en ny bog, som hedder »Høsten på Lolland fra plejl til tærskværk«.

I bogen fortælles om hendes hjem, en lille landbrugsejendom i Bursø, og hvordan livet var der.

Jordens tilberedning og såning er optakten til en udførlig skildring af høsten, således som den foregik i tidligere tid. Kornet bliver kørt ind, og så kommer tærskningen, ligesom høstgildet også er med.

Rosa Engholm Petersen, som har en stor fortælleglæde, lægger ikke skjul på, at hun synes, at der var noget hyggeligt over høsten, som den før foregik.

Claus Gress har lavet en del pæne illustrationer, som slutter sig godt til teksten.

Formanden for De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger, godsejer Jens Henriksen, har skrevet et lille forord med en anerkendelse af Rosa Engholm Petersens skildring.

Ungdomsskolernes gode virke

Ungdomsskolerne har igennem 40 år fået en stærk placering, og det var derfor naturligt, at jubilæet gav anledning til, at der for første gang blev lavet en samlet omtale af aktiviteterne rundt i Storstrømsamtet.

Bogen, der er på 86 sider, blev udarbejdet af fritidsforvaltningen i Storstrøms amtskommune i samarbejde med amtsråds-kredsens ungdomskoleinspektører og Storstrøms Centret.

Amtsborgmester Søren Trolborg indleder med nogle betragtninger om »Ungdomsskolen – den frie skole i offentligt regie«. Trolborg, som gennem de sidste 25 år nøje har fulgt udviklingen, fremhæver det betydningsfulde i, at ungdomsskolerne har mulighed for at tilrettelægge aktiviteter efter de ønsker og behov, der er til stede.

Leif Videcrantz, der er amtskommunens tilsynsførende, redegør for ungdomsskolebestemmelserne.

Derefter følger en omtale af de enkelte ungdomsskoler i amtet, om udviklingen og hvad der er nået, hvilket virker meget imponerende.

Den lille bog ville have vundet, hvis der også havde været billeder fra arbejdet i ungdomsskolerne, men det er naturligvis et økonomisk spørgsmål.

En kærlighedserklæring til fødeøen

Nørre-Alslev lokalhistoriske Arkiv har udgivet et lille hæfte på 20 sider, og det er Valborg Volsings »Over Storstrømsbroen. Se Falster og Lolland – men først Falster«.

Valborg Volsing har været lærerinde og stammer fra den gamle rytterskole i Skovby, hvor faderen var førstelærer. Hun bor i Assens og er nær de 90 år gammel.

Bidraget blev skrevet til en radiokonkurrence i 1964, og arkivet har med rette ment, at Valborg Volsings kærlighedserklæring til fødeøen burde kendes også af nutiden.

Det er ingen vejviser over Nordfalster, men lokalhistoriske indtryk og en varm skildring af det, som Valborg Volsing fik kært på sin fødeø.

Huse i Nysted

Det er en meget værdifuld opgave at løse, når der forskellige steder på Lolland-Falster sker en registrering af gamle bygninger. Der er en sagkyndig bistand fra Fredningsstyrelsen, således at forholdene bliver set og vurderet af mennesker udefra, hvad der er af vigtighed.

Nysteds registrant måtte i betragtning af byens karakter blive af et betydeligt omfang, en stor og smuk bog på næsten 300 sider. Registranten er med til at understrege den betydelige indsats, der er gjort for at bevare Nysteds mange gamle bygninger. Omtalen af de mange huse med tilhørende illustrationer er ikke alene en sagkyndig teknisk beskrivelse, men samtidig et vigtigt bidrag til byens historie.

Nysted byråd fortjener absolut anerkendelse for, at det ville ofre det betydelige beløb, som der skulle til for at få bogen trykt og udgivet.

En musikdirektør fra Nakskov

Årbogen for Musikhistorisk Museum og Carl Claudius Samling 1982 bringer et meget indholdsrigt bidrag til musikhistorien på Lolland-Falster. Det drejer sig om en skildring af Nakskov-musikdirektøren Richard M. Petersens virksomhed i ca. 40 år fra omkring 1920-60.

Museet og samlingen erhvervede et materiale omfattende arkivalier, grammofonplader, private fotografier, bøger, trykte og håndskrevne noder med mere.

Samlingen blev registreret, og på den måde fremkom et meget levende billede af den kendte musikdirektørs virke, som var præget af en stor aktivitet.

Årbogen bringer en udførlig omtale heraf, hvorved der fremstår en belysning af, hvordan musiklivet foldede sig ud i Nakskov – og også på Lolland-Falster – i Richard M. Petersens tid.

Skildringen bliver særdeles god, ved at den ledsages af mange billeder fra det lokale musiklivs historie.

Bordtennis i Maribo

Maribo Bordtennis Klub har i den seneste tid gjort sig fordelagtigt bemærket ved at kunne arrangere vellykkede stævner både af national og international karakter.

Klubben har imidlertid også en historie, som går 25 år tilbage, og jubilæet blev markeret med et lille hæfte.

Mennesker, som har stået arbejdet nær, fremdrager i artiklerne mange træk om, hvad der er sket i tidens løb fra små rum til de nuværende lokaler i Maribohallens kælder.

Billeder og avisudklip er med til at fortælle historien om en sportsklub, som arbejdede sig frem til en god position.

Fin vejviser på Vestlolland

T. Skotte Hammer yder meget vægtige bidrag til Nakskovs og Vestlollands historie.

I »Det lollandske Schweiz« er Skotte Hammer draget en tur på kryds og tværs ud over Vestlolland og får på sin levende måde fortalt en masse interessant lokalhistorie, som er værd at stifte bekendtskab med.

Det sker på en tiltalende måde i en række korte afsnit og med mange udmærkede tegninger, som giver et godt indtryk af, hvad man kan se på en tur.

Bogen vil med sine 64 sider kunne være en fortrinlig vejleder for mange ture i det vestlollandske Schweiz, og en bedre guide end Skotte Hammer kan man ikke få. Han kan fortælle lokalhistorie, så det fænger og fremkalder en stor interesse. Det kan ganske simpelt ikke gøres bedre.

God typograf-historie

Nykøbing F.-afdelingen under Dansk Typograf-Forbund benyttede et 100 års jubilæum til at udsende en bog, »Skår af et sekel«.

Bogen kom op på godt hundrede sider og naturligvis i et pænt udstyr, men også med et meget vægtigt indhold, hvori der berettes udførligt om den lokale typograf-historie.

Et stort bidrag er de første 50 års historie, som blev skrevet af Holger Brodthagen. Han var ikke alene en fremtrædende fagforeningsmand og politiker, men også en dygtig fagmand, som kunne præstere meget ved en sættemaskine.

En anden af fagets folk, Børge Rasmussen, fører historien videre og skildrer »Typer, jeg har kendt«. Der er også en række andre bidrag og en omtale af de enkelte virksomheder i afdelingens historie.

Afdelingen har været heldig og kunnet samle mange billeder, som er med til at give indtrykket af en god lokalfagforeningshistorie.

En udmærket kortregistrant

Lokalhistorikere vil ganske afgjort være glade for, at der fra Matrikelarkivet er kommet en kortregistrant over Storstrømsamtet.

Registranten, som er på 120 sider, er udsendt af museet Falsters Minder, der placerer sig fint med hensyn til gode udgivelser. Museumsinspektør Liselotte Mygh siger i et forord, at studiet af lokalhistorien i disse årtier nyder en udbredt bevågenhed. For at imødekomme denne interesse er tanken opstået om at lade registranten udarbejde som et hjælpemiddel, der kan lette søgningen af relevant kortmateriale, som beror på centrale institutioner, arkiver m. v. Kortregistranten over Storstrøms amt går omkring indtil 1900 og betragtes som den første i en række.

Registreringsarbejdet såvel som tilrettelæggelsen af den er på en udmærket måde blevet foretaget af cand. mag. Dorthe Falcon Møller. Det er meget let i registranten at finde frem til de enkelte lokale områder, hvilket lokalhistorikere vil være glade for og kunne drage megen nytte af.

Registranten, som i høj grad kan anbefales, koster 55 kr. og kan fås fra Falsters Minder.

Nykøbings store byhistorie

Det store værk om »Nykøbing på Falster gennem tiderne« nåede heldigt at blive færdig med udgivelsen af andet bind.

Allerede i 1969 vedtog byrådet at nedsætte et udvalg til at arbejde med udgivelsen af den samlede byhistorie, som man synes, der manglede.

Tidspunktet var nok heldigt, thi senere, hvor krisen begyndte at kradse, havde det nok været svært at få den store økonomiske bevilling, som krævedes.

I 1974 kontaktedes professor Georg Nørregaard, som gerne ville løse opgaven og foruden sin faglige baggrund også var født på Falster.

I 1978 udkom det første store bind, og det andet belyser tiden fra 1830 til omkring 1970.

Temaet er »Demokratiets vækst«, og der belyses næsten alle sider af byens historie med mange gode og kontante oplysninger. Det, som nok står svagest, er glansperioden, hvor Nykøbing var »den glade by«, men det skal man nok selv have oplevet for at kunne give en skildring heraf.

Det andet bind er på 570 sider, og det afsluttes med et meget udførligt register for begge bind.

Den lokale virksomhed, Central-Trykkeriet, står for den meget flotte udførelse, og der er mange nye flotte farvefotografier samt gamle motiver fra museet Falsters Minder.

I Nykøbing F. bør der være en stor og almindelig glæde over, at opgaven med en god byhistorie er blevet løst så tilfredsstillende.

Bog om industribyen Nakskov

Gyldendal har udsendt en lille bog, »En dansk industriby«, i en serie, som kaldes »Lokalstudier«.

Denne bog om Nakskov er lavet af Ole Kjær og Kjeld Madsen, og Brian Mauritzen, som bor på Lolland, har været pædagogisk redaktør. Bogen er beregnet på geografiundervisningen i folkeskolen, og den fremtræder i en fiks og levende facon med korte, klare tekster og mange billeder.

Meningen med bogen er at give et indtryk af Nakskov, der som industriby er præget af de to store virksomheder: skibsværftet og sukkerfabrikken.

Bogen, som med sine 44 sider koster 59 kr., belyser en række forhold omkring de to virksomheder og deres vældige betydning for egnen og dens befolkning. Det beskrives, hvorfor de to virksomheder netop kom til at ligge i Nakskov, og der rejses spørgsmålet, om de verdensomspændende foretagender, som står bag dem, helt føler medansvaret for de problemer, som man har i en mindre by, hvis beskæftigelsen svigter.

Kirken i middelalderen

På baggrund af en udstilling, der skal cirkulere i Storstrømsamtets kommuner, har Næstved Museum udsendt et hæfte i et stort format, »Kirken i middelalderen«, lavet af Svend C. Dahl, som er lærer i Næstved.

Uanset om man får set udstillingen eller ikke, så er det et fortræffeligt arbejde, som mange vil have glæde af at stifte bekendtskab med.

Hæftet, som er på 68 sider, er skrevet i et klart og enkelt sprog, som på en udmærket måde belyser emnet. Det er ikke kirkebyggeriet, som er hovedsagen, men derimod de sociale og kulturelle sider af tiden, og hvorledes kirken påvirkede menneskenes levevilkår. Dette gives der mange og gode eksempler på, og teksten understøttes af mange tegninger, som er med til at belyse emnet.

Hæftet gør det ikke i en række lokale eksempler fra amtet, men dets almene skildring kan udmærket overføres til brug i den stedlige kirkehistorie, og så kan det iøvrigt være velegnet til undervisningsbrug.

Udgivelsen, som koster 39 kr., kan købes fra Næstved Museum.

Store udgravninger skildres

Lolland-Falsters Stiftsmuseums årsskrift for 1983 må helt med rette være præget af de store udgravningsresultater i forbindelse med motorvejsanlægget på Nordfalster.

Selv om undersøgelserne naturligvis ikke endnu kan være helt bearbejdede, så virker det alligevel imponerende, at så meget allerede kan fremlægges, og derfor bliver årsskriftets store artikel meget læseværdig og af varig værdi.

Arkæolog Karen Løkkegaard Poulsen, som har udfoldet en stor indsats med hensyn til udgravningerne, indleder med en udførlig redegørelse, som belyser en række sider vedrørende emnet. Hun fremhæver, at tre udgravninger på motorvejsstrækningen er vigtige, fordi det er første gang, så store arealer af fortidsbopladser er undersøgt i landsdelen. Dette har givet særlige muligheder for at finde levn af hustomter, som er bevaret, og for at skaffe indsigt i, hvorledes hele bebyggelsens grundplan har været.

Inge Hansen fortæller om udgravningerne af den tidligere middelalder-landsby ved Hampegård, Arne Hedegaard Andersen skildrer Bannerup-bopladsen, og Kirsten Jørgensen tager sig af bopladsområdet ved Højmølle.

De lange skildringer er rige på masser af enkeltheder, og lokalhistorisk interesserede i landsdelen, som ellers ikke får årsskriftet, bør netop denne gang få fat i det, for det giver en berigende læsning.

Omsorgen for de ældre

»De gamle – omsorgen for de ældre gennem tiderne« er titlen på et 30 siders hæfte i bredt format, der blev til ved et samarbejde mellem Saksøbing lokalhistoriske Arkiv, Saksøbing lokalhistoriske Forening og Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo, da der skulle indsamles materiale til en vandrestilling.

Det er i første række Saksøbing-egnens forhold, som beskrives ved eksempler på ved aftægts- og fæ-

stekontrakter. Desuden er der oplysninger om laug, foreninger og sygekasser, som understøttede og virkede velgørende blandt andet overfor ældre. En del milde stiftelser fra egnen gives der også oplysninger om, ligesom kommunens alderdoms- og plejehjem nævnes.

Hæftets skildringer begrænser sig dog ikke alene til Saksøbing kommune, idet de tilsvarende forhold også belyses, hvad angår Lolland-Falster og på landspland.

Teksten er produceret af museumsinspektør Else-Marie Boyhus, og den pædagogiske medarbejder, Ove H. Nielsen, har lavet tegninger og lay-out, så hæftet fremtræder i en pæn skikkelse.

En godsforvalters breve

Landbohistorisk Selskab har udsendt et uddrag af danske godsforvalterbreve 1784-92, og det er blevet til en stor bog på 335 sider med titlen »Storlandbrug under omformning«.

Der er udvalgt breve fra fem hovedgårde, og en af disse er Korselitze på Falster, som hører under Det Classenske Fideicommiss.

Brevene er fra den tid, hvor de store landboreformer begyndte at ske, og derfor belyser de en række landbo-politiske og landbrugsøkonomiske problemer, samtidig med at de er en god kilde til dagligdagens gang på godserne.

Hans Smidth, der gennem mange år var godsforvalter på Korselitze, kunne tilsyneladende nok være noget af en kolerisk herre, men også dygtig i sit job, og der skete meget nyt på det store godsområde. Han skrev regelmæssig hver uge til ejeren, generalmajor Classen, og fortalte om arbejdsdagen, og når vejret generede.

Der er i brevene skarpe betragtninger, således siger han om et par skovbetjente, der fælder træer, at de passer meget nøje at være hjemme til spisetid! Om en ny gartner tror Smidth ikke, at han vil arbejde sig til døde! Bøndernes utilfredshed får generalmajoren også oplysninger om, og også at nogen har tilladt sig at rejse til København for hos myndighederne at klage over hoveriet på godset. Smidth mener, at de burde have været arresteret og revset... Smidth spørger stadig om, hvad den »høyer og nådigste herre« mener, hvilket viser, at respekten ikke har manglet.

I fjendens vold

Forfatteren Niels Jensen har skrevet en drengedagbog, som hedder »I fjendens vold«, og Gyldendal står for bogen, som med sine 128 sider koster 84,50 kr.

Handlingen foregår i vendertiden og fortæller meget underholdende om drengen Ugg, som bor på Falster. Venderne har på en af deres togter myrdet hans far. Drengen nærer sammen med sin farbror

stærke følelser om at hævne drabet. Som 15-årig bliver drengen imidlertid taget til fange af venderne. Det bliver ikke helt, som Ugg havde troet, for behandlingen er ikke særlig slem, og yderligere lærer drengen det vendiske sprog. Desuden bliver Ugg forelsket i en venderpige, og det lykkes for ham at få lov til at tage hende med til Falster.

Der skildres i den dramatiske handling også kampe mellem danskerne og venderne, men om det faktiske er der hos historikerne nogle forskellige opfattelser.

Stort botanisk værk

Fredningsstyrelsen under miljøministeriet har udsendt et stort og tykt værk, »Oversigt over botaniske lokaliteter«, og det er bind 3, der drejer sig om Lolland-Falster, Møn og Bornholm.

På næsten 300 sider er der en grundig orientering om de botaniske forhold i området. Oversigten er udarbejdet af cand. scient. Palle Gravesen, som har haft hjælp af mange sagkyndige, som har undersøgt stederne, der udgør et meget stort antal.

Lokaliteterne er vurderede, og Lolland-Falster er fint placeret, idet der kan findes mange sjældne botaniske former. For ikke at få et misbrug er visse oplysninger om sjældne og truede arter udeladt eller angivet upræcist.

Bogen er noget af en »guldgrube« for mennesker, som har en særlig interesse for botanik.

En bådebygger fra Fejø

Årbogen 1983 fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg beskæftiger sig i flere artikler med konservator Christian Nielsen, som døde i fjor. Christian Nielsen stammede fra Fejø og var ud af en kendt bådebyggerfamilie. Han interesserede sig stærkt for bådebygning både i fortid og nutid og lærte at tegne og måle op, ligesom han også kunne lave modeller. Christian Nielsen havde et talent, som Handels- og Søfartsmuseet gerne ville knytte til sig, og det lykkedes i 1952. Han kom ud på mange forskningsrejser for at studere bådebyggeri og blev efterhånden en anerkendt kapacitet på området. Selv om Christian Nielsen var ordblind, så lykkedes det for ham at få skrevet flere afhandlinger og bøger, blandt andet om »Danske bådtyper«, som kom i flere udgaver og også blev oversat til engelsk.

Bøger om kongedatteren

Kongedatteren Leonora Christinas personlighed og sjældne skæbne er stadig genstand for stor interesse, og fra det sidste årstid foreligger ikke mindre end fire bøger om hende.

Forlaget Arkona har udsendt »Historien om en heltinde«, hvori der på flere måder bringes ny viden frem. Flere fagfolk prøver på at bringe flere sider af personligheden frem, og det er også i høj grad lykkedes i den 164 sider store bog.

Forfatteren Svend Holm står for et skuespil, »Leonora – tre scener for en heltinde«. Det skildrer Leonora Christinas tid i Maribo fra 1685 til hendes død i 1698. Leonora Christina skildres ikke som en heltinde, men som en farverig, noget lunefuld og magtsyg kvinde, som godt kan tage lidt stærke ord i sin mund. Hun taler i skuespilformen med menneskene omkring sig og med den kendte salmedigter Thomas Kingo, som kom til Maribo for at holde landemøde, idet Lolland-Falster dengang hørte under Fyns stift.

Forfatterinden Eva Hemmer Hansen nåede inden sin død at få færdiggjort to romaner om kongedatteren. I den første, »Den lykkelige hustru«, skildrer hun forelskelsen i Corfitz Ulfeldt og loyaliteten overfor ham. Det andet bind kaldes »Den trofaste hustru«, som hun blev ved med at være, selv om mandens dømmekraft helt svigtede.

De to bøger er udgivet af Hernovs Forlag.

Registratur over to godser

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm udsender nu og da nogle gode og indholdsrigge registraturer over godsarkiver. Den sidste er om Oreby-Berritsgaard, og de to godsarkiver hører til blandt de største i landsarkivet.

Registranten giver mange oplysninger om en række forhold indenfor godserne, og det er ikke bare tørre dokumenter og papirer, thi der er i høj grad liv bag ved med hensyn til de mange mennesker, som var knyttet til dem.

Købstadssnedkerne på Lolland-Falster

Anton Jepsen, som selv er en dygtig fagmand, har skrevet en række bøger om møbler og snedkere. Hans sidste bog er om »Købstadssnedkerne«, og det er bind 2 om signerede danske møbler i tiden 1800-1900, udsendt i smukt udstyr på Thanning & Appel.

Bogen viser, at Lolland-Falster har haft en række dygtige købstadssnedkere, som præsenterede sig med fine kvalitetsmøbler. En af dem var Ludvig Plaschke i Nykøbing, hvis møbler blev kendt over hele Lolland-Falster. Han behøvede ikke at signere dem, thi de havde et særligt kendetegn. Det var, at når en skuffe blev lukket op, så gav den en særlig lyd, som sagde: »Plaschke!« Og så vidste man, at det var et fint stykke møbel.

Bogen giver oplysninger om snedkerne i de forskellige købstæder på Lolland-Falster. Der fortælles også om den store udstilling i Nakskov i 1868, hvor landsdelens egne håndværkere hævdede sig fint overfor snedkerne fra andre steder i landet.

De svenske roepiger

Richard Willerslev har på videnskabelig basis studeret et stort materiale for at skabe bogen »Den glemte indvandring«, som Gyldendal har udsendt til en pris af 156 kr.

I tiden fra 1850 og op til omkring den første verdenskrig var der mange svenske arbejdere, som særlig i sommerhalvåret drog til Danmark for at arbejde, fordi forholdene her var bedre end hjemme. En del af svenskerne giftede sig ind i danske familier, og deres efterkommere findes stadig på Lolland-Falster.

Forhold vedrørende Lolland-Falster indgår flere steder i bogen, og specielt skildres det, hvorledes svenske roepiger kom til landsdelen for at arbejde. Forfatteren mener, at der i 1896 var over 4.000 på Lolland-Falster, og ikke mindst Højbygaard-fabrikken aftog en stor del for at få roearbejdet udført. I

tidens løb kunne de svenske piger få arbejde hjemme, og på de lollandske roemarken blev de afløst af polakkerne.

Jomfru Jensen fra Nakskov

Rita Naabye er i en højere alder blevet forfatterinde og har fået udgivet flere bøger.

I den sidste, »Nat med Jomfru Jensen«, som forlaget Tommeliden har udsendt, fortæller hun i høj grad om sin tid som et uerfarent og uskyldigt pigebarn i Nakskov i årene før og under besættelsen. Hun havde vanskeligheder i forhold til sit hjem og heller ikke let ved at klare sig i pladser. Rita Naabye gjorde bitre erfaringer og gik meget igennem, men tabte dog ikke lune og humor, og hendes livserfaring er, at mennesker bør være lidt mere tolerante overfor hinanden og acceptere forskellighederne.

Lolland-Falsters museer

Museet Falsters Minder

Museets arbejde har i 1982 været præget af såvel indsamlings-, dokumentations- og formidlingsopgaver i henhold til planlægningen, som af uforudsete opgaver, der næsten alle har krævet øjeblikkelig handling.

Undersøgelser

Således skulle en indberetning om fund af skibsdele i Maglebrænde vinteren 1982 føre til den spændende udgravning samme sommer under Vikingeskibshallens ledelse med deltagelse af fagfæller fra både Maritime Museum i Greenwich og Kiel Universitet. Her konstateredes, at det hidtil eneste kendte skibsbyggeri fra sen vikingetid/tidlig middelalder har ligget ved bredden af Fribrødreå på Nordfalster. En dendrokronologisk undersøgelse har dateret visse funddele, som stammede fra træ fældet år 1057 (+/- 6 år). Fundets enestående karakter og dets hidtil uafgrænsede udstrækning lover en fornyet arkæologisk virksomhed i de kommende år og dermed udvidede kundskaber om teknik og værktøj anvendt til bygning af datidens fartøjer. Elever fra Industri- og Håndværkerskolen i Nykøbing F. har bistået projektet ved opmåling samt fremstilling af kortmateriale over området.

Under ombygningsarbejdet på Nobels tidligere bygninger på Torvet i Nykøbing F. greb gravemaskinen fat i den sydøstlige del af fundamentet til den gamle middelalderkirke, Vor Frue Kirke. Falsters Minder lod den fornødne registrering og opmåling foretage af Kjeld Snedker, der – ud over dokumenteringen af den ene begravelse foretaget oven i den anden under det tidligere kirkegulv – også fik fastslået højalterets placering.

I forbindelse med Sparekassen SDS' nybyggeri i Slotsgade/Vestergade konstateredes en stor 8-kantet brønd (knap 2 meter i tværmål), som opmålt og tegnedes af Asger Bonde, og hvorfra der bjærgedes et par brøndringe til konservering og om muligt datering.

I forbindelse med udgravning af rør m.v. til etablering af toiletter i museets bygning, Langgade 2, blev der lejlighed til at registrere kulturlagene under gulvet. Disse tyder på to foregående bygninger, der begge er brændt. Ligeledes blev det bekræftet, at huset oprindeligt er opført som porthus.

Sammen med Nationalmuseets 3. afdeling og Lolland-Falsters Stiftsmuseum har Falsters Minder deltaget i bjærgning af diverse fiskeri- og fangstredskaber fra Albuen. Denne hjemtagning vil blive fulgt op

af etnologisk undersøgelse af Albuens fiskeri i de sidste 100 år.

Som del af samarbejdet mellem amtets kulturhistoriske museer og fredningsinspektoratet påbegyndte Falsters Minder i beretningsåret sin andel af registreringer, nemlig af amtets kystnære områder.

Indsamling og erhvervelser

Indsamlingen af genstande, arkivalier og fotos fordeles sig i to kategorier:

1. En styret erhvervelse med henblik på at udfylde huller inden for emner, der har været særligt bearbejdet, f. eks. i forbindelse med særudstillinger. Således erhvervedes bl. a. enkelte sæt konfirmationstøj fra omkring 1. verdenskrig til kirkens jubilæumsudstilling, ligesom forberedelsen til musikundersøgelsen bl. a. bragte et taffelformet klaver samt diverse noter for dagen.

2. Derudover har Falsters Minder modtaget diverse genstande, billeder og arkivalier fra ca. 150 personer, spændende fra en pæn samling »blå emalje« til lokaltopografiske billeder. Fotosamlingen vokser løbende, bl. a. ved dokumenterende optagelser af forsvindende bygninger og miljøer – samt optagelse af genstande i privateje, der kan belyse og komplettere museets samling; eksempelvis har vandreudstillingen om navneklude givet anledning til registrering af en del sådanne i privateje.

Samlingen

Sideløbende arbejdes der med at registrere og skabe bedre opbevaringsforhold for genstandssamlingen. I løbet af året er der således blevet nyindrettet magasin for billedsamling samt faner og tekstilredskaber. Samtidig er disse genstandsgrupper blevet underkastet elementær nødkonservering, hvorved borebilleangreb m.v. skulle være bragt til ophør.

Mere komplicerede konserveringsopgaver er udført af eksperter i den udstrækning, der har været presserende behov herfor – og især økonomi bag – dog fortrinsvis i forbindelse med særudstillinger.

Den langt overskyggende restaureringsopgave, museet iværksatte, gjaldt det tidligere kornmagasin, Frisegade 43, opført i bindingsværk i 1750'erne. Takket være ekstrabudgettære tilskud fra Fredningsstyrelsen samt fra en række private fonds, firmaer og pengeinstitutter blev det muligt at påbegynde arbejdet under ledelse af arkitekterne Jens og Søren Lundqvist. Bygningernes ydre restaurering forventes afsluttet i løbet af 1983. Arbejdet vil lø-

bende blive fotografisk dokumenteret af to medlemmer af Falsters Fotoklub.

Med henblik på at udbygge samarbejdet og den gensidige orientering Falster-arkiverne imellem er der etableret praksis med halvårige møder. For at forenkle kildesøgningen har Falsters Minder tilbudt at indsamle en genpart af de øvrige Falster-arkivers registreringsblade – en løsning, der har vundet genklang.

Udstillinger

Den permanente udstilling er blevet gennemgået med henblik på at mindske den nedbrydende UV-bestråling af de udstillede genstande; der er således sat gardiner op for sollyset, og den nyopstillede tekstiludstilling er blevet forsynet med »filtre« mod UV-stråler.

Årets første særudstilling (20. januar til 21. februar) – arrangeret i samarbejde med Nykøbing F. Distriktstoldkammer samt Toldmuseet – var en jubilæumsudstilling om toldetatens 350-årige historie. Udover en informativ planchedel indgik der genstande fra alle tre parter.

Den følgende særudstilling på Falsters Minder blev vist i sommerferien (17. juni til 22. august) i anledning af Nykøbing F. revyens 70-års fødselsdag. Udstillingen, der bl. a. præsenterede en næsten komplet samling revyprogrammer og -plakater – ejendele, der har tilhørt lokale revyuskuespillere – samt diverse kostumer fra 1970'erne, var arrangeret i samarbejde med årets revydirektører, Ida og Bent From.

Efterårets udstilling skyldtes endnu et jubilæum, nemlig Klosterkirkens 450-års jubilæum som Nykøbing F.s sognekirke. Udover billedmateriale omfattede udstillingen kirkeinventar samt klæder, der har været anvendt ved kirkelige handlinger som dåb, konfirmation og bryllup. Udstillingen opstilledes i Klosterfløjen og blev fra 26. september til 24. oktober besøgt af 1000 gæster. Til efterårsferien blev der med udgangspunkt i udstillingen arrangeret en konkurrence for børnene.

Årets sidste større udstilling blev til i samarbejde med Centralbiblioteket. I perioden 4. oktober til 7. november spurgtes: »Hvem er hvem, og hvor er det?«, idet museet havde fundet 40 uidentificerede fotografier frem, der ophængtes i bibliotekets forhal. Udstillingen afrundedes med et foredrag af Liselotte Mygh: »Fotografiet – et portræt af vor kulturhistorie«. Arrangementet skulle introducere »institutionen« månedens billede på biblioteket, hvor Falsters Minder hver måned viser et nyt, »gammelt« billede for at appellere til gæsternes eventuelle viden om disse billeder. Iøvrigt har billedophængningen udviklet sig til også at omfatte beboerne på Guldborgsundhjemmet og Vestensborghjemmet – for forhåbentlig således også at kunne trække på deres viden.

Særudstillingen »Navneklude på Falster og Møn«, 80 navneklude fra Falsters Minder og Møns Museum flyttedes i slutningen af januar ind til København – SDS' udstillingslokale i Vimmelskafte – og i løbet af de 10 dage besøget den af 1200 mennesker, samtidig med at kataloget »Navneklude fra Falster og Møn« blev udsolgt.

Falsters Minder har i 1982 haft 5.985 besøgende, en nedgang på 1.000 i forhold til forrige år, hvilket må henføres til den alt for gode sommer, der har lokket gæsterne til stranden. Men derudover blev de to særudstillinger uden for museet set af 2.200 personer.

Også i 1982 deltog Falsters Minder i Nykøbing F.s kultur-weekend på Bruunshåb, »Kultur-sjov«, med udstilling og konkurrence for børnene.

Som et udtalt ønske fra Nykøbing F. kommunes side har Falsters Minder deponeret et antal møbler og billeder fra museets magasin som en »permanent« miniudstilling på rådhuset.

Formidling iøvrigt

Som led i kommunens sommerarrangementer for børn arrangerede Per Aaby en »skattejagt« på Falsters Minder.

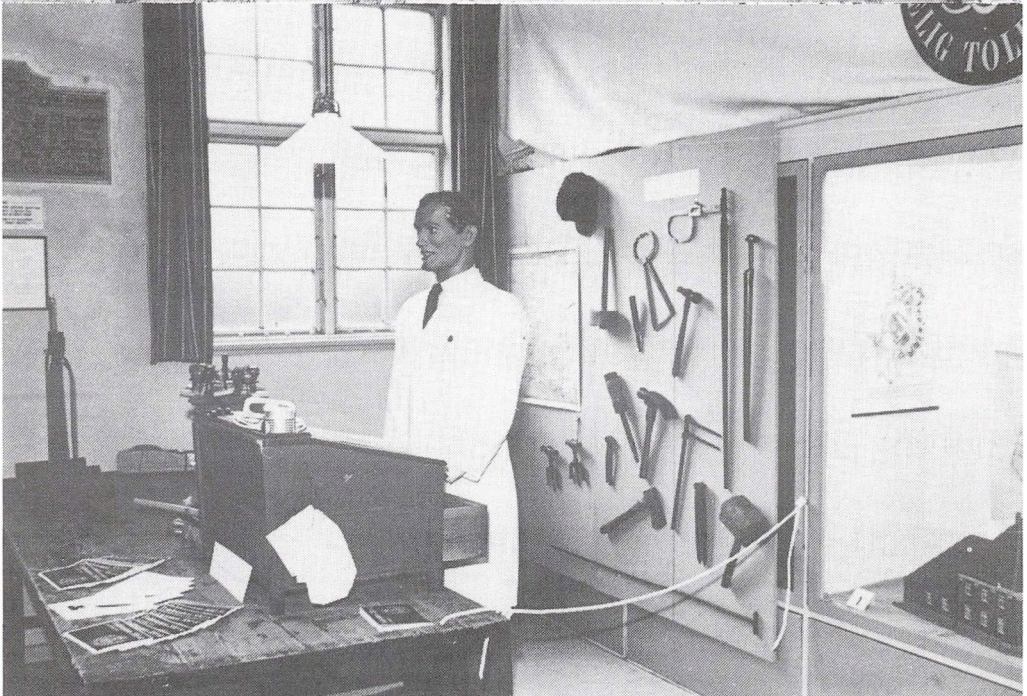
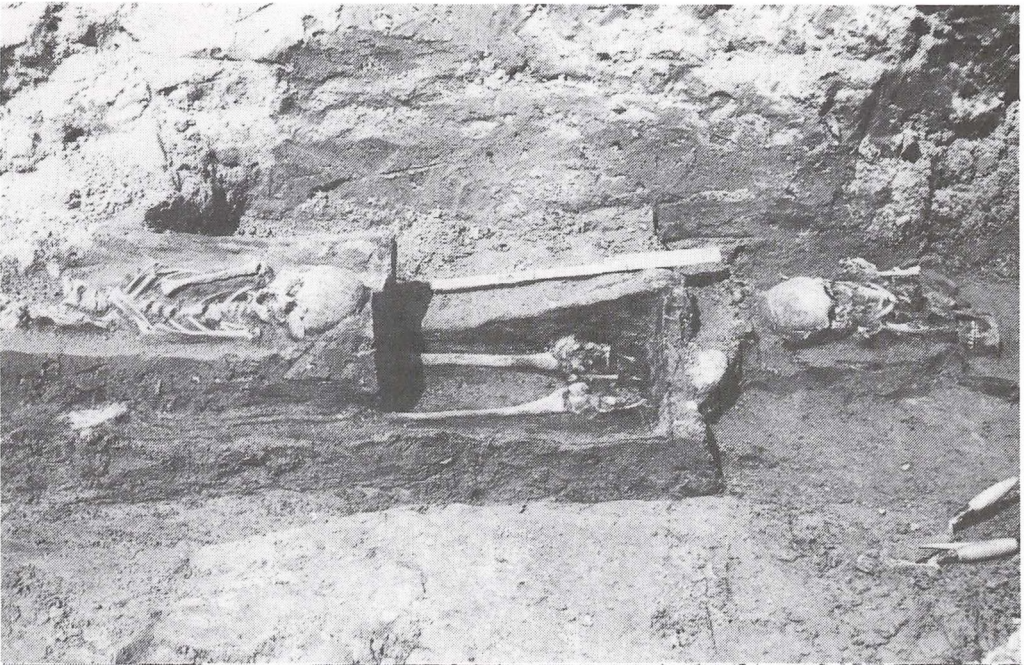
I begyndelsen af julemåneden inviteredes børn og forældre en dag på museet for at lære at fremstille gammeldags julestads, hvorefter museumstræet pyntedes. Det færdige værk fejredes værdigt med sang og dans omkring juletræet samt med indtagelsen af et stort kvantum æbleskiver, sodavand og kaffe.

Desuden er 8 foreninger og skoler i årets løb blevet vist rundt på Falsters Minder, og som del af AOF-kursus har Birgit Schytt holdt foredrag på museet og forevist tekstilsamlingen.

I samarbejde med Kulturmindeforeningen har museet arrangeret følgende foredrag i løbet af kalenderåret:

Øverst: Fra udgravningen af Vor Frue Kirke i Nykøbing F. ses her eksempler på en begravelse oven på den anden under det daværende kirkegulv. Gravene til henholdsvis venstre og højre er børnegrave.

Nederst: Den opstillede vejrbod fra særudstillingen om toldvæsenet.

11. januar, mag. art. Peter Vang Petersen: Oldtidsfund fra Falster.

10. februar, klosterforstander Richard Nielsen: Nykøbing F. Kloster.

8. marts, etnograf og forfatter Henny Harald Hansen: Blandt muhamedanske kvinder i Den nære Orient.

11. oktober, Svend Thorsen, Fortidsmindeforvaltningen: Nyt om Falsters fortidsminder. Hvad gør fredningsmyndighederne for at bevare vore fortidsminder?

9. november, museumsinspektør Jan Skamby Madsen, Vikingeskibshallen: Et skibsværft fra sen vikingetid/tidlig middelalder (ca. 1050-1150) ved Fribrødreå.

6. december, J. Bek Petersen, Nakskov: Kirker på Falster.

Disse seks foredrag er blevet overværet af godt og vel 600 personer.

I fortsat samarbejde med Per Aaby arbejder museet med at udvide det pædagogiske materiale til også at omfatte de mindste klasser. Som første fase er der af Nykøbing F. Håndarbejdsseminarium under Birgit Schyts vejledning blevet fremstillet et sæt pige- og drengetøj fra 1880'erne, så børnene i bogstaveligste forstand kan føle klædedragtens historie på deres egen krop. Det første sæt skolemateriale, »Der stod et Slot«, blev udsolgt i løbet af forsommeren og foreligger nu i genoptryk.

Personale, kursus og møder

Museets lille skare fastansatte er atter i år blevet assisteret i utallige former for museumsopgaver af anviste arbejdsledige. I løbet af året har 9 personer været beskæftiget i de reglementerede 9 måneder. Også gruppen af frivillige, der er knyttet til museet, har udført forskelligartede og værdifulde arbejder, og glædeligt er gruppen suppleret op i årets løb.

DKMs sommerkursus på Båring Højskole blev i 1982 fulgt af Asger Bonde.

På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Askov 27.-29. august blev Falsters Minder repræsenteret ved formanden for bestyrelsen, Poul Drachmann, samt Birgit Schytt og Liselotte Mygh.

Sidstnævnte deltog også i Statens Museumsråvnæs årsmøde i Byggecentrum, Middelfart, 15.-16. maj.

Tilskud

Udover de ordinære tilskud er Falsters Minder blevet betænkt med midler fra: Fredningsstyrelsen, Amtsmuseumsrådets rådhedssum, Holeby kommune, Højgaards Fond, Bertouch-Lehnske Fond, Arbejdernes Byggeförening, Andelsbanken, Den Danske Bank, Handelsbanken, Privatbanken, Sparerkassen SDS samt J. P. Jeppesen og Lolland-Falsters Bryghus.

Liselotte Mygh.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum

Undersøgelser

1982 har været et travlt år præget af omfattende arbejdsopgaver, som i en vis udstrækning er stillet og finansieret af instanser uden for museet. Det gælder således de store udgravninger i forbindelse med motorvejsanlægget på Nordfalster, og det gælder museets medvirken i fredningsplanarbejdet. Det er opgaver, der har givet væsentlig ny viden og givet museet mulighed for en ajourføring af sine arkiver og registre over kulturlandskabet, så museet har selv en stor interesse i at påtage sig sådanne opgaver.

Det planlægningssystem, der er blevet skabt i 1970'erne (bl. a. kommuneplanloven og loven om regionplanlægning), er et vigtigt instrument også for museer, der dels kan hente værdifulde oplysninger, dels kan bidrage med viden med henblik på dokumentation og en hensigtsmæssig udvælgelse til bevarelse af kulturelementer, der findes uden for museerne. Meget er således ændret i administrationen af de fysiske rammer, og det får selvfølgelig konsekvenser for museets arbejdsform. En af de store udfordringer i disse år bliver således at kombinere planmyndighedernes behov for data med museets behov og arbejdsmetoder.

Fredningsplanlægning

I foråret 1982 aftales med amtskommunens fredningsinspektorat, at museerne i Storstrømsamtet skulle deltage i dataindsamlingen til den kulturhistoriske del af fredningsplanlægningen. Til arbejdet blev der stillet en bevilling af amtsmuseumsrådets rådhedsbeløb til rådighed, og amtskommunen dækkede udgifter til kørsel og foto. Stiftsmuseet påtog sig to opgaver. Forhistorisk tid på Lolland-Falster og for nyere tids vedkommende: landbrugslandet i hele Storstrøms amt.

For forhistorisk tids vedkommende blev arbejdet sinket af de store motorvejsgravninger, og man valgte derfor at udarbejde rapporten ud fra arkivstudier af allerede indsamlet viden. I det videre forløb af denne rullende planlægning vil indgå feltarbejde, der i første omgang især vil koncentrere sig om oldtidsminder i skovområderne på Falster. I beretningsperioden er der skaffet overblik over alle daterbare oldtidsfund på Lolland-Falster, over forekomsten af den særlige gruppe, der kaldes »månlave høje med Bauta« og over sider af forskningshistorien.

Arbejdet med nyere tid begyndte i maj 1982. Beretningen af landbrugslandet er foretaget sogn for sogn, og i 1982 er følgende kommuner berejst: Suså, Fladså, Rønnede, Fakse, Stevns, Vordingborg, Nr. Alslev, Nysted, Holeby, Rødby, Rudbjerg og Ravnsborg. Målet har været at få et overblik over landbrugslandet og at registrere de spor i landskabet og

bebyggelsen, der fortæller om landbrugets skiftende forhold. Især for de sidste 100 års vedkommende er vidnesbyrderne talrige og den eksisterende, samlede viden uhyre beskedne, så reelt er der tale om at begynde på bar bund. I efteråret 1982 udarbejdedes den første rapport. I den gives en oversigt over landbrugets historie, og der redegøres for, hvordan de forskellige perioder og driftsformer afspejler sig i landskabet i dag. Rapporten har fået titlen »Landbrugslandet nr. 1«, og heri udtrykkes optimisme og lyst til at fortsætte arbejdet, dels med at færdiggøre berejsningen og udbygge oversigten bl.a. med statistisk materiale, dels med punktundersøgelser af udvalgte lokaliteter og med udarbejdelse af et katalog over typisk og karakteristisk landbrugsbyggeri fra de sidste 150 år.

Motorvejsgravningerne

I foråret 1982 blev der truffet aftale med Fredningsstyrelsen om, at Stiftsmuseet skulle stå for udgravning af den del af de arkæologiske levn, som var udvalgt til grundigere undersøgelse blandt de registrerede forekomster, som ville blive ødelagt, når motorvejen over Nordfalster bygges. Det faglige udbytte af disse undersøgelser har omfattet:

Bannerup, Nr. Kirkeby sogn. Ca. 6.000 m² med bosættelseslevn fra yngre bronzealder (de to første bronzealderhuse på Lolland-Falster), jernalder og tidlig middelalder. Daglig leder: stud. mag. Arne H. Andersen, København. Udgravet fra 5. april til 10. maj.

Hamegård, Gundslev sogn. Ca. 30.000 m² af en stor tidlig middelalderboplads med svagt islæt af yngre bronzealder. Udgravet i tre områder:

NV: udgravet fra 14. april til 2. juli. Daglig leder: stud. mag. Inge Hansen, København.

SØ: udgravet fra 17. maj til 25. juni. Daglig leder: mag. art. Morten Axboe, København. En del af arealet mangler endnu udgravning.

SV: udgravet fra 24. maj til 7. juni. Daglig leder: stud. mag. Palle Kneis, København.

Højmåle, Ønslev sogn. Ca. 2.500 m² af et bopladsområde med levn fra ældre jernalder og spor af to langhuse af yngre bronzealders type udgravedes 17. august til 2. september. Daglig leder: stud. mag. Kirsten Jørgensen, København.

De tre store bopladsudgravninger på Nordfalster har affødt travlhed på selve museet med efterbearbejdningen (oldsags-behandling, registrering, rentegning, beretningskrivning, fotoarbejde m.v.)

Besigtigelse af jordfund og mindre udgravninger

Oldtid: Spor af stenalderbosættelse er registreret i Sømosen ved Ud Stolpe i nærheden af det sted, hvor det klassiske depotfund med skolæstøkker er fundet (Stiftsmuseets årsskrift 1965). – En boplads fra æl-

dre romersk jernalder, den første på Vestlolland er registreret i forbindelse med dræning af en af Fredslunds marker i Holleby, Arninge sogn. – Også i forbindelse med dræning registreredes på skrænten ned mod Fåremosen, Slemminge sogn, bopladsgruber, formentlig fra bronzealder, og nede i selve Fåremosen diffuse spor af bearbejdet flint (stenalder). – Bopladslevn fra yngre stenalder er registreret i Skerne, Gundslev sogn.

Til fredningsmyndighederne er indberettet beskaigelser af jættestuen Melhøj på Syd Falster. For at give plads til en nybygning er en del af den fredede høj blevet stejlt afgravet, og der er fare for jordskred. – Ligeledes er indberettet, at flere gravhøje i skoven Guldborg Færgemark er blevet beskadiget under den store NATO-øvelse i september 1982.

Middelalder og renaissance: På havbunden ud for Errindlev havn er der besigtiget et område med tegl og munkesten, et andet med middelalderkeramik. Det er synligt ved ekstrem lav vandstand.

I forbindelse med restaurering af Nysteds ældste hus i Adelgade 30 har museet på opfordring af Fredningsstyrelsen foretaget besigtigelse i forbindelse med de anlægsarbejder, der skræver sig ned i gulvlagene. Noget grønt glaseret gulvtegl fra renaissance (den gamle gulvbelægning) foruden forskelligt husgeråd (bl.a. Stettinergods) kom for dagen. Dele af fundmateriale hjembragtes til museet.

I Herritslev er et fundsted besigtiget, hvor ejeren i tidens løb har opsamlet en mønt og lerkarskår fra stjernepotter og jyddepotter.

På Albu er tomter af de middelalderlige boder besigtiget, idet der ulovligt er gravet huller i tomterne. Sagen er indberettet til Fredningsstyrelsen, der vil fremskynde en fredning af området.

I vinteren 1981/82 fulgte museet jordarbejderne ved Maribo domkirke, men desværre lykkedes det ikke – trods aftale herom – at forhindre, at et godt 25 m langt kampestensfundament blev bortgravet uden forudgående undersøgelse, da der blev gravet ud til fjernvarme til det nye menighedshus.

Ved den tidligere ungdomspension på Refshalevej, Maribo, er registreret et skibsanker, som er opfisket i Grønsund. Meddelelse videregivet til Nationalmuseets skibshistoriske laboratorium om det problem, det i dag er at få overholdt de antikvariske love på søterritoriet, hvorefter disse levn er fredet og ikke må fjernes.

Nyere tid: Ved Hunseby Strandvej er undersøgt en grube med kulturjord. – En bybrønd, sat af muren, der blev påtruffet ved ledningsarbejde i Museumsgade, Maribo, er registreret. Det samme gælder endnu en brønd, sat af kampesten, der blev fundet ved Østergade 50 i Rødby. – Kunstigt »gravhøj« ved Rørmosen, Nysted sogn, er registreret.

I forbindelse med opførelsen af Kirstinelundsparken i Maribo opgravedes dele af gamle vandrør af udhulede træstammer. De må have været en del af gården Kirstinelunds vandforsyningsanlæg. Besigtigelse er foretaget. – I Torpe nær ved Errindlev er besigtiget et hul af mystisk karakter (ca. 6 m dybt, ½ m i diam.) Det gik lodret ned i undergrundsleren. Dets væg bærer mærker som efter sneglebor. Et tilsvarende er indberettet fra en lokalitet syd for Våbensted. Efter kontakt til Danmarks Geologiske Undersøgelser er den sandsynligste tolkning: borehuller, etableret i forbindelse med geologisk kortlægning af jordlagene (seismisk sprængning).

Indkommet danefæ, videresendt til Nationalmuseet
1 randlistekse fra bronzealder, fundet ved Hunseby Strandvej. – 13 middelaldermønter fundet ved Hjortegården i Stokkemarke (fra ca. 1300). – 1 kobbermønt fra ca. 1422 er fundet på gangstien SV for Maribo domkirke. – Efter høst genoptages undersøgelsen ved Fuglebæk, Østofte, hvor bronzedepotet fra yngre bronzealder i foråret kom for dagen. Der er levn af ialt 8 halsringe og 2 armringer. Samtidig indkredsedes nedlæggelsesstedet. I overfladejorden iagttoges tilhugget flint af en type, der sandsynliggør, at en bronzealderboplads har ligget i nærheden.

Historiske undersøgelser

Fredningsplanarbejdet har været den ene store opgave, ældreprojektet den anden. Sidstnævnte er blevet gennemført i et samarbejde med Saksøbing lokalhistoriske Arkiv og -Forening, hvor 25 frivillige sammen med museets folk har kortlagt de gamles vilkår og omsorgen for de ældre gennem tiderne. En del af arkivarbejdet er udført af cand. mag. Benedicte Fønnesbech-Wulff. Til projektet er der ydet tilskud af amtsmuseumsrådets rådighedssum, det vil i 1983 danne grundlag for en vandreudstilling med tilhørende undervisningsmateriale.

Albuen: Sammen med Nationalmuseets III afdeling og museet Falsters Minder er der foretaget en registrering og en hjemtagning af en omfattende og repræsentativ samling af fiskeredskaber fra tre generationer af fiskere på Albuen.

Året igennem er der foretaget talrige mindre undersøgelser foranlediget af forespørgsler udefra. Museet har endvidere bistået med oplysninger og materiale til fredning af Tågerup polakkaserne og til bevarende lokalplaner for sukkerfabrikken »Lolland«s arbejderboliger, den såkaldte Haveby i Høleby og Skaanings købmansgård i Maribo.

Bevaring

Takket være *ungdomsgaranti*projektet kunne arbejdet med hovedstandsættelsen af det store pløjelokomobil fortsætte. Alle påsatte dele blev afmonteret

og konserveret separat, og i sommerperioden benyttes den enestående lejlighed til at se lokomobilet adskilt til at arrangere udstillingen »Lokomobil i stumper«. – Deltagerne i projektet har endvidere været med til at rengøre og registrere nyindkomne museumsgenstande, de har istandsat en brandsprøjte og en vogn og påbegyndt en istandsættelse af museets samling af plove.

Konservering ved rekvireret arbejdskraft: På Langelands Museums konserveringsanstalt har konserveringstekniker Knud Botfeld konserveret museets bronzeoldsager fra bronzealderens grave. Det var den mest medtagne del af de af museets bronzeoldsager, hvortil der samtidig knytter sig oplysninger om proveniens. Arbejdet er bekostet af Carl Julius Petersens Hjælpefond og Statens Museumsnævns rådighedssum i forening.

Konserveringstekniker Karen Urth, Næstved Museum, har varetaget den stabiliserende konservering af den store mængde oldsager fra de tre udgravede bopladslokaliteter på den nordfalsterske motorvej. På genstande fra samme undersøgelse, som havde behov for øjeblikkelig konservering, blev behandlet på Nationalmuseets konserveringsanstalt for jordfund. Arbejdet blev i sin helhed bekostet af anlægsmyndighederne.

Formidling

I 1982 blev foredragsvirksomheden prioritetet op bl. a. for at se, om behovet stadig er der, og om denne formidlingsform har kvaliteter, som andre og mere upersonlige formidlingsformer ikke har. Og det blev i sandhed et travlt år, hvor museets medarbejdere medvirkede i ikke mindre end 46 arrangementer med over 2.500 deltagere. Der er ingen tvivl om, at det personlige møde med museets brugere og publikum er af stor værdi, og der er heller ingen tvivl om, at perioder med intens foredragsvirksomhed skal veksle med perioder, hvor undersøgelser, fornyelse og fordybelse har første prioritet, og perioder hvor der arbejdes med andre formidlingsformer.

Udstillinger: Som en følge af oprioriteringen af foredragsvirksomheden nøjedes museet med én ny egenproduktion, og det var udstillingen »Lokomobil i stumper«, som åbnede på Frilandsmuseet den 9. juni og vistes sommeren over. På hovedmuseet forlængedes udstillingen om kister og kufferter og udstillingen om flygtninge i 1945. I pinsen blev det netop fundne bronzealderens depot fra Fuglebæk ved Østofte udstillet, førend det som danefæ blev sendt videre til Nationalmuseet. I forbindelse med vandreudstillingen om vikingerne i York, som blev vist i 1981, blev der arrangeret en udstilling om vikingerne på Lolland; denne del er stadig udstillet på museet. Uden for museet blev der arrangeret en mindre udstilling på Fuglse skole i anledning af skolens 25-års

jubilæum. Vandreudstillingen om roearbejdere har været vist på Falsters Forberedelseskursus og på Saksøbing skole, sidstnævnte i et samarbejde med Saksøbing lokalhistoriske Forening.

Konsulenthjælp: Som vanligt er ydet bistand til undervisere, der ønsker at benytte museet, vore materialer eller arbejde med lokalhistoriske emner.

I forbindelse med en udflugt, som middelalderborg-kongressen Château Gaillard (med deltagere fra Øst- og Vesteuropa) foretog til Borgø, ydedes praktisk hjælp, desuden faglig hjælp under samme ekskursion ved omvisning ved Eriksvolde (1. september).

For Vestlollands Folkeuniversitet arrangeredes forårssemestrets foredragsrække om Østersøområdet i vikingetid og middelalder. – Rådgivning er givet til husholdningskredsene i planlægning af jubilæumsdyrskuet i Roskilde. (Det blev aflyst på grund af mund- og klovsyge).

Besøg

Som sædvanligt har der været mange besøg af enkeltpersoner eller grupper, børn og voksne, der ønsker at benytte museets samlinger og arkiv. Museet indgår således dels i den almindelige undervisning dels som en del af studierne på seminarier og universiteter. I det omfang, det er muligt, bistår museets medarbejdere såvel grupper som enkeltpersoner, og der ydes en udstrakt vejledning i brug af lokalhistorien i undervisningen. Besøgstal: 22.475, heraf Frilandsmuseet 14.414. Deltagere ved foredrag: 2.567.

Af de besøg, der har været, kan nævnes:

Skoler: 9. februar aflagde et hold fra Lollands Højskole besøg. Der var fremtaget genstande af kategorierne køkkentøj og tekstiler. – 1. september studerede 13 elever fra Nysted Efterskole syarbejder. – 28. september besøg af I&H Skolen, Nykøbing F., på dels Frilandsmuseet og dels hovedmuseet for at få viden om madkultur. Køkkenredskaber fra museets magasiner var fremlagt.

Grupper af voksne eller enkeltvis: 24. februar studiebesøg af den tyske arkæologistuderende Heike Matthiesen, Kiel, i forbindelse med doktorarbejde om yngre bronzealders fibler. – 14. maj omvisning på Frilandsmuseet for fruene til bestyrelsesmedlemmerne for Privatbanerne. – 12. juni aflagde Møns Museums Venner besøg på hovedmuseet og Frilandsmuseet. Ove H. Nielsen foretog omvisning. – 27. juni besøg på Frilandsmuseet af en gruppe på ca. 30 personer fra Lolland-Falsters historiske Samfund. Anledningen var Samfundets 70 års fødselsdag. – 2. august mag. art. Anders Fischer og stud. mag. Lisbeth Pedersen: studium af museets samling skolæstøkker. – 2. september mag. art. Lise Bender Jørgensen studerede oldtidstekstiler. – 11. september: Sorø amts historiske Samfund besøgte Frilandsmuseet og ho-

vedmuseet. Omvisning (ved Ove H. Nielsen) specielt om skolen og polakkerne. – 12. september: Konservativ Vælgerforening for Maribo blev vist om på Frilandsmuseet ved Ove H. Nielsen. – 28. september: arkæologistuderende Susanne Wilbers, Seminar für Vor- und Frühgeschichte, Göttingen, BRD, studerede jernalderens store våbenofferfund. – 28. september studiebesøg af den polske museumsinspektør Krystyna Wichner-Jesionowska vedr. frilandsmuseer. – 8. december aflade indenrigsminister Britta Schall-Holberg besøg i anledning af ungdomsgarantiordningen. – Dorthe Falcon Møller har gennemgået materiale på museet i forbindelse med undersøgelsen af musiklivet for museet Falsters Minder.

Publikationer

Museets egne: Årsskrift 1982. Hovedartiklen var »Flygtninge i 1945« af Else-Marie Boyhus. Årsberetningen ved Karen Løkkegaard Poulsen. – Undervisningsmateriale til »Ekskursionsmappen for Storstrøms Amt« om Rødby Fjord ved Ove H. Nielsen. Tekstfolder til trapeudstillingen på hovedmuseet. Ny udgave af brochuren om museets publikationer. Forberedelse af ny udgave af kataloget over museets samling af navneklude.

Andre publikationer

Else-Marie Boyhus: »Græsk drama om tilbageføring af kulturværdier«, UNESCO-NYT august 1982. – »Tilbageføring af kulturværdier«, Audhumla 4/1982, udgivet af Nordisk Ministerråd. – »Verdenskulturkonferencen i Mexico«, Museumsmagasinet nr. 22, december 1982. Else-Marie Boyhus har som medlem af det såkaldte »Møllmann-udvalg« (om forholdet mellem museerne og Fredningsstyrelsen) været med til at afgive betænkning den 21. maj 1982.

Ove H. Nielsen: »Museerne – en databank«, medlemsbrev nr. 3, udg. af Foreningen af historielærere ved Seminarierne. – »Skolerne i Fuglse«, artikel til Fuglse skoles jubilæum. – Referat af mødet i oktober 1982 mellem de tre historielærereforeninger (se møder) i tidsskriftet *Historie og Samtidsorientering* nr. 4, 1982. – »Da landarbejderen kom ind i museets verden«, Aktuelt, 23. december 1982.

Karen Løkkegaard Poulsen: »Arkæologi og pleje af fortidsminder«, Museumsmagasinet, nr. 16, 1981, genoptrykt i Fredningsstyrelsens rapport B5 (Palle Eriksen: »Pleje af fortidsminder – en introduktion og bibliografi«).

Radio

Else-Marie Boyhus: 5. juni: transmission på P1 af tale på grundlovsrådet i Almindingen, Bornholm. – 3. juli: indslag om museer og beskæftigelsesarbejder i P3s magasin »Turist i Danmark«. – 31. juli: indslag om landsbydrøm og politisk realitet i P1s pladeprogram om landsbyer ved Anders Hauch og Mar-

grethe Eli. – 21. august: om Maribo i P3s serie »en by i Danmark«. – 11. november: samtale i Familiespejlet med Bodil Graae i serien »et lykkeligt liv«. – Om fundamentale kulturbehov, arbejdsbegreber, beskæftigelse, sort økonomi og legal økonomi, mikro- og makroplanet. – 24. november: samtale med Anders Hauch i Regionalradioen om kultur og kulturpolitik.

Karen Løkkegaard Poulsen: 29. november: indslag om udgravningerne på Nordfalsters motorvej i Vagn Sten og Stine Wiells telefonprogram om årets arkæologiske undersøgelser i Danmark, P 2.

Foredrag og kursusvirksomhed

Else-Marie Boyhus: 15. januar: OK Klubben, Maribo, foredrag om stiftelser. – 2. februar: Øster Ulslev, Frejlev og Nysted husholdningsforeninger, foredrag om kvinder på landet. – 16. februar: Landboudommen på Midtjylland, landbrugets historie. – 22. februar: Falsters Forberedelseskursus, de menneskelige konsekvenser, belyst ved eksempler fra Lolland-Falsters landbrugshistorie. – 25. februar: Saksøbing lokalhistoriske Forening, ældrefor sorgen gennem tiderne. – 11. marts: Østfote Beboerforenings højskoleaften, landbrugets historie. – 22. marts: Naturfredningsforeningen, Maribo, historien i bybilledet. – 30. marts: SydFalsters Folkeuniversitet, roepiger. – 31. marts: Nr. Alslev Husholdningskreds, landbrugets kvinder som kulturbærere. – 21. april: Nykøbing F. Husmoderforening, kogekunstens historie. – 28. april: Vestlollands Folkeuniversitet – sammen med Karen Løkkegaard Poulsen – Lolland-Falster i den tidlige middelalder. – 5. juni: Grundlovstale i Almindingen på Bornholm, landbrug og kultur. – 10. juni: Maribo Rotary, museer i Grønland og Afrika. – 31. august: Danmarks Biblioteksskole, kulturpolitik i lokalsamfundet. – 13. september: Rødding Højskole, om provinsen og den hele verden. – 27. oktober: Indlæg om Lolland-Falsters Stiftsmuseum på Dansk kulturhistorisk Museumsforenings konference om beskæftigelsesarbejder. Trykt i Stof nr. 37. – 3. november: LOF, Nr. Alslev, om livet i Klokkegaarden. – 9. november: Oplæg om landbokultur til landbrugets kulturkonference på Kolle Kolle. – 10. november: Motiveringstalen ved overrækkelsen af landbrugets kulturpris til digteren Knud Sørensen. Trykt i Andelsbladet nr. 24, 1982. – 18. november: Oplæg om UNESCO-konventionen af 1970 om forholdsregler imod ulovlig handel med kulturværdier på Dansk kulturhistorisk Museumsforenings faglige orienteringsmøde på Fuglsø-centret. Trykt i Stof nr. 37. – 22. november: Landmandsforeningen for Nysted og Omegn og Østlollands Landboforening, Frejlev Forsamlingshus, landbruget i de sidste 100 år.

Ove H. Nielsen: 18. januar: Familiebrugenes Forening, Højreby, roearbejdere og sukkerroedyrkning.

– 18. februar: Slemminge-Fjelde Beboerforening, hvordan har landsbysamfundene fungeret? – 2. marts: Østlollands Familiebrugs Husholdningsudvalg, kvinder i landbruget. – 11. marts: Menighedsplejen, Søllested præstegård, polakkerne på Lolland-Falster. – 19. januar: Klasse fra Skive Gymnasium på Saksøbing Vandrehjem, landbrug på Lolland-Falster. – 2. april: Dagcentret, Nykøbing F., sukkerroedyrkningsens historie. – 23.-24. april: Ved SLF og SLAs sammenslutning af lokalhistoriske foreninger og arkivers kursus på Fuglsang, landsbyernes foranderlighed. – 2. september: Foredrag på Amtscentralen i Rønne om lokalhistorie i undervisningen. – 6. september: Foredrag ved åbningen af vandredstillingen »Roearbejdere« på Saksøbing skole. – 17.-19. september: Konference, »Grav, hvor du står«, arrangeret af AOF (Karrebæksminde). Foredrag om arbejdere på museum. – 29. september: Foredrag for historielærere i Hillerød kommune om museet som medie. – 5. oktober: Foredrag arrangeret af AOF, Lollands historie – set ud fra museets samlinger. – 7.-8. oktober: Medarrangør af konferencen på Gl. Avernæs, »Museum – undervisning«, i samarbejde med Dansk Historielærerforening, Foreningen af historielærere ved Gymnasierne og HF, Seminarilærernes Historielærerforening og Museumspædagogerne. – 3. november: Bindernæs Efterskole, om landarbejdere. – 22. november: Saksøbing Rotary, om polske og danske landarbejdere. – 2. december: Foredrag i forbindelse med debatoplæg til kommuneplanlægning i Holeby kommune, »Træk af Holeby kommunes historie i de sidste 200 år«. – 17. december: Katolsk Radio- og Fjernsynsklub for Lolland-Falster, om polske sæsonarbejdere.

Karen Løkkegaard Poulsen: 18. februar: De forhistorisk arkæologistuderendes Forening, om jernalderskaldynger, oplæg til diskussion om erhvervsforhold i ældre jernalder. – 28. februar: Vestlollands Folkeuniversitet – sammen med Else-Marie Boyhus (se ovenfor). – 6. august: Østfote Beboerforening, omvisning ved Eriksvolde. – 8. september: Sukkerfabriken Nykøbing, Kunst og Kultur, »Arkæologi på Farø-linien«. – 22. september: Liberalt Oplysningsforbund, Vaalse skole, motorvejsanlæg og arkæologi. – 11. oktober: Sct. Georgsgildet i Virum, arkæologiens historie og metoder. – 1. november: Halstedhus Efterskole, stenalderens bønder og deres grave. – 17.-18. november: Orientering om årets udgravninger på Nordfalsters motorvej på Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings faglige orienteringsmøde. Fremlæggelsen foregik i samarbejde med tre af de studenter, der stod for den daglige ledelse på udgravningerne. Referat heraf til Stof ved Karen Løkkegaard Poulsen.

Møder og rejser

På lokalt plan: Ove H. Nielsen deltog den 10. marts i møde på Amtscentralen i Næstved vedr. Næstved kommunes lokale læseplaner i historie.

Karen Løkkegaard Poulsen i Planstyrelsens møde på Danhotel i Rødby, hvor vindmølleprojektet præsenteredes, med et indlæg om § 49, undersøgelsesvirksomhed i forbindelse med anlægsarbejde. Karen Løkkegaard Poulsen er indtrådt i Storstrømsamts Museumsråd i stedet for Else-Marie Boyhus.

På landsplan: Ove H. Nielsen har deltaget i Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings uddannelsesudvalg (flere møder). Resultatet fremlagt på Dansk Historielærereforenings årsmøde. – 23. marts til møde i Dansk CECA. – Den 19. april på SiDs konference i Næstved: »Arbejdsmandens historie«. – Den 7. juni som bestyrelsesmedlem i Selskabet for dansk Skolehistorie i møde vedr. udgivelse af diasserie om skoler – og med Skalk vedr. udgivelse af anskuelsestavler. – 16. august, Dansk CECA, møde vedr. planlægning af konference, der dog måtte aflyses. – 9. oktober, årsmøde i Selskabet for dansk Skolehistorie (Ølgod), Ove H. Nielsen genvalgt til styrelsen. – 8. november, møde arrangeret af Dansk kulturhistorisk Museumsforening vedr. skoletjeneste ved museerne (Roskilde).

Karen Løkkegaard Poulsen deltog den 3.-5. marts i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings formidlermøde på Bent Rhodes hold om grafisk tilrettelæggelse og plenummøder og sproglig formidling. – 10.-18. juni i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings sommerkursus på holdet: arkæologi og fysisk planlægning. – 4. november, ICOM-møde i den arkæologisk/naturvidenskabelige gruppe om fortidig metallurgi ved V. Fabritius Buchwald. – 16.-18. november, DKM-mødearrangement, 1) om rigsantikvar embedet og det arkæologiske sekretariat efter nyordningen, 2) det faglige orienteringsmøde.

Jan Heddal deltog i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings sommerkursus på holdet: museums-klima og -genstande.

Else-Marie Boyhus har som medlem af kulturministeriets arbejdsgruppe vedr. revision af museumsloven deltaget i et intenst udvalgsarbejde. – 3. november, beskikket som formand for kulturministeriets udvalg vedr. beskyttelse af kulturværdier i Danmark. – Landbruget har i juni 1982 stiftet en kulturfond, Else-Marie Boyhus er blevet medlem af bestyrelsen.

På internationalt plan: Else-Marie Boyhus: 23.7.-6.8. medlem af den danske delegation til verdenskulturministerkonferencen i Mexico. Holdt det dansk-nordiske indlæg om kulturarven. – 17.-23.9. møde i Grønlands Museumsnævn i Julianehåb. Oplæg om vilkårene for udenlandske forskeres adgang til feltarbejde i Grønland.

Karen Løkkegaard Poulsen: 12. august på Danmarks geologiske Undersøgelser med dr. Margareth Deith, Cambridge Universitet, Sub-Department of quaternary Research og geolog Kaj Strand Petersen, DGU, for at udtage skalprøver fra jernalderskaldynger til det engelske forskningsprojekt, der har som mål at udforske mulighederne for at bruge muslingeskallers opbygning som indikator for de naturforhold, der omgav muslingen (temperatur, saltholdighed i vandet, tidevand etc.) – 29.8.-1.9. gæst – senere konsulent – i borgkongressen Chateau Gaillard.

Frilandsmuseet

Vedligeholdelsen af de mange bygninger og det grønne område kræver mange ressourcer.

Bygningerne: De mere komplicerede istandsættelsesopgaver er følgende: Delvis fornyelse af skorstenen (Falstergaarden, Lokhuset, Ane Huggemands hus). Udskiftning af defekte tagsten og understrykning af tage (sprøjtehuset og smedjen). Reparation af stråtage (skolen, Falstergaarden, rebslageriet, Ane Huggemands hus og kapellanboligen). Reparation og maling af vinduesrammer (Falstergaarden).

Garantiprojektet har udført følgende arbejder: Udvendig kalkning på Maltkøllen, Skovridergaardens østgavl, Kapellanboligen, Lokhuset. Imprægnering er foretaget på Skovridergaardens udhæng ved indgangen; rebslageriet (udvendig), bistaden (udvendig), hesteomgangen ved Falstergaarden. I Maltkøllen er lergulve omlagt og lervæggen repareret indvendig. Laden: udvendige døre og porte er tjæret; fliser er lagt langs nord- og østsiden; pigtrådshegn langs vejen er færdiggjort.

Det grønne område: Træer ved møllen er beskåret, et enkelt faldt. Området ved møllen er afspærret p.g.a. nedstyrtningsskaren.

Museets virkeområde

Søren Trolborg og Else-Marie Boyhus deltog den 17. maj 1982 i et møde i København med Statens Museumsnævn og Falsters Minder. Det fremgik af mødet, at Falsters Minder ikke har ambition om at blive arkæologisk arbejdende museum. Man nåede frem til, at Falsters Minders virkeområde er de fire falsterske kommuner, mens Stiftsmuseets fortsat er Lolland-Falster.

Personale

Museets faste/halvfaste: 3. maj påbegyndte Vivi Brøsted sin 9-måneders arbejdsperiode på museet, fortrinsvis som kustode på Frilandsmuseet. – 1. august blev Jan Heddal ansat som museumsforvalter. – 30. september sluttede Lena Jørgensen. – 29. oktober fratrådte konserveringstekniker Kaj Werner Andersen og kontorassistent Bente Andersen. – 1. november begyndte Knud B. Hansens 7-måneders ar-

bejdsperiode. – 30. november afsluttede Nina Stangerup sin 9-måneders arbejdsperiode med tegnarbejde på museet. – I sommerens løb har Tove Pedersen og Steffen Nørregaard hjulpet med at passe det grønne område på Frilandsmuseet.

Garantiprojektet: Projektleder Erik Jansen ansattes den 1. august. – Det nye hold unge er på ca. 7 og startede den 15. august. – 15. november startede Birgitte Pedersen.

Løst tilknyttet hjælp i anledning af Fredningsplanlægningen: stud. mag. Chr. Adamsen i perioden 26.10.-12.11., stud. mag. Kirsten Jørgensen i perioden 17.11.-22.12., begge med arkæologiske arbejdsopgaver.

I forbindelse med de arkæologiske udgravninger på Nordfalsters motorvej har museets stab været udvidet med 18 medarbejdere (magistre, studerende, lokale medhjælpere) i arbejdsperioder af forskellig varighed. *Karen Løkkegaard Poulsen.*

Stubbekøbing Motorcykel- og Radiomuseum

»Nu er det da rigtigt museumsvejr«, sagde man i forsæsonen, som var den koldeste og vådeste i mange år. Og: »I det vejr kommer der da ingen«, sagde man, da det brat skiftede til hedebløge og tørke, som varede hele sommeren. Men det gik lige omvendt.

Forsæsonen var langt under middel, mens høj-sommeren – især juli måned – var meget travl. Når oktoberferien – og dermed hele sæsonen – slutter, når vi et besøgstal på langt over 8.000.

Udstillingen af motorcykler og knallerter er vokset til 125 enheder, deraf tre med sidevogn: Harley Davidson 1200 cc, årgang 1930, Douglas 600 cc, årgang 1919, og Indian 1000 cc, årgang 1916. Blandt de sidst tilkomne kan nævnes en Reading-Standard 1170 cc, årgang 1921, fra USA. Erik Nielsen er i gang med restaurering af yderligere seks maskiner, som skulle være klar til næste sæson, bl. a. en sjældent gammel Indian.

Som noget nyt har vi fået overdraget en fin samling af gamle radioer, højttalere, grammofooner, fonografer m.m. De er udstillet i fem store montre med ca. 10 års interval, begyndende med de ældste fra sidste halvdel af forrige århundrede.

Hvor mange mon egentlig ved, at højttalerens opfinder var dansk? Han hed Peter L. Jensen og var født og opvokset i Stubbekøbing kommune, i lods-huset ved Batterierne i Østerskoven.

Men radioforhandler Benny Ahlburg, Øster Toreby, vidste det. Ahlburg, som gennem årene har skabt en fin samling af ovennævnte ting, skænkede samlingen til Stubbekøbing kommune til minde om Peter L. Jensen, og samlingen fik sin plads her på museet, som vi nu kalder Stubbekøbing Motorcykel- og Radiomuseum.

Øverst: Falstringen Peter L. Jensens magnavox »Den store stemme«, som den ses ophængt under loftet. Nederst: Edisons fonograf fra ca. 1890 med valser. (Stubbekøbing Motorcykel- og Radiomuseum).

Fra samlingen kan nævnes i flæng: Peter L. Jensens magnavox »Den store stemme«, Edisons fonograf ca. 1890 med valser à 3 minutters spilletid, højttaler med landkort, hvor stationerne er mærket med røde pletter, Laur. Knudsen model 1926, sammenklappelig rejsegrammofon ca. 1920, krystalapparat, f.eks. gammel skoletavle 1920, mikrofon kun brugt én gang, nemlig af Kong Christian X, som talte i den ved Nykøbing F.s 400 års jubilæum 1939. En interessant og lærerig udstilling, hvor man kan følge udviklingen gennem årene.

Linda Løjmand.

Lolland-Falsters lokalhistoriske arkiver

»Vilhelm Slagter« med Peter og Carl kaldes billedet fra Lokalhistorisk Arkiv for Nørre-Alslev kommune. Det har i sin tid været kendte personer på Nordfalster, hvor det at være slagter var noget helt andet end nu.

Lokalhistorisk Arkiv for Nørre-Alslev kommune

Gennem arbejdet med lokalhistorie erfarer man, at fortiden er håndgribelig i form af erindringsbilleder, dokumenter og museumsgenstande, mens nutiden føles som en evig punktvandring, hvor man for hvert trin, der tages, planter det ene ben i fortiden, medens det andet betræder en fremtid hyldet i et uigennemsigtigt tågeslør.

Da vi lever i en tid, hvor nutidens omskiftelighed øger hastigheden for hvert tiår, der svinder hen, er det et spørgsmål, om ikke det vil tjene lokalhistoriens interesse på lang sigt at indfange vægtige hovedtræk i nutiden, som vil kunne levere et nutidigt tidsbillede til fremtiden.

Arkivet har i indeværende år kunnet notere en jævn stigning i såvel antallet af besøgende som i ind-

leveringer af materialer af lokalhistorisk værdi. Arkivet håber, at denne udvikling må forstærkes i årene fremover.

I januar 1983 blev Ketty Lykke Jensen indvalgt som bestyrelsesmedlem i Amtskredsen af Lokalhistoriske Arkiver i Storstrøms Amt. Dermed har Falsters arkiver igen fået et direkte talerør til amtskredsen, og et længe næret ønske er hermed blevet opfyldt.

Da Lolland-Falsters historiske Samfund under ledelse af Jens Larsen var på en rundtur til Nord- og Vestfalster, besøgte arkivet. Og ved den lejlighed forærede slægtsforskeren Inge Hansen arkivet et par smukke gamle fotografier og gav tilladelse til, at hendes slægtsforskningsoptegnelser måtte trykkes i årsskriftet.

Årsskriftudgivelsen har været årsag til, at der fra München er blevet rettet henvendelse til arkivet om

at give oplysninger desangående til »Handbook of International Documentation and Information«.

Løvrigt kan årsskriftudgivelsen med »Årsskrift 1984« i handelen fejre 5-års jubilæum. Og allerede inden denne årsberetning er kendt, har arkivet udgivet sin første publikation, »Over Storstrømsbroen. Se Falster og Lolland – men først Falster!« af Valborg Volsing. Og det er hensigten, at flere skal følge efter.

Inden indgangen i det nye år er det hensigten, at medlemmer af arbejdsudvalget skal udstyres med et legitimationskort, der kan bekræfte tilknytningen til arkivet.

Men året har ikke kun bragt arkivet berigelse, det har også bragt tab, og i den forbindelse tænkes på, at arkivets formand, Sv. Aa. Andersen, pludselig blev revet bort. Sv. Aa. Andersen har længe før, arkivet blev en realitet, arbejdet for, at et sådant skulle oprettes i Nørre-Alslev kommune, men der måtte hengå en tid, inden planen var modnet til omsættelse i handling.

I 1979 var betingelserne for planens udførelse til stede, og arkivets oprettelse blev en realitet.

I pionerårene ofrede Sv. Aa. Andersen hovedparten af sin fritid på arkivarbejdet, og han valgtes i 1980 til formand for den nyoprettede bestyrelse for arkivet. Han omfattede Nordfalsters historie med en dybtgående interesse, og ud af den erhvervede viden skabte han skreven lokalhistorie, der i artikelform findes i årsskrifterne for lokalhistorisk arkiv.

Vi ved, at arkivet har mistet en hovedkraft, som ikke kan erstattes. Ære være hans minde.

I det kommende år planlægger Margit Boding en udstilling om slægtsforskning. Udstillingen skal ifølge lagte planer henlægges til Nørre-Alslev Bibliotek omkring september 1984.

»Årsskrift 1984« udkommer i begyndelsen af december 1983. I »Lolland-Falster 1982« er beskrevet, hvordan man tegner et medlemskab.

På et ekstraordinært bestyrelsesmøde i september 1983 valgtes Bente Eriksen, Nørre-Alslev, til formand for arkivet. Ved samme lejlighed valgtes Ruth Bøgelund, Lundby, som arkivets repræsentant til Lolland-Falsters historiske Samfund.

Måtte arkivet i fremtiden blive skånet for flere tab og samtidig få god bør, vil der være de bedste udsigter for fremtiden. *Niels Frost.*

Sakskøbing kommunes lokalhistoriske Arkiv

På grund af sygdom blandt arkivmedarbejderne har aktiviteten på arkivet været ret begrænset indadtil i første halvdel af året. Men udadtil har det lokalhistoriske arbejde nydt godt af initiativer fra støtteforeningen.

I samarbejde med Stiftsmuseet i Maribo og arkivet her blev der arrangeret en udstilling om ældreforsorgen, »De gamle«, med undertitlen: »Omsorgen for de ældre gennem tiderne«. Allerede om efteråret begyndte forberedelserne med opdeling i arbejdsgrupper og indsamling af materiale. Udstillingen, der omfattede 26 løbende meter delt op i 10 afsnit, fandt sted i dagene 24/3-8/4 i »Værestedet« i Saxemærken. Den indledtes i Radsted Forsamlingshus med et foredrag af museumsinspektør Else-Marie Boyhus om ældreomsorgen, specielt om Radsted Hospital, og dagen efter fandt den officielle åbning sted. Udstillingen, der fik meget stor tilslutning, er senere blevet vist som vandreudstilling i kommunens plejehjem og skoler samt i dagcentret. I august udarbejdede Stiftsmuseet et hæfte på 30 sider, trykt i 300 eksemplarer, om udstillingen.

Året begyndte med et særdeles vellykket arrangement på Hotel Sækkjøbing. Emnet var »Sakskøbing-egnens personligheder og originaler«, og ca. 300 tilhørere overværede underholdningen, hvoraf en del er blevet udsendt i lokalradioen.

Ved generalforsamlingen den 10. februar fortalte postmester Aage Poder, Nysted, om digteren Emil Aarestrup, og fotograf Ole Koch Jensen viste en film om Sakskøbing fra 1959. Den 24. februar havde vi et møde i Radsted Forsamlingshus, hvor godsejer Grindling-Reventlow fortalte om »Krenkerup gods i fortid og nutid«. Den 7. april var der igen et arrangement på Hotel Sækkjøbing, hvor Else-Marie Boyhus viste lysbilleder og fortalte om »Udstillingen – og alt det, vi ikke fik vist«. Endvidere har der været en lokalhistorisk udflugt til Engestofte gods og en lokalhistorisk aften i Majbølle præstegård, hvor emnet var »Majbølle kirke«.

Efter sommerferien er arbejdet i arkivet genoptaget i fuldt omfang, endog med udvidelse af medarbejderstaben, og vi har haft den tilfredsstillende, at mange borgere benytter arkivet i rådhuset (tidligere retssal), når vi har åbent for offentligheden hver torsdag kl. 16-18. *Svend Jørgensen.*

Ravnborg lokalhistoriske Arkiv

Arkivet har til huse i Købelev Centralskole. Arkivet har et godt lokale med megen hylderplads, dog var det ønskeligt med mere vægplads til billeder m.m. Der arbejdes støt og godt med en stab af frivillige medarbejdere, der mødes to gange månedligt. Vi har nu fået zeroxkopier af Ravnborgs gamle kirkebøger, Fejø og Femø dog undtaget, da de har særskilte arkiver. Disse bliver brugt flittigt. I året, der er gået, har vi haft udstilling på fem af kommunens plejehjem. Beboerne viste megen interesse for disse. Vi har fået to personarkiver gjort færdige og agter også at gøre et fremstød med indsamling af flere fore-

ningsprotokoller ved at besøge alle foreningsformænd i kommunen, da de må ligge inde med en del udskrevne protokoller, som bør opbevares i arkivet. Den første mandag i hver måned fra kl. 19-21 er arkivet åbent for besøgende, hvor alle er velkomne.

O. Møller Jensen.

Fejølokalhistoriske Arkiv

flytter fra 1. oktober fra ejendommen 192 E over i centralskolens kælderlokale. Åbningstid: første tirsdag i hver måned fra kl. 19-22.

Arkivet har fra 23. juni til 15. august haft en alsidig udstilling i pakhuset ved Dybvig havn, og der var godt 2.000 besøgende. *Markus Hummellose.*

Rudbjerg lokalhistoriske Arkiv

Sidste års arbejde i arkivet har været præget af en udstilling om Anders Sjøllænders henrettelse i anledning af hundredårsdagen for denne begivenhed. Vi havde opstillet en fotostand, og der blev udgivet en bog, som består af fotokopier af artikler i datidens dagblade samt kopier af et par skillingsviser om emnet og nogle billeder. Udstillingen var godt besøgt og skabte en del kontakter.

Afleveringen til arkivet er foregået i en jævn glideende strøm, som vi håber vil fortsætte.

Bjarne Skelbo.

Lokalhistorisk Arkiv for Maribo kommune

Arkivet har i år fået lavet en lille pjece, som fortæller om arkivets virke; samtidig er der med et par billeder illustreret arkivets arbejdsområde og arkivbygning i Stokkemark. Pjecen er lavet for at slå til lyd for arkivets berettigelse i samfundet i dag; man håber også, at der igennem denne pjece vil være mennesker, som vil støtte foreningen med et medlemskab, da det økonomiske grundlag hviler på en velvillig støtte fra Maribo kommunes borgere. Vi håber, at alle i vort område, som interesserer sig for historie, ved f. eks. at læse dette vil melde sig ind for at støtte et nødvendigt arbejde, inden det er for sent at indsamle diverse gamle papirer. Vi må jo tænke på, at medarbejderne på arkivet gør et frivilligt, ulønnet arbejde – hjælp er idealistisk og samfundsnyttigt arbejde!

Arkivet har i det år, der kommer, ved kommunens velvilje fået ansat en langtidslidig, som er meget energisk og dygtig og i forvejen var medarbejder. Dette har resulteret i, at arkivet nu kan tilbyde, at man kan komme og besøge arkivet mandag til torsdag fra kl. 14 til 16 samt tirsdag aften fra kl. 19 til

21. Vi er på arkivet meget spændt på, om man fra brugernes side vil benytte sig af dette tilbud; vi håber, at man ad den vej kan gøre arkivet mere udadvendt, så man på den måde også kan vise arkivets alsidighed.

I løbet af vinteren vil der på arkivet blive lavet en billedudsmykning for hvert af de gamle sogne; derforuden laves en billedudsmykning om lollandsk jernbaneliv. På den måde prøver man på at lave en udstillingsform, så flest mulige kan få noget ud af udstillingen; der er taget et begrænset emne op – jernbaneliv – samt et bredere emne – sogneområderne.

Arkivet er så småt begyndt at bruge båndoptageren til arkivformål; man vil begynde at interviewe ældre borgere, som har noget på hjerte om den tid, som er svunden. Amtsforeningen for arkiverne vil arrangere et kursus i interview-teknik, så vore medarbejdere på arkivet kan lære den bedst mulige måde at anvende båndoptageren på. Men dette kræver også penge.

I håbet om, at mange vil kontakte arkivet – både for at benytte dette, indlevere arkivmateriale samt melde sig for at støtte arkivet økonomisk – ønsker vi et godt arkivår.

Arkivets adresse er Vestre Landevej 270, 4952 Stokkemark. *Max Broms.*

Stubbekøbing lokalhistoriske Arkiv

som omfatter hele kommunen, har haft et godt og aktivt år.

Vi har afholdt tre virkelig godt besøgte udstillinger på biblioteket, nemlig »Hvem? Hvad? Hvor?« og »Værk og virke i det gamle Stubbekøbing« og til slut »Værk og virke i de gamle kirkesogne«. Det har skabt en interesse for arkivet, som har medført en meget stor tilgang af nye, spændende arkivalier. Siden undertegnede startede som arkivleder for ca. 1½ år siden, er vor arkivmængde blevet fordoblet, som vi absolut kan notere med største tilfredshed.

Vi havde også fornøjelse af at være vært for Historisk Samfunds ekstraordinære generalforsamling, hvor et kirkebesøg blev arrangeret samt foredrag og lysbilleder fra det gamle Stubbekøbing.

Vi har udvidet arbejdsgruppen omkring arkivet og er nu næsten 20 aktive medlemmer.

Vi har haft relativt mange besøgende på arkivet, ikke mindst er det glædeligt, at også skolerne kommer og finder det spændende at høre lidt om fortiden.

Den største aktivitet, vi i dette år har kastet os ud i, er udgivelsen af det første årsskrift. Materialet er udvalgt og er nu ved at blive renskrevet, tegneren Poul Wang har illustreret, og det første hæfte vil blive på ca. 50-60 sider. Vi håber på god modtagelse

og regner med at fortsætte hvert år med dette arbejde.

Arkivet har fortsat kun åbent for publikum: onsdag kl. 10-14, og adressen er uændret: Biblioteket, Dosseringen 3, 4850 Stubbekøbing.

Erik Mahnfeldt.

Idestrup lokalhistoriske Arkiv

har i sommerens løb fået nyt og bedre lokale og dermed mere plads, især var flere reoler tiltrængt. Lokalet ligger ved biblioteket og fremtræder på en lys og venlig måde.

I året, der er gået, har arkivet bl. a. anskaffet kopier af kirkebøgerne for Idestrup sogn og en film med folketællingslister fra 1855, der dog dækker hele Falster. Begge dele bliver flittigt brugt af slægtsforskere, der på denne måde kan komme et godt stykke tilbage i tiden. Også gamle skoleprotokoller, som vi har fra samtlige skoler i sognet, kan være en god hjælp til at finde et navn.

Iøvrigt fortsætter vi om vinteren med kursus i gotisk skrift.

Vi får stadigvæk arkivalier og billeder ind, og vi har den fornøjelse at have mange besøg, når vi har åbent – også turister får vi henvendelse fra og lukker selvfølgelig op udenfor åbningstiden, hvis der er interesse for det.

Arkivet fungerer med frivillig arbejdskraft og fortsætter arbejdet som hidtil.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 18.30 til 20.00.
Agnete Graae Jensen.

Femø lokalhistoriske Arkiv

Arkivet har til huse i Femø skole, og der er arkivmøde den første tirsdag i måneden under ledelse af Herluf Sørensen, Kirkehædevej 35, Sønderby, Femø, 4930 Maribo, tlf. 91 50 99.

Der er desuden seks faste medarbejdere: Elly Hansen, Ejner Hansen, Kurt Olsen, Inge Olsen, Birgit Jensen og Bjørn Lund.

Vi har i året, der er gået, optaget lysbilleder af samtlige huse og gårde og fået arkiveret mange ting, som vi har modtaget.
Herluf Sørensen.

Lokalhistorisk Arkiv i Rødby

Et arkivår går fra oktober til oktober. Vi befinder os nu i arkivets 12. år, og aktiviteterne er ikke taget af, tværtimod! Aflevering af arkivalier går fint, ligesom der er fint besøg til større arrangementer og iøvrigt god søgning i vor åbningstid.

Sidste års årsmøde blev afviklet allerede i september. På grund af det tidlige tidspunkt var besøget ikke så stort som tidligere år, og det var en skam, for

deltagerne var vidner til et interessant foredrag, led-saget af lysbilleder om havne og anløbssteder på Falster – dygtigt udført af museumsinspektør Liselotte Mygh. Årsskriftet 1982 udkom også denne aften og blev vel modtaget. Salget er i årets løb gået ud-mærket.

En af arkivets væsentligste opgaver i årets løb har været det opsøgende arbejde. Et sådant arbejde kan gøres på mange måder. F. eks. har vi haft henvendelse fra Foreningen Landsbyen i Tirsted-Skørtinge-Vejleby sogne om at lave en lokalhistorisk aften, som blev meget fint besøgt, idet der mødte ca. 50 mennesker op. Der indkom mange foreningsprotokoller, billeder og andre arkivalier, og vi fik mange gode kontakter, som vi senere har dyrket med stort udbytte.

Fjorden har været emne for en studiekreds, som LOF arrangerede i vinterens løb. Også denne form for opsøgende arbejde gav gode resultater i form af arkivalier.

Arkivet har haft flere andre arrangementer i gang. Foreninger har haft fjordture, det drejer sig om ialt seks. Desuden har arkivet haft sin egen årlige fjordtur med fuld bus.

En ny form for fjordtur blev også afprøvet, nemlig Landø rundt på cykel, hvor vi havde samarbejde med proprietær Hans Christiansen, Landøgård, der foruden at køre de ikke-cyklende på traktor også fortalte interessant om markerne og Landøgård.

Arkivet har haft besøg af flere bestyrelser, slægtsgrupper og ca. 200 enkeltpersoner, der på mange forskellige måder har haft ærinde.

Beboerne i Tirsted-Skørtinge-Vejleby sogne har givet de største afleveringer til arkivet. Vi har også fået et købmandsarkiv, en del arkivalier fra andre arkiver og en masse billeder. Som interesseområde for kunderne er billederne trods alt de mest spændende.

Endvidere har vi været formidlere af et privatar-kiv, som vi har samlet og sorteret og fordelt til forskellige arkiver, bl. a. til Rigsarkivet.

Arkivets nære medarbejderstab har undergået nogle ændringer, idet der i forbindelse med vor foreningsforskning er kommet nye medarbejdere til. Hver af medarbejderne har deres specielle opgaver, som fordeler sig således:

Kuno Nielsen: Arkivaliesortering og bibliografistudier.

Anne Marie Larsen: Båndinterviews, håndskrifts-oversættelser, årsskriftsforfatter.

Emmy Larsen: Avisudklip og billedsortering.

Anne Lise Hansen: Håndskriftsoversættelser, årsskriftsforfatter.

Karin Larsen: Foreningsforskning.

Eva Bjerke: Avisudklip og billedtekstning.

Birgit Hjøransen: Renskrivning af manuskripter og årsskrift.

Grethe Kaarsholm: Foreningsforskning.

Hans Ivar Bentsen: Arkivleder. Registrering. Opsøgende arbejde. Samarbejde med andre arkiver og sammenslutninger.

I 7 måneder i 1982 og 1983 har arkivet ligeledes beskæftiget Lise Calludan i en halvtidsstilling til registrering og kartoteksarbejde.

Pladsforholdene på arkivet nærmer sig nu det kaotiske. Dette at skulle udføre almindeligt arkivarbejde er nu ved at være besværligt. Vore frivillige medarbejdere har ikke gode forhold at arbejde under, da vi må arbejde i meget små hold for overhovedet at være der. Arbejder kan ikke ligge fremme fra gang til gang, og det sinker arbejdet meget. Kundebetjeningen kan undertiden være besværlig, da vi ikke har samtalerum, og de andre arkivarbejdere må være vidner til samtalerne, så de bliver forstyrret i deres arbejde.

Øverst på arkivets ønskeliste står skrevet med store bogstaver: *nye lokaler* med mindst to rum og helst brandsikring. Vi håber meget på myndighedernes forståelse for og medleven i, at dette er nødvendigt. Arkivet er ikke for en snæver kreds af borgere, der vil dyrke fortiden; den store interesserede skare, der hvert eneste år kommer, viser, at der er behov for mere plads.

Lokalhistorisk Arkiv er en institution under biblioteket i Rødby. Vi har fornøjelsen af at have ni faste, frivillige medarbejdere, der hver har deres speciale. Arkivet råder over 45 hyldemeter arkivalier, ca. 6.500 billeder + bånd og video og avisårbøger. Arkivet udgiver hvert år et årsskrift, der kan købes ved henvendelse til arkivet.

Der er åbent på arkivet hver mandag fra kl. 15-18 og iverigt efter aftale. Telefonisk henvendelse på arkivets nummer, 90 51 09, lederens nummer, 90 14 30 (bedst mellem kl. 18 og 19). Arkivets adresse: Havnegade 28, Rødbyhavn, 4970 Rødby.

Hans Ivar Bentsen.

Årbøger og lokalhistoriske skrifter om Lolland-Falster

Årbøgerne

Boghandlerpris: 60 kr.

Medlemspris: 35 kr.

Af tidligere årgange findes: 1962 - 1963 - 1966 - 1968
1969 - 1970 - 1971 - 1973 - 1974 - 1975 - 1976 - 1977
1978 - 1979 - 1980 - 1981 - 1982.

Historiske skrifter

Immanuel Felter: Maribo domkirke 1416-1966.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Svend Pedersen: Min læretid på Syd Falster.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Svend Jørgensen: Bag dig og hegn I.

Boghandlerpris: 30 kr. Medlemspris: 20 kr.

Familiebruget på Lolland-Falster. Husmandsbevægelsen gennem 75 år, 6. marts 1981.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Disse historiske skrifter og årbøgerne kan bestilles skriftlig ved henvendelse til kassereren, Bodil Clausen, Vantorevej 62, 4880 Nysted. Forsendelsen sker plus porto.

Andre skrifter

Ved skriftlig henvendelse til Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Museumsgade 1, 4930 Maribo, kan bestilles følgende skrifter plus porto:

Else-Marie Boyhus: Lolland-Falster – en historisk billedbog. Pris: 30 kr.

Else-Marie Boyhus: Maribo – historisk set. Pris: 75 kr.

Ove H. Nielsen: Holeby kommune – historisk set. Pris: 50 kr.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Oprettet 27. juni 1912

BESTYRELSEN

Vælges lige år:

Redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo, tlf. 88 34 98, (formand). Handelsgartner J. Bek Petersen, Svingelsallé 30, 4900 Nakskov, tlf. 92 25 02. Fru Kirsten Suhr, Krårupvej 23, 4990 Saksøbing, tlf. 88 20 07. Viceformand Jens Larsen, Peter Freuchensvej 23, 4800 Nykøbing F., tlf. 85 75 44, (næstformand). Assistent Aina Krumins, Rosningvej 7, 4953 Vesterborg, tlf. 93 91 15, (sekretær). Barneplejerske Kitty Lykke Jensen, Nygade 13, 4863 Eskilstrup, tlf. 83 60 97.

Vælges ulige år:

Gdr. Mogens Sommer, Klodskovvej 58, Byskov, 4863 Eskilstrup, tlf. 83 64 87. Fru Bodil Clausen, Vantorevej 62, 4880 Nysted, tlf. 87 13 02, (kasserer). Skoleinspektør A. F. Heyn, Adelgade 52, 4880 Nysted, tlf. 87 15 07. Fru Kristine Asser Hansen, Åstrup, 4850 Stubbekøbing, tlf. 84 40 12. Lærer Hans Ivar Bentsen, Hagelundsvej 15, 4970 Rødby, tlf. 90 14 30.

Revisor:

Gdr. Niels Asser Hansen, Åstrup, 4850 Stubbekøbing, tlf. 84 40 12.

Redaktionsudvalg:

Verner Hansen, formand. Kitty Lykke Jensen. Aina Krumins. A. F. Heyn. Hans Ivar Bentsen.

Arrangementsudvalg:

Jens Larsen, formand. J. Bek Petersen. Kristine Asser Hansen. Hans Ivar Bentsen. Mogens Sommer.

Medlemshvervningsudvalg:

Bodil Clausen, formand. Aina Krumins. Kirsten Suhr.

Tilsyn med mindesten:

J. Bek Petersen.

Repræsentantskabet for institutionen

Statsminister C. D. F. Reventlows Minde:

Hans Ivar Bentsen.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters Stiftsmuseum:

Kirsten Suhr.

Generalforsamlingen 1983

afholdtes mandag den 2. maj på Museet Falsters Minder i Nykøbing F. Formanden, Verner Hansen, aflagde beretning og indledte med mindeord:

Lokalhistorien mister hvert år nogle af sine gode kræfter, og denne gang er der blevet lejlighed til at mindes lektor Marius Hansen, Nakskov. Han dyrkede med stor interesse lokalhistorie gennem mange år, og blandt hans største bedrifter må nævnes udgravningerne og indsamlingen af oplysninger om det gamle skibsværft på Slætø og sildemarkedet på Albuen. Marius Hansen skrev meget i årenes løb og var en kendt foredragsholder ud over Lolland-Falster, hvor han redegjorde for mange forskellige emner. Marius Hansen har i lokalhistorien gjort en indsats, som der er grund til at takke og mindes ham for.

Lokalhistorisk luftning

Hvis der skal gøres en slags status med hensyn til lokalhistorien på Lolland-Falster, så er der grund til at udtale megen tilfredshed. Det er, ligesom at der går en »lokalhistorisk luftning« over landsdelen. Lokalhistorien tages mere frem til dyrkning af større og større kredse. Der er mange lokalhistoriske arrangementer, og udgivelsen af lokalhistoriske værker – større og mindre – er meget betydelig. Det vigtige er, at der bliver gjort noget og ikke hvem, som gør det.

Det må noteres, at der kommer nye kredse til, som interesserer sig for lokalhistorie. Der kan nævnes folkeuniversitetsforeningerne og de beboerforeninger, som efterhånden findes mange steder. De graver også i den lokale historie og bruger den i kommuneplanlægningsarbejdet. I »samfundet« føler vi absolut ingen jalousi over ikke at være med i alt det, som sker, eller føler, at der går noget fra os. Tværtimod føler vi en meget stor glæde over alt, hvad der foregår rundt omkring. »Samfundet« er en slags »paraplyorganisation«, der hverken har økonomi eller kræfter til at tage sig af det lokalhistoriske arbejde i de mindre områder. Hvad, der skal ske her, må gøres meget rent lokalt og med større muligheder for at kunne engagere den lokale befolkning.

Der aftegner sig efterhånden det billede, at det i høj grad bliver arkiverne, som kommer til at stå for det nære lokalhistoriske arbejde. Arkiverne har de gode muligheder herfor i kraft af, at de samler det lokalhistoriske materiale, som der altid er interesse for. Der er snart lokalhistoriske arkiver i næsten alle kommuner, og efterhånden som de får flere arbejds kræfter, bedre økonomi og større lokaleforhold, så øges også mulighederne for i stadig højere grad at kunne blive betydelige lokalhistoriske centre.

Arkiverne og de lokalhistoriske samfund repræsenterer i høj grad de folkelige elementer i det lokalhistoriske arbejde. Derfor vil »samfundet« også søge at få et nærmere samarbejde med arkivernes amsorganisation, hvilket dog ikke udelukker, at museerne ikke også gerne skulle med i et samarbejde.

Årbogen

Et udtryk for »samfundet«s gode vilje til et samarbejde er, at der i årbogen gratis optages beretninger fra arkiver og museer og mere udførligt, end det sker i andre årbøger rundt i landet. Det er et tilbud, vi giver arkiver og museer, at den står til dem selv, om de vil benytte det. Det sker heldigvis i stigende grad for arkivernes vedkommende, hvorimod man nok kan undre sig over, at Lolland-Falsters Kunstmuseum i Maribo og Pederstrupmuseet ikke finder anledning til at bruge det gode tilbud.

Hvad der i det hele taget angår årbogen, så fremkommer den fra Lollands-Postens Bogtrykkeri i Maribo i et så fint udstyr, at den hævder sig særdeles godt blandt årbøgerne landet over. Hvis man kigger på regnskabet, så viser det sig, at årbogen sidste år kostede godt 46.000 kr., og i kontingent indkom ca. 50.000 kr. Dette viser, at medlemmerne i kontingentet får fuld valuta for pengene.

Årbogen var på 76 sider og kan altså ikke gøres større, hvis der ikke er flere penge til rådighed, og det er indlysende, at trykkeriudgifterne ligesom alt andet vil være stigende.

Årbogen havde som sædvanligt flere artikler, og der vil naturligvis altid kunne være overvejelser med hensyn til, hvordan indholdet skal være, herunder også om man kunne lave nogle årbøger med bestemte temaer og måske af lidt nyere lokalhistorisk karakter.

Et afsnit i årbogen lægges der vægt på at få så udførligt som muligt, og det er med hensyn til oversigten over, hvad der er kommet af litteratur om Lolland-Falster. Årbogen er det eneste sted, hvor man kan finde en sådan oversigt, og den bliver også meget studeret.

Der bliver i årbogen lagt et brevkort med tilbud på billig lokalhistorisk litteratur. Det er der mange medlemmer, som benytter sig af, og det bidrager til at lette vore boghylder og frigøre penge til nye opgaver.

Bogen om Marie Grubbe

»Samfundet« har blandt andet oplag af følgende bøger: Im. Felter: Maribo Domkirke 1416-1966. Else-Marie Boyhus: Maribo – historisk set. Ove H. Nielsen: Holeby kommune – historisk set. Svend Petersen: Min læretid på Syd Falster. Desuden er der oplag tilbage af: Svend Jørgensen: Bag dig og hegn, 1. bind, og Familiebruget på Lolland-Falster gennem 75 år.

»Samfundet« fik en særlig opgave med hensyn til at distribuere den unge handicappede Jens Meiers bog om Marie Grubbe. Landsforeningen til Bekæmpelse af Dissemineret Sclerose stod for udgivelsen og skaffede det betydelige beløb, som bogens udgivelse krævede. »Samfundet« fik opgaven, fordi vi er vant til distribution, og måske også fordi man måtte vente en stor lokal interesse for bogen på grund af Marie Grubbes tilknytning til Lolland-Falster. Det har egentlig ikke været tilfældet, men interesserede og biblioteker landet over har bestilt bogen, der er et specielt arbejde i form af, at det er første gang, at kilder og noter om den berømte dame er blevet samlet. Bogen har fået en række fine anmeldelser, og i kraft heraf har »samfundet« også fået en reklame. Bogen, som blev trykt i 500 eksemplarer, er snart ved at være udsolgt.

Mindestene

»Samfundet« har som en af sine opgaver at rejse og vedligeholde mindestene for kendte personer og begivenheder på Lolland-Falster. I en årrække har der ikke været stillet forslag om rejsning af sten. Hvad angår vedligeholdelse af mindestene, må det nok siges at være en opgave udover, hvad der påhviler »samfundet«. Der står her og der landsdelen over mindesten, som i høj grad trænger til vedligeholdelse, og det gælder også deres omgivelser. Ofte er der uklarhed med hensyn til, hvem vedligeholdelsen påhviler, men det bør overalt søges afklaret.

Arrangementer

På grund af den lidt stramme økonomi har »samfundet« ikke givet sig af med ret mange arrangementer. 70-års jubilæet blev markeret med et lidt beskedent arrangement i Maribo, hvor der var besøg på Frilandsmuseet. Bagefter var der kaffe på Hotel Hvide Hus, hvor amtsborgmester Søren Trolborg fortalte om sine indtryk af nogle lolland-falsterske digtere – og selv om der ikke på nogen måde var lagt op til en reception, medbragte amtsborgmesteren en smuk økonomisk gave fra Storstrømsamtet.

I august måned foregik en udflugt til Langeland med en god tilslutning. Turen fik et meget vellykket forløb med godt vejr og lejlighed til at stifte bekendtskab med mange af Langelands seværdigheder.

»Samfundet« ville økonomisk ikke kunne klare sig alene med medlemsbidraget, men heldigvis har vi nogle gode trofaste venner, som hvert år betænker med et tilskud. De største er fra kulturministeriet og Storstrømsamtet, men desuden er der en række fonde og pengeinstitutter, som yder bidrag, og vi er taknemlig for dem alle.

Der er fortsat omkring 850-900 medlemmer i »samfundet«, og de holder trofast ved. En af de store opgaver bliver at søge dette medlemstal forøget, men det vil der også blive sat ind for.

En tak skal lyde til alle, som på en eller anden måde gør noget for det lokalhistoriske arbejde, og bestyrelsen – og ikke mindst kassereren – skal også takkes for deres indsats.

Ændring af lovene

Kassereren, Bodil Clausen, forelagde regnskabet, som bringes andet steds i årbogen.

Der vedtoges følgende forslag til ændring af lovene:

§ 2, *tilføjes*: Samfundet søger et samarbejde med lokalhistoriske arkiver og museer og ønsker at støtte lokalhistoriske aktiviteter på Lolland-Falster.

§ 4, *ny*: Samfundets bestyrelse består af 11 medlemmer, hvoraf 6 afgår de lige årstal og de 5 ulige årstal. De vælges ved simpel stemmeflertal og for 2 år ad gangen. Desuden vælges 2 suppleanter, hvoraf 1 afgår hvert år. Der vælges ligeledes 2 revisorer og 2 suppleanter ved skiftevis afgang. Bestyrelsen vælger efter hver generalforsamling formand, næstformand, kasserer og sekretær, og disse udgør et forretningsudvalg.

Bestyrelsen nedsætter udvalg til at arbejde med samfundets aktiviteter, således redaktion af årbogen, arrangementer, medlemshvervning med mere. Bestyrelsen kan i givet fald udpege interesserede medlemmer til udvalgene.

Virksomhedsplan ud

Formanden omtalte nogle kommende arrangementer og sagde:

Bestyrelsen har drøftet spørgsmålet om i de kommende år at søge udarbejdet en virksomhedsplan fra generalforsamlingen i maj og hen til efteråret. Det er så meningen, at denne plan skal udsendes direkte til medlemmerne, selv om det vil koste en del penge til porto. Der kunne rejses spørgsmålet, om der ikke kunne spares, ved at en sådan plan udsendes sammen med årbogen, men det vil ikke være særlig praktisk. Det bruges andre steder i landet, men erfaringerne er ikke de bedste. Årbogen kommer først hen på året, så det bliver næste års virksomhed, der skal meddeles om. Derfor vil det ofte blive glemt – eller sedlen ikke blive pillet ud af årbogen ... Oplysningerne skal komme, lige før der skal til at foregå noget, og på den måde vil det også være lettere at planlægge.

Optræk af gamle årbøger

Der mærkes stor interesse for de gamle årbøger, men de er udsolgte og findes først fra 1966 – og endda med et par »huller« – op til dato. Det har været drøftet i bestyrelsen, hvordan det gamle årbogsmateriale kunne hentes frem, om man kunne bringe artikler fra de gamle årbøger i de nye, eller der kunne udgives bøger med de bedste artikler fra de gamle årbøger. Disse løsninger er dog blevet opgivet, da det vil kræve en redaktion og tilføjelser, der kunne ændre artiklernes karakter.

Løsningen vil efter bestyrelsens opfattelse være at udgive de gamle årbøger i deres fuldstændige form. Det vil kunne lade sig gøre til en rimelig pris, hvis der på forhånd sikres afsætningen af et vist antal. I den næste årbog vil der ligge et tilbud på den første årbog fra 1913, og det håbes, at medlemmerne vil vise interesse herfor.

Bestyrelsen vil stille sig meget åben over for et samarbejde til alle sider med hensyn til lokalhistoriske aktiviteter. Det gælder ikke mindst arkiver og museer, men ville også være naturligt hvad angår naturfredningsbevægelsen og turistorganisationerne.

Det ville måske være en god idé, om arkiver, museer og samfundet skulle gå sammen om at arrangere »en lokalhistorisk weekend«, hvor man over hele landsdelen foldede sig ud med møder, udstillinger og andet. En sådan fælles indsats med dertil hørende omtale ville uden tvivl kunne give lokalhistorien en god reklame.

Højere kontingent

Bestyrelsen forelagde og fik godkendt et forslag om, at det årlige kontingent hæves fra 55 til 75 kr. årlig.

Det var ud fra et ønske om, at samfundets virksomhed ikke skal stagnere. En række udgifter, bl. a. til årbogen, er stigende, desuden også til porto til udsendelsen, ligesom virksomhedsplanen til medlemmerne vil være forbundet med en omkostning.

Nye i bestyrelsen

Til bestyrelsen genvalgte Bodil Clausen, A. F. Heyn og Kristine Asser Hansen. Viggo Larsen ønskede ikke genvalg, og ny i stedet blev lærer Hans Ivar Bentsen, Rødby. Gdr. Ketil Lejre ville heller ikke fortsætte, og hans afløser blev gdr. Mogens Sommer, Byskov.

Valg af 2 bestyrelsessuppleanter blev udsat til senere.

Som revisorer genvalgte gdr. Svend Aage Andersen, Sundby, og gdr. Niels Asser Hansen, Åstrup. Udpegningen af 2 revisorsuppleanter vil ske senere.

Formanden rettede en tak til Viggo Larsen og Ketil Lejre for det interesserede arbejde, som de havde udført i bestyrelsen.

Efter at der var drukket kaffe i restauranten på Czarens Hus, talte museumsinspektør Liselotte Mygh interessant og levende om »Falster til søs« og i forbindelse hermed viste en række gode lysbilleder.

Ekstraordinær generalforsamling

afholdtes mandag den 6. juni i Stubbekøbing. Der indledtes med et besøg i byens kirke, som forevistes af pastor Anne Birthe Jensen. Derefter samledes man i arkivet på biblioteket, og her blev ændringer af lovene vedtaget uændret ved 2. behandling.

En af arkivets medarbejdere, Benthe Øgendahl, gav på en levende og underholdende måde træk af Stubbekøbings historie og livet, som det tidligere udfoldede sig. Arkivar E. Mahnfeldt viste en række lysbilleder fra byen og omegnen.

Driftsregnskab for året 1. april 1982 – 31. marts 1983

Indtægt:

Likvid beholdning fra sidste år	4.356,19
Medlemskontingent	50.665,00

Tilskud, årbogen 1982:

Kulturministeriet	5.100,00
Storstrømsamtet	3.000,00
Det Bertouch-Lehnske Fond	500,00
Det Classenske Fideikommis	500,00
Sparekassen SDS Falster-Østlolland	1.500,00
Handelsbanken, Nakskov	200,00
Handelsbanken, Maribo	500,00
Den Danske Bank, Nysted	300,00
Privatbanken, Rødby	200,00
Errindlev Sparekasse	100,00
Lollandsfonden	500,00
Sparekassen Lolland	1.000,00
Jubilæumsgave fra Storstrømsamtet	1.000,00

14.400,00

Salg af bøger	4.442,00
Diverse og renter	902,74
Marie Grubbe	14.054,50

88.820,43

Udgift:

Lollands-Postens Bogtrykkeri for trykning af årbogen	46.022,85
Dansk historisk Fællesforening	2.176,00
Annoncer - møder	4.655,77
Diverse	270,00
Beholdning at overføre til næste år	11.432,73
Administration	12.561,68
Marie Grubbe	11.701,50
	<u>88.820,43</u>

Status pr. 31. marts 1983

Aktiver:

Bogbeholdning	25.000,00
---------------------	-----------

Fast kapital:

Holcks legat nr. 916670	500,00
-------------------------------	--------

Likvid kapital:

Bankbog nr. 816242	6.366,96
Bankbog nr. 10605	1.000,00
Giro nr. 1035525	3.814,17
Kontant	251,60

11.432,73

Reelt er kassebeholdningen kr. 2.353,00 mindre. Disse penge er indkommet ved salg af bogen om Marie Grubbe og skal videresendes.

Regnskabet er gennemgået og fundet i orden. Kassebeholdningen og indestående på bank- og girokonto er i overensstemmelse med regnskabet.

Vantore, den 17. april 1983.

Svend Aage Andersen
sign.

Niels Asser Hansen
sign.

Kontingentet for 1983 er af generalforsamlingen fastsat til 75 kr., indbefattet tilsendelse af årbogen.

Love for Lolland-Falsters historiske Samfund

§ 1.

Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at værne om Lolland-Falsters historiske minder og fremdrage den stedlige historie. Dets hjemsted er Maribo.

§ 2.

Formålet søges opnået ved udgivelsen af en årbog og andre historiske skrifter samt, for såvidt midlerne strækker til, ved afholdelse af offentlige møder med foredrag rundt om i stiftet, udflugter m.v.

Det er endvidere et formål at søge rejst og vedligeholdt sten til minde om historiske personer og steder.

Samfundet søger et samarbejde med lokalhistoriske arkiver og museer og ønsker at støtte lokalhistoriske aktiviteter på Lolland-Falster.

§ 3.

Medlemsbidraget fastsættes på generalforsamlingen. Man er stemmeberettiget 1 måned efter indmeldelsen. Alle medlemmer modtager gratis samfundets årbog.

§ 4.

Samfundets bestyrelse består af 11 medlemmer, hvoraf 6 afgår de lige årstal og 5 de ulige årstal. De vælges ved simpel stemmeflertal for 2 år ad gangen. Desuden vælges 2 suppleanter, hvoraf 1 afgår hvert år. Der vælges ligeledes 2 revisorer og 2 suppleanter ved skiftevis afgang.

Bestyrelsen vælger efter hver generalforsamling formand, næstformand, kasserer og sekretær, og disse udgør et forretningsudvalg.

Bestyrelsen nedsætter udvalg til at arbejde med samfundet aktiviteter, således redaktionen af årbogen, arrangementer, med-

lemshvervning med mere. Bestyrelsen kan i givet fald udpege interesserede medlemmer til udvalgene.

§ 5.

Generalforsamlingen indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, må være bestyrelsen i hænde mindst 1 uge før generalforsamlingen.

Den ordentlige generalforsamling afholdes i maj. På denne aflægger bestyrelsen beretning om samfundets virksomhed i det forløbne regnskabsår, der løber fra 1. april til 31. marts, og fremlægger det reviderede regnskab. Endvidere foretages valg af bestyrelsesmedlemmer og revisorer.

En overordentlig generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund hertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftlig forlangende derom, senest 1 måned efter at påkrav er fremsat.

Alle afgørelser på generalforsamlingen træffes ved simpel stemmeflertal. Vedtagelse om ændringer i lovene og om samfundets opløsning skal dog, for at være gyldig, ske på 2 umiddelbart på hinanden med mindst 14 dages mellemrum afholdte generalforsamlinger efter særlig derom udgæet bekendtgørelse.

Ved beslutning om samfundets opløsning bestemmer den sidste generalforsamling, hvorledes der skal forholdes med de midler, samfundet til den tid måtte være i besiddelse af.

Lovene således vedtaget på generalforsamlingerne den 2. maj og den 6. juni 1983.

Nye medlemmer efter 1. november 1982

Ellen Smith, Bringserevej 7, Næs,
4850 Stubbekøbing.

Lektor A. Vilh. Pedersen, Mosevang 8,
4690 Haslev.

Torben Tryde, Skovlængevej 15,
4920 Søllested.

B. Blom Hansen, Svingelsvej 29,
4900 Nakskov.

Ravnsborg lokalhistoriske Arkiv, Oddevej 56,
Købelev, 4900 Nakskov.

Niels Mathiasen, Lundegårdsvej 7,
4920 Søllested.

Ole Olsen, Nygade 26,
4800 Nykøbing F.

Henning Nielsen, Bellisvej 9,
4840 Nr. Alslev.

Poul Petersen, Colbjørnsensvej 37,1,
4800 Nykøbing F.

Hushovmester Holger Møller, Maribovej 252,
Halsted, 4900 Nakskov.

Fru Hilda Andersen, Gaabensevej 69,
4840 Nr. Alslev.

Gdr. Børge Nielsen, Floragaard, Nr. Vedbyvej 11,
4840 Nr. Alslev.

Henning Larsen, Ejegodvej 23,
4800 Nykøbing F.

Randi Dahl, Hasselø Strandvej 18,
4873 Væggerløse.

Orla Møller, Lindevej 9,
4640 Fakse.

Gdr. Pommer Jensen, Skovfogedvej 6,
4894 Øster Ulslev.

Læge Knud Sværke, Søsvinget 31,
2635 Ishøj.

Assurandør Leif Olsen, Bogfinkevej 7,
4800 Nykøbing F.

Helen Pedersen, Ægirsvej 26,
4873 Væggerløse.

Erik Nielsen, Krokusvej 5,
4840 Nr. Alslev.

Aug. Olsens Boghandel, Strandvejen 189,
2900 Hellerup.

Gunnar V. Jørgensen, Kløvermarksvej 11,
4863 Eskilstrup.

Birgit Fjord, Holmevej 58,
4731 Brandelev.

Jette Stoltenberg, Hallingparken 7,
2660 Brøndby Strand.

Margit Hansen, Havrevænget 14,
4970 Rødby.

Bent Svendsen, Østre Allé 29,
4970 Rødby.

Karin Larsen, Sognefogedvænget 30,
4970 Rødby.

Ivan Hansen, Gammelgade 14,
4874 Gedser.

Poul Hansen, Skovlængevej 21,
4920 Søllested.

Hans Andersen, Sløssevej 19,
4894 Øster Ulslev.

Sognepræst Flemming Nielsen, Nebbelundevej 25,
4970 Rødby.

Knud Bille, Løjtoftevej 45,
4900 Nakskov.

Lene Petersen, Holsteinsgade 40, st.,
2100 København Ø.

Holger Nielsen, Vestenskov Kirkevej 4,
4900 Nakskov.

H. de la Cour, Poppelgård,
4900 Nakskov.

Erna Mortensen, Kettingevej 39,
4892 Kettinge.

Aage Helme, Orupgårdsvej 4,
4800 Nykøbing F.

Person- og stednavnsregister

- A**
Andersen H. N., etatsråd 30
Aunede 28
- B**
Bandholm 26
Bauer Felice, tidl. forlovet med Franz Kafka ... 7, 14
Birch, biskop 20
Bleschke Johanna (senere Rahel Sanzara),
Ernst Weiss' veninde 7, 8, 10, 11
Blicher Diderik Nicolai, provst, Gundslev 20, 21, 22
Blicher Elisabeth (Lise), datter af provst Blicher,
gift med N. F. S. Grundtvig 20, 22, 25
Blicher Marie, datter af provst Blicher 20, 22
Brandrup, buntmager, Nakskov 27, 31
»Bregndal« 39, 43
Bregninge 39
Brod Max, ven med Franz Kafka 11, 12
Buch Herdis, kunstnerinde 24
Bøgh Erik, digter 43
Bønnelykke, købmand, Nysted 44
- C**
Cantor Isak, Nakskov 35
Clausen, professor, theol. 22
Cohn Bernhard, søn af Moses Cohn 28, 38
Cohn Carl, søn af Moses Cohn 28, 38
Cohn Einar, søn af Moses Cohn 31
Cohn Frantz, søn af Moses Cohn 28, 36
Cohn Isak, sadelmager, Nakskov, bror til
Moses Cohn 26, 34
Cohn Johanne, datter af Moses Cohn 31
Cohn Moses, buntmager, Nakskov .....
..... 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38
Cohn Viggo, søn af Moses Cohn 26, 28
- D**
Dalhoff, P., sognepræst, Ønslev-Eskilstrup 17
Danielsen, blikkenslager, Nysted 44
Dresen Rasmus, gårdejer og kontorchef, Frej-
lev 39, 41, 43
- E**
Egeløkke 20
Engel Peter, tysk litteraturforsker 7
Eskilstrup 17, 18, 20
- F**
Falster 7, 17, 18, 20, 21, 24, 27, 46
Fejø 37
Frejlev 39, 45
- G**
Gedesby 46
Gedser 9
Glahn Poul Egede, forlovet med Marie Blicher ... 20
Glückstad A. M., digter 29
Goldstein, buntmager, Nakskov 35, 37, 38
Grundtvig Frederik Lange, præst, søn af
N. F. S. Grundtvig 24, 25
Grundtvig N. F. S., præst og forfatter .....
..... 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25
Grundtvig Otto, præst, Torkildstrup, bror til
N. F. S. Grundtvig 17
Grundtvig Svend, folkemindeforsker, søn af
N. F. S. Grundtvig 24
Gundslev 20, 21, 22
- H**
Halsted 28
Hansen Greti, Maribo 4
Heerwagen, trommeslager, Nakskov 33
Heiberg, digter 43
Hertz Betty, Nakskov 36
Hertz Karoline, Nakskov 36
Heyman Wulff, København 27
Humble K. R., sognepræst, Ønslev-Eskilstrup 17
- I**
Ingemann B. S., salmedigter 17
Ingemann, provst, far til B. S. Ingemann 17
- J**
Jens, karl og kusk hos J. A. Jørgensen 28, 31
Jensen Ketty Lykke, Eskilstrup 17
Johansen, husjomfru hos J. A. Jørgensen 28
Jørgensen Hans, Grundtvigs forfader 17
Jørgensen J. A., klædehandler, Nakskov 28
Jørgensen Theodor, søn af J. A. Jørgensen 28
- K**
Kafka Franz, forfatter 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
Kierkegaard Søren, filosof og teolog 9
Krog Michael Larsen, skoleholder, Eskilstrup 18
- L**
Larsen, frk., medhjælp hos Moses Cohn 30
Leth Constance de, grevinde, Egeløkke 21
Levison Joseph, manufakturhandler, Nakskov ...
..... 34, 35, 36
Levison Louis, søn af Joseph Levison 34
Levison Nana, gift med Joseph Levison 34, 35
Levison, snedkermester, Nakskov 35

Lisbeth, kokkepige hos J. A. Jørgensen	28
Lolland	21, 26, 27, 39
Lumbye H. C., komponist	29
Lund Anton, urtekræmmer, Nakskov, bror til Chr. Lund	30
Lund Christian, kæmner, Nakskov	30
Lund Ludvig, snedker, Nakskov, bror til Chr. Lund	30
Lund Sophie, søster til Chr. Lund	31

M

Maribo	21, 37
Marielyst	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15
Muller Jørgen Peter, gymnastiklærer	9
Møller, politibetjent, Nakskov	28

N

Nakskov	26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38
Nielsen, vægter, Nakskov	28
Nykøbing F.	10, 39, 46
Nysted	42, 44, 45
Nøbbet	39
»Nørrevang«	39

O

Ole, karl	41, 42
Olsen, politibetjent, Nakskov	28
Ottla, søster til Franz Kafka	11, 12

P

Philip Amalie Beate, datter af Baruch Philip, gift med Moses Cohn	27, 29
Philip Baruch, skrædder	27
Philip Frederikke, datter af Hirsch Philip	36
Philip Hirsch, købmand, Nakskov	35, 36
Poulsen Peder, tærskemand	39, 40, 41, 42, 45

R

Rahbek, bladudgiver	17
Rasmussen Lars	24, 25
Reedtz Asta, gift med N. F. S. Grundtvig	25
Rubin Augusta, gift med Moses Cohn	31
Rødby	37
Røssel, fabrikant, Nakskov	26, 34

S

Sakskøbing	37, 44
Schou, kancelliråd, Nakskov	27
Stubbekøbing	46
Suhrs Klaus, Knoldeholm	44
Suhrs Maren, gift med Klaus Suhrs	44
Svinehave	46
Svingelen	32, 33, 34, 35

T

Tengnagel Fabritius de, stiftamtmand	34
Toft Marie, gift med N. F. S. Grundtvig	25
Torkildstrup	17, 20
Tücksen Ahrent Carsten, lærer, Eskilstrup	20

U

Udby	17, 18, 19, 20, 22
------------	--------------------

V

Vendelboe, drejer, Nakskov	29
Vesterborg	28
Væggerløse	9

W

Weiss Ernst, forfatter	7, 8, 10, 11, 15
Welsch Felix, ven med Franz Kafka	11, 12
Wiingaard Georg, konsul, Bandholm	26

Ø

Øberg, boghandler, Nakskov	38
Ønslev	17
Østen Carl, født i Gedesby	46

